

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΒΗΜΑ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΤΡΙΜΗΝΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ο Ίμπραήμ αποπάζεται τὸν νεκρὸν τοῦ Παπαφλέσσα.

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΔΡΑ: ΑΘΗΝΑΙ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ: Ξενοφώντος 15α τ.τ. 118

ΤΗΛΕΦ. 3236.547 - 3221.316 - 3245.375

ΕΤΟΣ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ 1922

Ένωσις

τῶν ἀπανταχοῦ τοῦ Κράτους
νομίμως ὑφισταμένων Διδασκαλικῶν Συλλόγων
καὶ τῶν Διδασκαλικῶν Συλλόγων
τῶν ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων

Ἀνεγνωρισμένη

ὑπὸ τοῦ Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν
διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 754/1946 Ἀποφάσεώς του
ὡς αὕτη ἐτροποποιήθη
διὰ τῶν ὑπ' ἀριθ. 7363/46, 10508/48, 3716/51,
4711/66, 570/69 καὶ 3213/72 ἀποφάσεων

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

Πρόεδρος	Ἀναστάσιος Ντόγκος
Α΄ Ἀντιπρόεδρος	Χρῖστος Λουκόπουλος
Β΄ »	Θεοχάρης Κυριακίδης
Γεν. Γραμματεὺς	Δημήτριος Καρέτσης
Εἰδ. »	Τηλέμαχος Κουτσογιάννης
Ταμίας	Ἰωάννης Τυρόσης
Σύμβουλος	Μιχαήλ Γαλετζῆς
»	Γεώργιος Στουρνάρας
»	Παναγιώτης Λαμπρόπουλος

**ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ**

•
Αριθμός άδειας Κυκλοφορίας
18764/Γ του 1954
Υπουργείου Προεδρίας Κυβερνήσεως

•
**ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ
ΥΠΟ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ
ΕΚ ΜΕΛΩΝ
ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ**

ΑΘΗΝΑΙ

1973

•
**ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΕΥΧΟΥΣ 1
ΕΤΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΠΡΩΤΟΝ**

•
ΓΡΑΦΕΙΑ

Ξενοφώντος 15α - ΑΘΗΝΑΙ (118)
ΤΗΛΕΦΩΝΑ

Διεύθυνσις - Σύνταξις 3236.547
Διαχειρίσις - Δικτυωσις 3221.316

•
Έργασια δημοσιεύμεναι ή μή
δέν επιστρέφονται

•
ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ

•
Έκδηται προκληρησάται

ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ	Δρχ.	80
ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΕΦΟΡΕΙΩΝ	»	130
ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ	Δολ.	3,50
Δι' αεροπορικην άποστολην προστίθενται διά τέλη	»	1
ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ	Δρχ.	5

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΔΗΜΑΚΗ

1. 'Η έναρξις τής Έπανάστασεως άπό την Καλαμάτα, την 23ην Μαρτίου 1821 .....

σελ. 2

ΔΗΜ. Κ. ΚΟΥΤΣΟΥΛΕΛΟΥ

2. PESTALOZZI, ό μεγάλος Παιδαγωγός .....

» 11

ΧΡΙΣΤΟΥ ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ

3. 'Η συμβολή των Τριών Ίεραρχών στην κοινωνική ανόρθωση .....

» 13

ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ

4. Τό Κρυφό Σχολειό .....

» 16

ΚΩΝ. ΜΠΟΥΚΑΛΗ

5. Έννοια τής άτομικότητος. 'Η άτομικότης εις την έργασιαν .....

» 19

ΣΠΥΡ. ΚΑΤΣΟΥΛΑ

6. Τό έξωσχολικόν έντυπον και τό παιδί .....

» 23

ΚΩΝ. Ν. ΠΑΠΑΜΑΝΩΛΗ

7. Τα βοηθητικά μέσα διδασκαλίας στο μάθημα τής Γεωγραφίας .....

» 27

ΔΗΜ. ΠΑΝΤΕΡΑ

8. Συγκρητισμός .....

» 29

ΠΑΝ. ΚΟΛΙΟΥ

9. Μάρκος Μηόσαρης .....

» 31

10. Βιβλιοκρισία .....

» 32

LA TRIBUNE

PROFESSIONELLE

DE L' INSTITUTEUR

rue Xénophonos 15a (118) Athènes - Grèce

Publication

mensuelle

de la Fédération

Grecque des

Instituteurs

Ἡ ἔναρξις τῆς Ἐπαναστάσεως ἀπὸ τὴν Καλαμάτα, τὴν 23ην Μαρτίου 1821*

ὑπὸ κ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΔΗΜΑΚΗ
πρῶην Πρυτάνεως Π.Α.Σ.Π.Σ.

Ἐορτάζομεν σήμερον, δι' ἑκατοστήν
εἰκοστήν πέμπτην φοράν, τὴν ἐπέτειον τῆς
Μεγάλης Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

Λέγω, 125ην φοράν, διότι σχετικῶς ἀρ-
γά, μόνον στὰς 23 Μαρτίου 1848, ἐξεδόθη
Διάταγμα ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος διὰ τοῦ ὁ-
ποίου προσδιωρίσθη ἐπισημῶς (ἀλλὰ καὶ
κατὰ τρόπον ὅλως συμβατικόν, ὡς θὰ ἴ-
δωμεν) ὡς ἡμέρα ἑορτασμοῦ τῆς ἐνάρξε-
ως τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνος, ἡ 25η Μαρτίου. Ἰ-
δοὺ τὸ σχετικὸν Διάταγμα:

Ο Θ Ω Ν

Ἐλέω Θεοῦ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος θε-
ωροῦντες καθήκον ὀφειλῆς καὶ δικαιοσύ-
νης τὸ νὰ τελεῖται κατ' ἔτος μνημόσυνον
ὅλων τῶν ἀποθανόντων ὑπὲρ τῆς αὐτονα-
μίας τῆς Πατρίδος, Ἑλλήνων τε καὶ Φι-
λελλήνων.

Θεωροῦντες ὅτι ἀρμοδίᾳ πρὸς τοῦτο ἡ-
μέρα εἶναι ἡ 25η Μαρτίου... Ἐπὶ τῇ προ-
τάσει τοῦ ἡμετέρου Ὑπουργείου ἐπὶ τῶν
Ἐσωτερικῶν καὶ Ἐκκλησιαστικῶν, ἀπε-
φασίσαμεν καὶ διατάττομεν:

Ἄρθρον (μόνον)

Κατὰ τὴν 25ην Μαρτίου ἐκάστου ἔτους
θέλει τελεῖται μνημόσυνον ὅλων τῶν ὑπὲρ
τῆς αὐτονομίας τῆς Πατρίδος πεσόντων
Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων.

Ὡς τόπον τῆς τελετῆς τοῦ μνημοσύ-
νου προσδιορίζομεν διὰ τὸ ἐνεστὼς ἔτος
τὸ μῆμα ὅπου ἐνεταφιάσθησαν τὰ ὄσπᾶ
τοῦ αἰοδήμου Καραϊσκάκη.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 23ῃ Μαρτίου 1848
Ὄθων

Βάσει τοῦ Διατάγματος ἐκείνου θὰ ἑορ-
τασθῇ καὶ ἐφέτος ἡ 25η Μαρτίου ὁμοῦ με-
τὰ τῆς ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ) ὡς ἡ-
μέρα ἐνάρξεως τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀ-
γῶνος. Θὰ τονισθῇ καὶ πάλιν ἡ σύμπτωσις
τῶν δύο μεγάλων ἑορτῶν τοῦ ἔθνους καὶ
τῆς Χριστιανοσύνης καὶ θὰ μνημονευθοῦν
τὰ Καλάβρυτα ὡς τὸ σημεῖον ἀπὸ τοῦ ὁ-
ποῖον ὑπὸ τὰς εὐλογίας τοῦ Παλαιῶν Πα-
τρῶν Γερμανοῦ, ἤρχισεν ἡ ἐξέγερσις τοῦ

(*) Λόγος πανηγυρικὸς ἐκφωνηθεὶς εἰς
τὴν μεγάλην αἴθουσαν αἰθουσῶν τῆς
Ἐπιτελείου Ἀνωτάτης Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐ-
πιστημῶν Ἀθηνῶν, τὴν 23ην Μαρτίου 1872.

γένους μας διὰ τὴν ἀποτίναξιν τῆς δου-
λείας.

Καὶ ὁμοῦς ὅλα αὐτὰ, καίτοι ἐπὶ μακρὸν
τὰ ἐπιστεύσαμεν, πᾶν ἄλλο ἢ ἀκριβῆ εἶ-
ναι...

Ἡ μεγάλη πορεία τοῦ γένους μας πρὸς
τὴν ἐλευθερίαν, δὲν ἤρχισεν ἀπὸ τὰ Κα-
λάβρυτα καὶ δὲν εἶναι ἔργον τῶν πρου-
χόντων τῆς Ἀχαΐας, καὶ ὁ Παλαιῶν Πα-
τρῶν Γερμανός κατὰ τὴν 25ην Μαρτίου
τοῦ 1821, δὲν ἱεροῦργησεν εἰς τὴν Μοῆν
τῆς Ἁγίας Λαύρας (ἀπλούστατα διότι
κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας εὕρισκετο εἰς
τὴν Πάτρα).

Εἰς τὰ Καλάβρυτα ἐσυνάχθησαν (καὶ
πάντως μετὰ τὴν 23ην Μαρτίου) μόνον ἑ-
κατοντάδες τινὲς ὀπλοφόρων. Ἦσαν καὶ
οὗτοι θεβαίως πλήρεις ἐνθουσιασμοῦ, ὁ-
μοῦς ἐξ ἐπόψεως ἀριθμοῦ πᾶν ἄλλο ἢ ἑ-
φθάνον τὰς χιλιάδας ὀργανωμένων ὀπλο-
φόρων Μανιατῶν οἱ ὅποιοι εἰσῆλθον εἰς
τὴν Καλαμάταν (θὰ τὰ ἴδωμεν αὐτὰ λε-
πτομερῶς ἐν συνεχείᾳ), οὐδὲ ἐσκέφθησαν
(οἱ ἄνδρες τῶν Καλαβρύτων) νὰ ὀργα-
νωθῶσιν καὶ π ο λ ι τ ι κ ῶ ς (τοῦτο δὲ
ἔχει ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν) ὡς οἱ ἐν
Καλαμάτα.

Εἰς τὴν καθιέρωσιν τῆς 25ης Μαρ-
τίου ὡς ἡμέρας ἑορτῆς τῆς Παλιγγε-
νεσίας μας συνετέλεσε ἐν μέρει καὶ τὸ
γεγονός ὅτι εἰς τὸν λαὸν ἤρρεσεν ἡ σύμ-
πτωσις τῆς κηρύξεως τῆς Ἐπαναστάσε-
ως μετὰ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Εὐαγγελι-
σμοῦ, τῆς μεγάλης ἑορτῆς τῆς Χριστια-
νοσύνης καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας.

Συνετέλεσεν ἐπίσης (διὰ τὴν νὰ τὸ κρύ-
ψωμεν) καὶ τὸ πνεῦμα τοπικισμοῦ ὀρι-
σμένων πολιτικῶν ἐξ ἐκείνων οἱ ὅποιοι
ἐπηρέαζον τὸ περιβάλλον τοῦ Ὄθωνος:
ὁ καθορισμὸς ὡς ἡμέρας πανηγυρισμοῦ
τῆς ἐνάρξεως τοῦ Μεγάλου Ἀγῶνος τῆς
25ης Μαρτίου, ἐσήμαινε νίκην τῶν ἀρχη-
γῶν καὶ προχούτων τῆς Ἀχαΐας καὶ
Καλαβρύτων, τῶν Ζαΐμηδων, Λόντων κλπ.

Οὕτω συνεκαλύφθη ἡ ἀλήθεια καὶ πα-
ρεγνωρίσθησαν, ἐπὶ μίαν καὶ πλέον ἑκα-
τονταετίαν τὰ δίκαια καὶ τὰ πρωτεῖα τῶν
Μανιατῶν καὶ τῶν Μεσσηνίων οἱ ὅποιοι
πρῶτον τὴν 23ην Μαρτίου 1821 — τὴν εἰ-
κοστὴν τρίτην — κατέλαβον καὶ
ἀπλευθέρωσαν τὴν μεγάλην πόλιν τῆς
Καλαμάτας, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Πε-
τρόμπετη, τοῦ Κολοκοτρῶνη, τοῦ Μικητα-
ρᾶ καὶ ἐκείνου τοῦ μεγάλου (κι ἂν τὸν ἐ-
χαρακτήρισαν κάποιος ὡς ἐξωλέστα-

νον» 1) του φλογεροῦ μπουρλοτιέρη τῶν ψυχῶν, τοῦ Παπαφλέσσα.

Αὐτοὶ πρῶτοι ἀπέστειλαν τὴν περίφημον «Προκήρυξιν» των εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως καὶ (οὕτω κατέστησαν γνωστὴν εἰς αὐτοὺς τὴν ἐπανάστασιν) καὶ αὐτοὶ πρῶτοι εἶχον τὴν ὕγιᾶ πολιτικῶς σκέψιν νὰ συγκροτηθοῦν εἰς Σ Ὠ μ α νὰ συμπήξουν δηλαδὴ τὴν «Μεσσηνιακὴν Γερουσίαν», καὶ οὕτω νὰ κατορθώσουν νὰ δώσουν εἰς τὴν ἐρχομένην ἐπανάστασιν πλήρη ὑπόστασιν: διότι δὲν ἤρκει ἡ ἐπανάστασις νὰ ἐμφανίζεται ὡς στρατιωτικὸν ἀπλῶς κίνημα· ἔπρεπε νὰ ἐμφανίζονται οἱ πρῶτοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, οἱ τεθέντες ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς, ὡς περιβεβλημένοι καὶ μὲ πολιτικὴν ἐξουσίαν διὰ νὰ μὴ δίνουν τὴν ἐντύπωσιν ἀπλῶν σπασιαστῶν. Οὕτω ἄλλωστε, μόνον, θὰ ἠδύνατο θραδύτερον ἡ Ἑλλάς νὰ διεκδικήσῃ δικαίωματα ἐμπολέμου Κράτους.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω περὶ τῆς σημασίας τῶν ἐπιχειρήσεων τῶν Καλαμῶν, δὲν ἀποτελοῦν προσωπικὰς μου διαπιστώσεις, — αἱ ὁποῖαι στὸ κάτω — κάτω θὰ ἠμποροῦσαν νὰ χαρακτηρισθοῦν καὶ ὡς, τρόπον τινά, ὑποπτοι, λόγῳ τῆς ἐξ ἐκείνων τῶν περιφερειῶν καταγωγῆς μου! — ἀλλὰ τῶν κυριωτέρων ἱστορικῶν καὶ φιλοστόρων μας.

«Ψ ε ὕ δ ῆ ς εἶναι, γράφει ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατοῦσα ἰδέα ὅτι ἐν τῇ μονῇ τῆς Λαύρας ἀνωψώθη τὸ πρῶτον ἡ σημαία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασεως».

Τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ πάντοτε μεγάλος μας Παπαρηγόπουλος: Ἡ πρώτη πρὸς συμπύκνωσιν τῶν μερικῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους ἀπόπειρα ἐγένετο, γράφει, ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μάνης Πετρόμπεη, ὅστις προθύμως δράξας τὰ ὄπλα κατὰ Μάρτιον τοῦ 1821 καὶ προελάσας ἐκ τῆς χώρας αὐτοῦ, ἐκυρίευσεν τὴν 23ῃ (Μαρτίου) τὰς Καλάμας.

Ἄς μὴ ἀναφέρωμεν ἄλλους. Τὸ γεγονός εἶναι ἐν: ὅτι ἅπαντες — ἢ περίπου πάντες — οἱ εἰδικοί συμφωνοῦν ὅτι κακῶς μέχρι τοῦδε δὲν ἐδόθη ἡ δέουσα σημασία εἰς τὰ ἐν Καλαμάτῃ ἐπαναστατικὰ γεγονότα.

Ἄς ἐλθῶμεν ὁμῶς τώρα εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν γεγονότων ὅπως ταῦτα διεδραματίσθησαν κάτω ἐκεῖ εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου, διὰ νὰ καταστῇ πλήρως φανερόν τὸ πῶς ἔχουν τῇ ἀληθείᾳ τὰ πράγματα.

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΝΤΟΥΦΕΚΙΑ

Διὰ νὰ εἶμεθα δίκαιοι πρέπει νὰ εἰπωμεν ὅτι καὶ πρὸ τῆς 23ῆς Μαρτίου κάποιες τουφεκιές εἶχαν πέσει καὶ ἀλλοῦ στὸν

Μωριά. Ἄλλ' ἐπρόκειτο περὶ ἐνεργειῶν μεμονωμένων ἐνθουμίζουσῶν μᾶλλον τὰς παλαιότερας ἐνεργείας τῶν κλεφτῶν. Οἱ πρῶτοι ἐκεῖνοι, οἱ πρὸ τῆς 23ῆς Μαρτίου, κινήθητες Ἑλληνες δὲν ἐδίδον τὴν ἐντύπωσιν σ Ὑ ν ε ἰ δ ῆ τ ὶ ν ἐ π α ν α σ τ α τ ὶ ν.

Ἄς ἀναφέρωμεν μερικὰς ἀπὸ τὰς τοιαύτας ἐνεργείας διὰ νὰ καταδειχθῇ τὸ μᾶλλον ἀσήμαντον τοῦ χαρακτήρος των. Ἄλλωστε, λόγῳ ἀκριβῶς αὐτοῦ, τοῦ περιορισμένου τῆς ἐκτάσεώς των, κατώρθωσαν οἱ Ἑλληνες προεστοὶ νὰ τὰς δικαιολογῶν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ νὰ τὰς ἐμφανίζωσιν ὡς ἐκδηλώσεις ληστρικὰς μᾶλλον. Οἱ Τούρκοι, σημειωτέον, ἔλλειπει ἄλλων πλέον συγκεκριμένων πληροφοριῶν, ἐδέχοντο τὰς δικαιολογίας.

Οὕτω εἰς τὰς 16 Μαρτίου εἰς τὰς ὑπηρείας τοῦ Χελμοῦ ἐφονεύθησαν τρεῖς ἔσπιχ (δηλαδὴ γραμματοφόροι) τοῦ καϊμακάμη Μεχμέτ Σαλήχ οἵτινες μετέβαινον εἰς Ἰωάννινα πρὸς συνάντησιν τοῦ Χουραϊτ πασᾶ.

Εἰς τὰς 18 πάλιν Μαρτίου, πατριῶται τινες μεμνημένοι εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς, ἐφόνευσαν τρεῖς ἄλλους Τούρκους οἱ ὁποῖοι μετέβαινον εἰς τὴν Ἀμφισσαν.

Εἰς τὰς 19 Μαρτίου ὁ Χονδρογιάννης, ὁ σωματοφύλαξ τοῦ προύχοντος τῶν Καλαβρύτων, προέβαλεν ἀντίστασιν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν Τρίπολιν, εἰς τὴν θέσιν Χελωνοσπηλιάς: ἔρριπεν μερικοὺς πυροβολισμοὺς κατὰ τινος Τούρκου, ὀνόματι Σεηδῆ, ὁ ὁποῖος ἀνέβαιεν συλωδευόμενος μάλιστα ὑπὸ τοῦ Ἑλληνοῦ Ταμπακοπούλου εἰς τὴν Τρίπολιν. «Ὁ Σεηδῆς δὲν ἐθλάφθη, σημειώνει ὁ Τρικούπης, καὶ ἐφιππος ὢν ἔφυγε καὶ διεσώθη εἰς Τριπολιτσᾶ διασώσας καὶ ὅσα ἔφερε χρήματα· διεσώθη ἀθλαθῆς καὶ ὁ συνοδοιπόρος του Ταμπακόπουλος, ἀφηνιασθέντος μόνον τοῦ σκευοφόρου ἵππου του».

Καθὼς ἀντιλαμβάνεται τις, ἐπρόκειτο περὶ ἐνεργειῶν μικρᾶς ὀγκῆς, περὶ πράξεων μεμονωμένων καὶ ἀσφαλῶς περιορισμένης σημασίας. Σπινθήρες μόνον καὶ οὐχὶ φλόγες...

Διὰ νὰ εὐρωμεν ὀργανωμένον κίνημα καὶ συστηματικὰς ἐπαναστατικὰς ἐνεργείας πρέπει νὰ στραφῶμεν πρὸς τὴν νότιον Πελοπόννησον, πρὸς τὰ κάτω: τὴν Μεσσηνίαν καὶ τὴν Μάνην.

ΜΑΝΗ

Ὅταν κανεὶς κοιτάξῃ τὸν χάρτην ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἀπὸ πούθεν ἄλλοῦ δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἐπανάστασις παρὰ ἀπὸ ἐκείνην τὴν νοτιοδυτικὴν ἄκρην τῆς Πελοποννήσου, τὴν τόσον ἀπομεμακρυσμένην.

Πρέπει νὰ ταξιδεύσῃ κανεὶς στὴν Μάνη, στὴν ὄρεινὴ καὶ θραχώδη, διὰ νὰ ἀντιλη-

φθῆ καὶ ἰδίοις ἁμασι, ὅτι μόνον ἐκεῖ ἦ-
ταν δυνατόν νὰ διατηρηθῆ, καθ' ὄλην τὴν
διάρκειαν τῆς Τουρκικῆς κατοχῆς, ἕνας
κάποιος σπινθήρας ἐλευθερίας. Δι' αὐτὸ
καὶ ἡ Μάνη, ὑπῆρξεν ἐκεῖνα τὰ πικρὰ
χρόνια, τὸ καταφύγιον πάντων τῶν διωκ-
τῶν διὰ δικαιοσύνην καὶ ἐλευθερίαν.

Μίαν ἰδέαν διὰ τὴν σημασίαν τῆς Μά-
νης, μᾶς δίδουν οἱ λόγοι τοῦ γέροντος Κο-
λοκοτρῶνη: «Ἡ ἐπανάσταση ἡ ἐδική μας
(γράφει στ' «Ἀπομνημονεύματά» του)
δὲν ὁμοιάζει μὲ καμμίαν ἀπ' ὅσες γίνον-
ται σήμερον εἰς τὴν Εὐρώπην. Τῆς Εὐρώ-
πης οἱ ἐπαναστάσεις ἐναντίον τῶν διοικη-
σεῶν τῶν, εἶναι ἐμφύλιοι πόλεμοι. Ὁ ἐ-
δικός μας πόλεμος ἦταν πλέον δίκαιος,
ἦταν ἔθνος μὲ ἄλλον ἔθνος. Ὁ Σουλτάνος
οὐδέποτε ἠθέλησε..... νὰ θεωρήσῃ τὸν
ἐλληνικὸν λαὸν ὡς λαόν, ἀλλ' ὡς σκλάβ-
βους. Μίαν φοράν, ὅταν ἐπήραμεν τὸ
Ναύπλιον τὸ 1821 ἦλθε ὁ Ἄμιλτον νὰ
μὲ ἰδῆ· μοῦ εἶπεν ὅτι πρέπει οἱ Ἕλληνες
νὰ ζητήσουν συμβιβασμὸν καὶ ἡ Ἀγγλία
νὰ μεσιτεύσῃ. Ἐγὼ τοῦ ἀπεκρίθηκα, ὅτι
αὐτὸ δὲν γίνεται ποτέ: ἐλευθερία ἢ θάνα-
τος! Ἐμεῖς καπετὰν Ἄμιλτον ποτέ συμ-
βιβασμὸν δὲν ἐκάμαμεν μὲ τοὺς Τούρ-
κους· ἄλλους ἔκοψε, ἄλλους ἐσκλάβωσε
μὲ τὸ σπαθί, καὶ ἄλλοι καθὼς ἐμεῖς
(προφανῶς ἐννοῦσε τοὺς κλέφτες τῶν
βουνῶν) ἐζούσαμεν ἐλεύθεροι ἀπὸ γενιά
εἰς γενιά. Ὁ βασιλεὺς μας ἐσκοτώθη (ἐν-
νοεῖ τὸν Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο)· κα-
μιά συνθήκη δὲν ἐκάμαμε· ἡ φρουρά του
εἶχε πάντοτε πόλεμον μὲ τοὺς Τούρκους
καὶ δύο φρούρια ἦταν πάντοτε ἀνοπάζα-
κτα. Μοῦ εἶπε: Ποιά εἶναι ἡ βασιλικὴ
φρουρά· ποιά εἶναι τὰ φρούρια; Ἡ φρου-
ρά τοῦ βασιλέως μας (τοῦ ἀπεκρίθη) εἶναι
οἱ λεγόμενοι κλέφτες, τὰ φρούρια ἡ
Μάνη καὶ τὸ Σούλι καὶ τὰ βουνά. Ἔτσι
δὲν μὲ ὠμίλησε πλέον».

ΚΑΛΑΜΑΤΑ

Αὐτὰ διὰ τὴν Μάνην. Ἡ Καλαμάτα,
πάλιν, ἐνεφάνιζε τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἦτο
ἡ πρωτεύουσα τῆς πλέον ἀπομεμακρυ-
σμένης ἀπὸ τὴν Ἔβραν τῆς αὐτοκρατορί-
ας, περιοχῆς τῆς Ἑλλάδος. Εὐφορα, ὡς
ἦσαν τὰ ἐδάφη τῆς, ἦταν πυκνῶς κατο-
κημένη. Ἔτσι πολλοὶ ἀγωνιστὰι ἦταν δυ-
νατὸν νὰ προέλθουν ἐξ αὐτῶν.

ΠΡΩΤΑΙ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΙ

Ἄλλ' ἂς ἐλθωμεν πλέον εἰς τὰ γεγο-
νότα. Εἰς αὐτὰ ποῦ κατέληξαν εἰς τὴν κή-
ρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως τὴν 23ην Μαρ-
τίου.

Τὰ γεγονότα ἐφάνησαν ὡς σαφῶς ὀδη-
γούντα πρὸς τὴν ἐπανάστασιν κατὰ τὰς
ἀρχὰς τοῦ Μαρτίου. Ὁπλαρχηγοὶ καὶ πα-
τριῶται ἐκινούντο εἰς τὴν περιοχὴν ἀπὸ

χωρίου εἰς χωρίον καὶ ἀπὸ σπηλιᾶς εἰς
σπηλιάν, διὰ νὰ τονώσῃ ὁ εἰς τὸ φρόνημα
τοῦ ἄλλου καὶ διὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν ἀπὸ
κοινού τὰ προβλήματα ποῦ ἐπρόκειτο νὰ
προκύψουν ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν ποῦ ἐ-
φθανε.

Ὁ Παπαφλέσσας ἦταν πανταχοῦ πα-
ρὼν τῶν πάντων ἐμψυχωτής.

Στὰς 15 Μαρτίου, μίαν ἑβδομάδα πρὸ
τῆς 23ης, μαζί μὲ τὸν Ἀναγνωσταρᾶ
ἐβγήκαν ἀπὸ τὴν μονὴν τοῦ Προφήτου Ἡ-
λίας ἡ ὁποία τὸν τελευταῖον καιρὸν ἀπε-
τέλει, οὕτως εἰπεῖν, τὸ στρατηγεῖον τῶν,
καὶ κατηυθύνθησαν πρὸς τὸν Ἄλμυρον.
Κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην ἐπρόκειτο νὰ
φθάσῃ ἕνα πλοιάριον μὲ πυρομαχικά· τὰ
ἔστειλαν οἱ Ἕλληνες τῶν Κυδωνιῶν καὶ
τῆς Σμύρνης πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγῶνος
ποῦ ὀσονοῦπω θὰ ἤρχιζε.

Ἐκεῖνο τὸ φορτίον ἐπρόκειτο νὰ ἔχη
καὶ ἄλλα σοβαρώτερα ἀποτελέσματα πέ-
ραν τῆς ἐνίσχύσεως εἰς πυρομαχικά τῶν
ἀνδρῶν τῆς περιοχῆς. Συντέλεσε εἰς
τὴν ἐπίσπευσιν τῆς ἐκκρήξεως τῆς ἐπα-
ναστάσεως! Τοῦτο λόγω ἐνός ἐπισυμβάν-
τος, κατὰ τὴν μεταφορὰν τοῦ φορτίου ἐ-
κείνου τῆς πυρίτιδος, ἀτυχήματος (ἂν καὶ
πολλοὶ ὑποψιάζονται ὅτι τὸ «ἀτύχημα» εἶ-
χεν μᾶλλον προσχεδιασθῆ ἀπὸ τὸν δαι-
μόνιον ἐκεῖνον Παπαφλέσα...).

Ἄξιζει νὰ σὰς ἐκθέσω τὰ σχετικὰ, ἀ-
πὸ τοὺς «Βίους τῶν Πελοποννησίων» τοῦ
Φωτάκου. Κατὰ τὴν μεταφορὰν τῶν πυ-
ρομαχικῶν καὶ ὀλίγον ἔξω τῆς Καλαμά-
τας, εἰς τὸ ἐκεῖ πηγάδιον ἕνας τῶν Ἑλ-
λῆνων, εἶτε διὰ νὰ ἀκουμθῆσῃ τὰ βαρέ-
λιον τὸ ὁποῖον ἔφερε, εἶτε διὰ νὰ ἀνασάνῃ
ἀπὸ τὸ θάρος ἡ· δι' ἄλλην αἰτίαν θέλων
νὰ καταβιάσῃ τὸ βαρέλιον, δὲν τὸ κα-
τῶρθωσε, διότι τοῦ ἔφυγε ἀπὸ τὰς χεῖρας
καὶ κατέπεσεν ἐπάνω εἰς τὰς πέτρας. Ἐ-
λύθησαν τὰ στεφάνια του, ἐχύθη ἡ πυρίτις
καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ καθὼς οἱ δοῦγες τοῦ βα-
ρέλιου.

Ἦταν ὡς σκοτεινὴ καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ
τὴν μαζώξῃ».

Αὐτοῦ τοῦ ἀσημαντοῦ μᾶλλον γεγονό-
τος αἱ ἐπιπτώσεις ὑπῆρξαν σημαντικώτα-
ται: συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπίσπευσιν τῆς
ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως. Διότι τὴν ἐ-
πομένην οἱ Τούρκοι εἶδαν τὴν σκορπισμέ-
νην πυρίτιδα καὶ ὑποψιάσθησαν τὰ συμ-
βαίνοντα.. Ὁ βοεβόδας τῶν Καλαμιῶν, ὁ
γνωστὸς Ἀρναούτογλου, ἐκάλεσεν ἀμέ-
σως τοὺς προεστοὺς διὰ νὰ τοὺς ζητήσῃ
ἐξηγήσεις. Καὶ ἐπειδὴ δὲν τοῦ ἤρκεσαν
καὶ δὲν τοῦ ἤροσαν αἱ δοθεῖσαι, τοὺς ἐ-
κράτησεν τελικῶς εἰς τὸ φρούριον τῆς
πόλεως ὡς διήρους.

Ἄλλ' ἡ σύλληψις τῶν προυχόντων αὐ-
τῶν ἐκ μέρους τοῦ Ἀρναούτογλου (τῶν
Δουκάκηδων, Κυριακῶν, Παπατσώνηδων
κλπ.) προεκάλεσεν ἀναθρασμὸν εἰς τοὺς
λοιποὺς Ἕλληνες κατοίκους τῆς Καλα-

μάτας, και τους μεμνημένους εις την Φιλικήν. Ο ανασθρασμός επεξετάθη και εις τας περίξ περιφερείας. Τό επληροφορήθη ο βοεθόδας και εσπευσε να γράψη εις τον Πέτρον Μαυρομιχάλην, τον ηγέτην της Μάνης Πετρόμπεην, διά να του ζητήση βοήθειαν. Παράδοξόν πως τό αήθημα αλλά δεν είναι και τόσον. Φαίνεται οι Τούρκοι ε πί (σ τ ε υ ο ν εις τον Πετρόμπεην τον εθεώρουν ως φίλον των. Η Ύψηλή Πύλη τον κατέτασεν μεταξύ των ιδικων της — δι' αυτό άλλωστε του είχε απονειμει τον τίτλον του μπεη.

«Οι Τούρκοι, γράφει ο Γιάννης Ανατολίτης εις τό έργον του «Χρονικό της Καλαμάτας», μέ τό δικηο τους λογαριάζανε τον Πετρόμπεη για άνθρωπο του Ντοβλετιού και τον ειχανε σε υπόληψη. Δεν αμφέβαλαν ουτε ένα στά χιλια για την φιλια του Μπεη, γιατί κοντά στ' άλλα ξερανε πως ένας Μαυρομιχάλης — αδελφός του — ειχε τουρκέψει κι' ειχε φτάσει κι' δλας να γίνη και πασας.

«Ηξευραν ακόμη και τουτο: όταν ο και μακάμης της Τριπολιτσας στα τέλη του Φλεβάρη, προσκάλεσεν από τις επαρχίες δλους τους προεστους και τους δεσποτάδες του Μωρηά για να τους εχη ομήρους, πρώτος και καλύτερος ο Πετρόμπεης του εστειλε τό γυιό του Αναστάση και τ' ανεψίδι του Πανάγο Πικουλάκη... Άλλος του γυιός, ο Γιώργης, κρατιότανε μαζί μετόν αδελφό του, τον Αντώνη Μαυρομιχάλη, στην Πόλη από τον Σουλτάνο γι' αμανάτι του μπεηλικιού».

Ο ίδιος ο Πετρόμπεης ειχεν κατωρθώσει να παραμείνη εις την Μάνην. Διστακτικός ναί, άλλ' όχι και μη πατριώτης, αντελαμβάνετο ότι ο άγων τον ειχε ανάγκη, αντελαμβάνετο τας υποχρεώσεις απέναντι των, ουτως ειπείν, υπηκόων του Μανιατών και εφυλάσσετο.

Ο ΗΛΙΑΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ

Πρός αυτόν, λοιπόν, εγραψεν ο Αρναούτογλου ζητών βοήθειαν διά την τήρησιν της τάξεως εις την Καλαμάταν.

Ο Πετρόμπεης εκέφθη να επωφεληθή της προσκλήσεως εκείνης του Αρναούτογλου. Δι' ο και εσπευσε να του αποστείλη, ως δήθεν υπάκοος υπηκόός του, εκατόν πενήντα οπλοφόρους Μανιάτες υπό την αρχηγίαν του υιού του Ηλία. Εις την πραγματικότητα, όμως, η συμμόρφωσις εις την επιθυμίαν του βοεθόδα αποτελέσε τον Δούρειον Ιππον διά του οποίου ο Πετρόμπεης κατώρθωσε να εισαγάγη Έλληνικήν ενοπλον δύναμιν εις την Καλαμάταν.

Οι οπλοφόροι εκείνοι, πάν άλλο η εσκέπτοντο να βοηθήσουν τον Αρναούτογλου εις στιγμήν κινδύνου. Εγκαταστα-

θέντες εις διάφορα επικαιρα σημεία των Καλαμών ητοιμάζοντο διά πατριωτικάς εξορμήσεις.

Βεβαίως ο Ηλιας Μαυρομιχάλης παρέμενε, κατ' ένα τρόπον, δημος εις χείρας του Τούρκου διοικητού. Όλοι όμως αντιλαμβάνοντο ότι εις μίαν δεδομένην στιγμήν ο Ηλιας, θα μπορούσε να αποτινάξη τά δεσμά του και να σπεύς, εις βοήθειαν των ομοεθνών του.

Πολλοί, πλέον, ησαν εκείνοι οι οποίοι εκ των περίξ κινούμενοι, ηρχιζον να εισέρχωνται εις την Καλαμάταν. Δεν ησαν, βεβαίως, όλοι των οπλισμένοι: οι περισσότεροι εφερναν μαζί τους μόνον πελέκεις και δρέπανα. Άλλά και αυτά κάτι αξιζαν. Τουλάχιστον διά την εναρξιν. Μην λησμονούμε άλλωστε αυτό που λέγεται στον Μωρηά ότι: «στα χέρια του άδικουμένου και τό καλάμι γίνεται ντουφέκι».

ΠΡΟΣΚΛΗΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΜΠΕΗ

Τα εβλεπε και τά επληροφορείτο δλα αυτά ο Τούρκος Διοικητής των Καλαμών και ανησυχει. Ησθάνετο απομεμονωμένος κάτω εκεί εις τό φρούριον των Καλαμών, μακράν της Τριπόλεως και μακράν των λοιπών τουρκικών στρατιωτικών κέντρων. Φαίνεται ότι δεν διέθετε δύναμιν άνω των 100—200 Τουρκαλθανών.

Μόνη του ελπίς παρέμενε ο Πετρόμπεης. Όσον και αν ηρχιζε να τον υποψιάζεται και αυτόν, πάντως από κανέναν άλλον δεν ειχεν, άτυχώς, να ζητήση βοήθειαν.

Του εστειλε, λοιπόν, νέον άγγελιαφόρον και του εζήτησε να ελθη πλέον αυτός ο ίδιος, προσωπικώς, εις βοήθειάν του.

Ωμιλήσαμεν και προηγουμένως διά τον Πετρόμπεην. Ας προσθέσωμεν και τά ακόλουθα: Διείπετο υπό γνησίων πατριωτικών ελληνικών φρονημάτων: αυτό είναι αναμφίβολον. Εναντι όμως της επαναστάσεως καίτοι, βεβαίως, μεμνημένος εις τά της Φιλικής, εφαινετο την εποχήν εκείνην κάπως διστακτικός. Δεν ητο θέβαιος εάν πράγματι ειχεν φθάσει η στιγμή. Ητο άλλωστε πράος κατά τον χαρακτήρα και άκακος. Ητο μάλλον πολιτικός ο Πετρόμπεης παρά στρατιωτικός και αυτό επίσης πρέπει να συντελή εις την διστακτικότητά του.

Διά τουτο και οι εν Καλαμάτα απεφάσισαν να τον παρασύρουν εις τον άγωνα διά τεχνάσματος: ο υιός του Ηλία, όπως ειπομεν, εύρίσκετο στην Καλαμάτα προς προστασίαν του Αρναούτογλου αλλά και ώσαν, εν ταυτώ, δημος αυτού.

Οι ενδιαφερόμενοι να αναμείξουν εκόντα — άκοντα τον Πετρόμπεην εις την επανάστασιν ανήγγειλον (ψευδώς βεβαίως) εις τον εν Καλαμάτα υιόν του Ηλία

ὅτι ὁ πασῶς διώρισεν ἄλλον ἀρχηγὸν τῆς Μάνης.

Ἄλλ' ὡς διαβάσωμεν καλύτερα τὰ σχετικά ἀπὸ τὸ «Ἀπομνημονεύματα» ἐνὸς Καλογήρου, τοῦ μοναχοῦ Παπαδοπούλου (ὁ ὁποῖος σημειωτέον εἶναι καὶ ὁ ἰδρυτὴς τοῦ περιφήμου γυναικείου μοναστηρίου τῶν Καλαμῶν — ἐκεῖ ἀπέναντι ἀπὸ τὴν σημερινὴν Μητρόπολι τῆς πόλεως). Ὁ Παπαδόπουλος ἦτο φιλότουρκος καὶ δὲν ἤθελε τὴν ἐπανάστασιν. Ὁπωσδήποτε, ὁμῶς, ἔχουν ἐνδιαφέρον τὰ ὅσα γράφει. Διαβάζουμε, λοιπόν, σὲ ἰπροαναφερθὲν ἔργον του: «Κάποιοι παμπόνηροι (ἐννοεῖ τοὺς φιλεπαναστατικούς καὶ προφανῶς μεμυημένους εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς, Καλαματιανούς) κατοικοῦντες ἐνταῦθα, μαθόντες ὅτι ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης δὲν ἤθελε νὰ κινηθῆ εἰς τὴν Ἐπανάστασιν, ἀπάντησαν τὸν υἱὸν του τὸν ὄντα ἐνταῦθα ἐνέχυρον εἰς (τὸν) Καπετὰν Πασᾶν, λέγοντάς του, ὅτι ἔμαθαν ὅτι ὁ πασῶς ἐποίησεν ἀρχηγὸν τῆς Μάνης ἄλλον καὶ ἔχει ὑπ' ὄψιν του νὰ θανατώσῃ αὐτὸν (τὸν υἱὸν) καὶ νὰ στείλῃ νὰ κυνηγήσῃ τὸν πατέρα του (τὸν Πετρόμπεην). Πιστάσας δὲ αὐτὸς (δὴλ. ὁ Ἥλιος) τὰς φευδολογίας ἀπῆλθεν πρὸς τὸν πατέρα του, εἰς ὃν ἔγραψαν τὰς ἰδίας φευδολογίας ἐκεῖνοι οἱ παμπόνηροι, διὰ νὰ τὸν παρακινήσουν εἰς τὴν ἐπανάστασιν, οἷτινες μῆτε ραγιαδες ἦσαν, μῆτε τὴν παραμικρὰν βλάβην παρ' οὐδενὸς Τούρκου... εἶχον λάθει ποτέ — ἐδῶ φαίνεται σαφῶς τὸ φιλότουρκον τοῦ μοναχοῦ Παπαδοπούλου — καὶ σχεδὸν (συνεχίζει) πάντες οἱ ἐφευρέται καὶ πρωταῖτιοι τῆς ἐπαναστάσεως τοιοῦτοι ἦσαν, τοῦ Διαβόλου κατοικητήρια. Καὶ τελειώνει τὴν περιγραφὴν του γράφων: ἐμὴ ὑποφέρων ἐγὼ τὴν ἐπανάστασιν..., τὴν ἄλλην ἡμέραν ἔφυγον σὺν ταῖς καλογραφαῖς τοῦ μοναστηρίου».

Ο ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ ΚΙΝΕΙΤΑΙ

Ἦσαν αἱ προτροπαὶ τοῦ υἱοῦ του, ἦτο τὸ ὄλον πνεῦμα τὸ ἐπαναστατικόν, τὸ διάχυτον εἰς τὴν Μάνην ποῦ τὸν παρέσυρε, ἦτο τὸ ὅτι κάποτε ἔρχεται ἡ ὥρα τοῦ «μεγάλου ΟΧΙ», τῶν μεγάλων ἀποφάσεων, πάντως τὴν 21ην Μαρτίου ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης ἀπεφάσισεν τὴν εἰσοδὸν του εἰς τὴν ἐπανάστασιν.

Ἐξ ἄλλου, ὀλόκληρος ἡ Μάνη ἦτο πλέον ἐπὶ ποδὸς πολέμου. Αἱ μεγάλαὶ οἰκογένειαι τῶν Κουμουντουράκηδων, τῶν Χρυσέδων κλπ. εἶχαν συμφιλιωθῆ διὰ μι ἄς, καὶ ἦσαν ἔτοιμοι νὰ κινηθοῦν διὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα. Ἐπὶ κεφαλῆς ὄλων αὐτῶν ἔτέθη, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης.

Πλήθη Μανιατῶν, ὁ π λ ο φ ὄ ρ ω ν Μ α ν ι α τ ῶ ν, (τοὺς ἀνασιβάζουν εἰς

2.000) ἐξεκίνησαν διὰ τὴν Καλαμάτα — κάθε ἄλλο δέ, θέβαια, παρὰ ἡ ἀρειμάνιοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, οἱ τῶσον ἐντόκως οἰσρηλατημένοι ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας, ὁμοίαζον ὅτι ἤρχοντο εἰς βοήθειαν τοῦ πανικοβλήτου βοεβόδα Ἄρναούτογλου.

Οἱ πρώτες ομάδες ὀπλοφόρων πρέπει νὰ εἰσῆλθον εἰς τὴν Καλαμάταν ἤδη ἀπὸ τὸ βράδυ τῆς 21ης.

Ἄξιζει, ὁμῶς νομίζω, νὰ δοῦμε λεπτομερέστερον τὰς κινήσεις τῶν ἐπαναστατημένων ἐκείνων Μανιατῶν καὶ Μεσηνίων, τῶν πρώτων ποῦ ἐτολμοῦσαν μετὰ τῶσον μακρὰν δουλείαν νὰ σηκώσουν κεφάλι, κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ νὰ ποῦνε ΟΧΙ στὸν Τούρκο, νὰ τίς δοῦμε μέρα τὴν ἡμέρα καὶ ὥρα μετὰ τὴν ὥρα.

22α ΜΑΡΤΙΟΥ

Ὁ Πετρόμπεης κατὰ τὸ σούρουπον εἰσῆλθε εἰς τὴν Καλαμάτα. Μαζὶ του, ἀλλὰ καὶ πρὸ αὐτοῦ ὡς καὶ εὐθὺς μετὰ ἀπ' αὐτὸν, λέγεται ὅτι εἰσῆλθον εἰς τὴν Καλαμάτα 5.000 περίπου ἄνδρες. Δὲν ὀπλοφοροῦσαν θέβαια ἀλλὰ πάντως ὁ ἀριθμὸς ἦταν — ἰδίως γιὰ ἐκείνους τοὺς χρόνους — σημαντικώτατος.

Ἡ συγκέντρωσις τῶσον ὀπλοφορούντων καὶ ἐν ἐξάψει τελούτων ἀνδρῶν ἐντὸς τῆς πόλεως, πᾶν ἄλλο ἢ ἀκίνδυνος ἐνεφανίζετο διὰ τοὺς Τούρκους. Τὴν ἀνάγκην ὁμῶς φιλοτιμίαν ποιούμενοι οἱ τοῖοι, προσεπάθουν νὰ δείξουν ὅτι ἀντιμετώπιζον φιλικῶς τοὺς εἰσερχομένους, ἴσως καὶ νὰ ἠλπίζον ὅτι τελικῶς ὁ παλαιὸς φίλος τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ὁ Πετρόμπεης δὲν θὰ ἄφηνε τοὺς ἄνδρας του νὰ κινηθοῦν κατ' αὐτῶν.

Πάντως οἱ πλέον σημαίνοντες ἐκ τῶν Τούρκων, ἀπὸ τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας τῆς 22ας ἤρχισαν νὰ σπεύδουν νὰ κλεισθοῦν εἰς τοὺς ὀχυρωμένους οἴκους των (τοὺς πύργους των) καὶ τὸ φρούριον τῆς πόλεως.

Η ΠΡΩΤΗ ΝΤΟΥΦΕΚΙΑ

Φαίνεται ὅτι μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης δὲν εἶχε ριφθῆ καμμία ντουφεκία. Τὴν πρώτη τὴν ἔρριξαν οἱ περὶ τὸν δαιμόνιον Παπαφλέσσα καὶ τὸν Νικήτα Σταματελόπουλον, εἰς τὴν θέσιν Φραγκοπήγαδον (ὀλίγον ἔξω τῆς Καλαμάτας) συγκεντρωμένοι Ἕλληνες. Ἦτο ἡ 22α Μαρτίου.

Ἐρρίφθη κατὰ τινος ἀτυχοῦς Ὁθωμανοῦ. Λέγω ἀτυχοῦς διότι φαίνεται ὅτι οὗτος τοῦλάχιστον διέκειτο φιλικώτατα ἐναντι τῶν Ἑλλήνων κατήγετο ἐκ Κορώνης καὶ ἐλέγετο Μουράτ. Ἀνησυχίας θλέπων τὸ συγκεντρωμένον εἰς Καλαμάταν πλῆθος τῶν ὀπλοφόρων, προσεπάθησε νὰ ἀπομακρυνθῆ ἐκ τῶν Καλαμῶν.

‘Αλλ’ ἐφονεύθη, ὡς προελέχθη, παρὰ τὸ Φραγκοπήγαδον.

Δι’ ὅσους ἀπαιτοῦν καὶ προσπαθοῦν νὰ εὐρίσκουν πάντα εἰς τὰ γεγονότα μας μίαν συγκεκριμένην καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἀφετηρίαν, οἱ κατὰ τοῦ ἀτυχοῦς Μουράτ ριφθέντες πυροβολισμοὶ ἤμποροῦν κάλλιστα νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς οἱ ἐναρκτήριοι πυροβολισμοὶ τῆς Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 21.

23η ΜΑΡΤΙΟΥ, ΠΡΩΙΑ

Καὶ οὕτω φθάνομεν εἰς τὴν ἀγίαν ἡμέραν τῆς 23ης. Ἡ ζωὴ τοῦ σημερινοῦ ἐλευθεροῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ἀπὸ ἐκείνην τὴν μακρυνὴν ἡμέραν τῆς Ἀνοιξέως τοῦ 1821, τὴν 23 Μαρτίου, ἀρχίζει.

Τὴν πρωΐαν, ὁ Ἀρναούτογλου ἀνήσυχος διὰ τὰς προθέσεις τῶν συγκεντρωθέντων, σπεύδει νὰ ἀποστείλῃ πρὸς τοὺς Ἑλληνας ὀπλαρχηγούς τὸν μπουλούκπασή του Κοκκίνην, διὰ νὰ τοὺς ψυχολογήσῃ καὶ διερευνήσῃ τὰς προθέσεις τῶν.

Οἱ συγκεντρωμένοι ὀπλαρχηγοί, Πετρόμπεης, Κολοκοτρώνης, Παπαφλέσας, Νικηταρᾶς καὶ οἱ λοιποί, ἐδέχθησαν καλῶς τὸν Κοκκίνην. Μετὰ τὰ τυπικά, τὰ συνηθιζόμενα ἐκεῖνα ἰδίως τὰ χρόνια, ὁ Κοκκίνης ἤρχισε νὰ τοὺς ὀμιλῇ. Ἀντιγράφω ἀπὸ τὰς διασωθείσας πηγὰς τὰ λεχθέντα. Εἶναι ἐνδιαφέροντα τὰ κείμενα αὐτὰ πού ἐγράφησαν τὰ χρόνια τοῦ μεγάλου ἀγῶνος καὶ ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν γραμμένα στὴν ἰδιόρρυθμο ἐκείνη δημοτικὴν, τὴν ἀνάμεικτην μὲ καθαρεύουσα, τῆς περιόδου τοῦ μεγάλου ἀγῶνος, μᾶς μεταφέρουν ἀμύση, μᾶς δίδουν θάλαγα τὸ ἄρωμα, τῶν καιρῶν ἐκείνων τῆς ὑψίστης ἐθνικῆς ἀναστάσεως.

«Ὁ ἀγῶν σὰς χαιρετᾷ, ἀρχισε νὰ τοὺς λέγῃ ὁ Κοκκίνης, καὶ ἐρωτᾷ νὰ τοῦ εἰπῆτε τί πράγματα εἶναι αὐτοῦνα, ὅπου κάνατε καὶ οἱ κλεφτοδουλειές, ὅπου μ’ αὐτὲς θὰ χαλάσετε τὸ ραγιαῖ... Καὶ στὴν αὐθεντιά σας, ἐτοῦτα τὰ πράγματα δὲν θὰ ἔγουν σὲ καλὸ».

Ἄναψε ὁ Νικηταρᾶς ἀκούγοντας τὰ λόγια του, ἔβγαλε τὴν κουμπούρα του καὶ τὴν ἔστρεψε ἐναντίον τοῦ Κοκκίνης. Ἐπενέθη ὁμῶς ὁ πάντοτε σώφρων Κολοκοτρώνης καὶ ἔσωσε τὴν κατάστασιν:

—Γιὰ ἔλα, κάτσε ἐδῶ κοντὰ μου, Κοκκίνη, τοῦπε, γιατί δὲν σὲ καλοακούω.

Τότε μίλησε ὁ ἐξ ἴσου σώφρων καὶ πάντοτε πρᾶος Πετρόμπεης. Τοῦ εἶπε:

—Ἀκούσαμε τὰ ὅσα μᾶς εἶπες ἐκ μέρους τοῦ ἀγῶν σου. Ὅσα βλέπεις ἐδῶ δὲν εἶναι κλεφτοδουλειές. Εἶναι πράγματα στέρεα καὶ δὲν εἶναι μονάχα ἰδικά μας, (λέγων αὐτὸ ὁ Πετρόμπεης ἐννοοῦσε τὴν ἀνάλογα γίνονται ἢ θὰ γίνουν καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος), εἶναι τοῦ Θεοῦ.... Διότι οἱ Ἑλληνας ἕως τῶρα ὑπέφε-

ραν τὰς τυραννίας καὶ τὰ θωρακιστήριά σας, τόσα χρόνια. Ἡμεῖς δὲν εἶμαστε ὡσάν ἐσᾶς, τυραννοὶ καὶ διώκται τῆς ἀνθρωπότητος καὶ μῆτε θέλει καταδεχθῶμεν νὰ σᾶς πειράξουμε εἰς τὸ παραμικρὸν.

Ἄλλὰ καὶ ἐσεῖς νὰ μένετε εἰς τὰ σπῆτια σας καὶ εἰς τὰ πράγματά σας, ἀνενόχλητοι καὶ νὰ δίνετε δυὸ φλωριά κάθε φαμίλια τὸν χρόνον καὶ κρῦος ἀγέρας νὰ μὴν σᾶς θρῆ.

Βέβαια οἱ λόγοι αὗτοι παρ’ ὄλην τὴν πραότητα των, καὶ πάλιν δὲν ἤρεσαν στὸν Κοκκίνην. Νὰ ἀκούῃ ἀπὸ τοὺς μέχρι τῆς προηγουμένης ἡμέρας ὑπηκόους τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Ἀρναούτογλου, ὅτι οἱ Τούρκοι θὰ ἐνεφανίζοντο ὡς ὑποτελεῖς τῶν Ἑλλήνων καὶ ὅτι θὰ ὑποχρεοῦντο νὰ καταβάλλουν καὶ φόρον ὑποτελείας ἀκόμη εἰς αὐτούς, αὐτὸ δὲν ἠδύνατο, τῇ ἀληθείᾳ, νὰ τὸ ἀνεχθῆ.

Ἐσηκώθηκε, λοιπόν, διὰ νὰ φύγῃ. Καὶ πάλιν ὁ Νικηταρᾶς δὲν κρατήθηκε. Τοῦ φώναξε:

—Μπουλούκπασα! Κανέναν βοηθὸν δὲν ἔχουμε πὲς τοῦ ἀγῶν σου, καὶ μῆτε μᾶς χρειάζεται ἀπὸ κανένα μέρος βοήθεια. Τὸ δίκαιό μας θὰ τὸ πάρουμε μὲ τὸ χέρι μας, γιατί ἐσεῖς δὲν μᾶς ἀφήσατε τόσα χρόνια μῆτε σκούφια στὸ κεφάλι μας.. Πήγαινε στὸν ἀγῶν σας καὶ πὲς του αὐτὰ πού εἶπαμε καὶ θέλουμε σὲ τρεῖς ὧρες νὰ μᾶς παραδώσετε τὰ ἄρματά σας, γιατί ἂν παραδώσετε τὰ ἄρματά σας, γιατί ἂν παρακούσετε θὰ σᾶς παράσουμε ὄλους ἀπὸ τὸ σπαθί μας καὶ τὸ κρῖμα ἄς εἶναι ἰδικό σας».

Καὶ οἱ ἄλλοι ὀπλαρχηγοὶ συμφώνησαν μαζί του. «Ἄκουσε καλὰ αὐτὰ πού σοῦ εἶπαμε», τοῦ ἐτόνισαν, «γιὰ νὰ μὴν μᾶς θιάσετε νὰ σᾶς περάσουμε ἀπὸ... μαχαίρι».

23 ΜΑΡΤΙΟΥ, ΜΕΣΗΜΕΡΙ

Ὁ Ἀρναούτογλου θρέθηκε σὲ ἐξαιρετικὰ δύσκολη θέσιν. Ἐν μέσῳ ὄλων αὐτῶν τῶν χιλιάδων ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων, δὲν διέθετε — τὸ εἶπαμε καὶ προηγουμένως — παρὰ ἐλαχίστην δύναμιν παρήγειλε ὅτι παραδίδεται. Εἶπε ὅτι παραδίδεται κυρίως εἰς τὸν Μαυρομιχάλην «θασιζόμενος (ὅπως ἐμήνυσε) εἰς τὴν τιμὴν του... καὶ εἰς τὴν παλληκαριά του».

Οὕτω, τὴν μεσημβρίαν τῆς 23ης Μαρτίου 1821, ἡ Καλαμάτα, πόλις μεγάλη καὶ σημαντικὴ ὄχι μόνον τῆς Μεσσηνίας ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς Πελοποννήσου, ἀπηλευθεροῦτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ πρώτη Ἑλληνικὴ πόλις!

ΑΠΟ ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ ΤΟΥ Π. ΚΟΥΤΟΥΜΑΝΟΥ

Ἡ κλεψύδρα πιέζει δὲν μπορῶ ὁμῶς νὰ

αντιπαρέλθω και να μην σ'αs διαβάσω ένα μάλλον σπάνιο κείμενο (το όποιοn έχει περιληφθῆ εις τόν τόμον «Καλαμάτα» του εις την Καλαμάτα ἐδρεύοντος Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν γραμμάτων).

Πρόκειται περὶ μιᾶς σελίδος ἐκ τοῦ προσωπικοῦ ἡμερολογίου τοῦ Παπαπολυζῶη Κουτουμάνου, εις τὸ όποιοn οἶτος με ἀπλότητα, μὰ συνάμα καὶ με ζωντάνια, περιγράφει τὰ διατρέξαντα τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας (ἐννοεῖται παραλείπω ὀρισμένα φράσεις πού ἀναφέρονται εις προσωπικοῦ ἢ περιορισμένου ἐνδιαφέροντος θέματα): «Στὶς 17 τοῦ Μαρτίου 1821 ἦλθε στὸ σπίτι μου ὁ Νικηταρᾶς καὶ μοῦ εἶπε νὰ πάω στὸ Μαρδάκι όπου εἶναι ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ κουμπάρος μου ὁ Κεφάλας καὶ ἄλλοι καπεταναῖοι καὶ με περιμένουνε' νὰ πάω χωρὶς ἄλλο γιὰ νὰ κανονίσουμε τὸν τρόπο, νὰ πᾶμε προφυλαχτά, νὰ πάρουμε μπαρουτόβολα πού ἔφερε ἀπὸ τὰς Κυθωνίας τῆς Σμύρνης ὁ Μέξης με τὸ πλοῖο του.

Κατὰ τὸ δειλινὸ σηκώθηκε καὶ πήγα. Ἐκεῖ ἔβρηκα τὸ Γιώργη Βασιλάκη, τὸν κουνιάδο μου Σταυριανὸ (Σταβριανὸ γράφει τὸ κείμενο) Στροῦμπο, τὸν μπατζανάκη μου Γιώργη Παπαδέα... καὶ ἄλλους.

Ἀποφασίσαμε τὴν ἄλλη μέρα νὰ πάρουμε τοὺς ἀνθρώπους μας με ὄσα ζῶα μπορούμε καὶ νὰ μαζετοῦμε στὴν θελανιδιά πού θὰ μᾶς περιμένουνε κι' ἄλλοι...

(Ἐν συνεχείᾳ, περιγράφει τὰ τῆς παραλαβῆς τῶν πολεμοφοβίων τὴν όποίαν ἡμεῖς εἶδαμε ἤδη). Εἰς 22 μπονόρα (πολύ πρῶν) ἦλθε ὁ μπατζανάκης μου (ὁ σύγγραμθός μου) Ἀλεξανδρόπουλος... καὶ μοῦ εἶπε πᾶς ὁ κουμπάρος μου ὁ Κεφάλας καὶ ὁ Γαννάκης ὁ Μελάς με καμμιὰ διακοσαριά ἀνθρώπους τραθήσανε γιὰ τὴν θελανιδιά καὶ νὰ ἐτοιμασῶ καὶ ἐγὼ με τὸ Γιώργη Βασιλάκη, νὰ πάρουμε τοὺς ἀνθρώπους μας καὶ νὰ πᾶμε ἐκεῖ πού ἦσαν... ὁ Παπαφλέσσα, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ ἄλλοι με τὰ μπουλούκια τους.

Στὸ δειλινὸ πού εἶτανε ὁ ἥλιος δυὸ ὀργιές ἔξω, ἐφθάσαμε στὴν Βελανιδιά. Ρωτοῦσα τὸν Παπαφλέσσα νὰ μάθω τί τρέχει καὶ αὐτοὶ μοῦ εἶπανε πῶς ἀποφασίστηκε ἄριον νὰ μποῦμε στὴν Καλαμάτα καὶ νὰ τὴν πάρουμε. Ἀμποτες ὁ Θεός νὰ δῶσῃ, εἶπα.

Τὴ νύχτα κάναμε συμβούλιο γιὰ νὰ κανονίσουμε με ποῖόν τρόπο θὰ μποῦμε στὴν Καλαμάτα. Ἀπεφασίστηκε... ὁ Παπαφλέσσα, ὁ Δαγρῆς καὶ ὁ Νικηταρᾶς με τοὺς ἀνθρώπους του νὰ ζῶσουνε ἀπὸ τὸν Ἀη-Λιά καὶ τὰ Καλύβια τὴν Καλαμάτα καὶ ἡμεῖς οἱ ἄλλοι με τοὺς ἀνθρώπους μας νὰ πιάσουμε τὴν Ξερολήτσια, τὸ Καρθούνη καὶ τὶς Γουρλες με τοὺς Καπετανάκηδες, τὸν Μούρτζινο, τὸν Γιατράκο καὶ τὸν Κατοάκο καὶ ἅμα πῆση ἕνα μάσκου-

λο (μιὰ ντουφεκιά) στὴν Βελανιδιά, τότε ὄλοι, νὰ προχωρήσουμε κατὰ τὴν Καλατά. Ὡ τοῦ θαύματος καὶ Δόξα νύχη ὁ Θεός, τὴν ἐπομένη (δηλαδή, στὶς 23/3) στὶς 8½ πρῶν μᾶς ἦρθε χαμπέρι ὅτι ὁ Ἀρναούτογλου ὁ πασᾶς τῆς Καλαμάτας καὶ ὄλη ἡ φρουρὰ παρεδόθη. Ἐδῶ ὁ Παπαπολυζῶης κάπως προτρέχει ἢ δὲν τὰ ἐνθυμεῖται καλῶς, ὅταν τὰ γράφῃ. Ἡ παράδοσις τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς ἔγινε τὸ μεσημέρι τῆς 23ης, ὅπως εἶπαμε. Ὡστε δὲν ἦταν δυνατόν ἐμπονόρα στὰς 8½ νὰ εἶχε κι' ὄλας (ἐκτὸς μάλιστα Καλαμῶν εὐρισκόμενος) λάθει τὴν εἰδησίην τῆς παραδόσεως!

Ἄς ξανάρθουμε ὁμως καὶ πάλιν εις τὴν ἐξιστόρησιν (τὴν ἰδικὴν μας) τῶν γεγονόντων.

ΑΠΟΓΕΥΜΑ ΤΗΣ 23ης ΜΑΡΤΙΟΥ

Ἐρχόμεθα τώρα εις τὸ ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας. Ὄταν ὁ ἥλιος ἀρχίζει πλέον νὰ γέρνῃ πρὸς τὴν Δύσιν του, ἀρχηγοί, ὀπλοφόροι καὶ λαός, ὄλος ὁ λαός τῆς ἀπελευθερωμένης πιά Καλαμάτας, συνεκεντρώθησαν στὴν ἐκκλησίᾳ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων (πού σώζεται ἐν καλῇ καταστάσει μέχρι σήμερον εις τὸ κέντρον τῆς πόλεως καὶ ἐπίσης εις τὸν χώρον (κυρίως εις αὐτόν) τὸν μεταξὺ τοῦ Νασοῦ καὶ τοῦ ποταμοῦ Νέδοντος, τοῦ ρέοντος δυτικῶς τῆς πόλεως.

Εἰς τὸν ὑπαίθριον ἐκεῖνον χώρον ἐψάλλη δοξολογία ἐπὶ τῇ ἀπελευθερώσει. Μετεῖχον τεσσαράκοντα ἱερομόναχοι καὶ εἰκοσιτέσσερες ἱερεῖς, ὄλοι οἱ ἱερεῖς τῆς πόλεως καὶ τῆς περιφερείας, ἐνδεδυμέοι τὰ πανηγυρικά ἄμφιά τους καὶ κρατοῦντες τὰς ἁγίας εἰκόνας τῶν ἐκκλησιῶν των. Δὲν ὑπῆρχεν ἐπίσκοπος, δι' αὐτὸ καὶ ὁ Παπαφλέσσα, πού μὴ λησμονοῦμε ὅτι ἦταν ἀρχιερατικῆς (συνήθως ὁ μαχητῆς μπαρουτοκαπνισμένος Φλέσσα καλύπτει τὸν ἱερομένον Παπαφλέσαν), ἄφησε γιὰ λίγο τὸ γιαταγάνι, πήρε τὸ πετραχειλί του καὶ πρωτοστάτησε εις τὴν τέλεισιν τῆς δοξολογίας ἐκεῖνης. τῆς πρώτης δοξολογίας τὴν ὀποίαν ἐτέλεσαν οἱ Ἕλληνες μετὰ τόσοσν μακράν (368 ἐτῶν) σκοτεινὴν δουλείαν, ὄχι πλέον ὡς ραγιαδες, ἀλλ' ὡς ἐλεύθεροι πολῖτες ἐλευθερωμένης πρωτεύουσης — τῆς πρωτεύουσης τῆς Μεσοσηνίας.

Οἱ ἱερεῖς ἠλόγησαν τὰς σημαίας τῶν στρατευμάτων καὶ, ὄλοι μαζί, ἀπήγγειλαν ἕνα σύντομον ὄρκον πού ἐθύμιζε ἀρχαίαν Ἑλλάδα: «Ὀρκιζόμεσθε νὰ μὴν καταισχύνομε τὰ ὄπλα τὰ ἱερά ὄστε νὰ ἐγκαταλείψομε... (τὰς τάξεις μας)».

Ἐφεραν τὸ ἅγιον Ἐδαγγέλιον ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ ὄρκίστηκε ἐπ' αὐτοῦ ὁ Πετρόμπεης.

Ὁ Κολοκοτρώνης, πού βέβαια ἦταν παρῶν κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν γράφει:

«Μοῦ ἤρχετο νὰ κλαύσω ἀπὸ τὴν προθυμίαν ποὺ ἔβλεπα. Οἱ ἱερεῖς ἔκαναν δέησι. Εἰς τὸν ποταμὸν τῆς Καλαμάτας ἀνασπαθήκαμε... (ὄλοι, ὄλους)».

* Ἦσαν ὄλοι περιχαρεῖς καὶ εὐτυχισμένοι. Στὸν πολὺ κόσμον, τοῦ ἐφαινόταν ὅτι ἡ Ἑλλάς εἶχε ἤδη ἐλευθερωθῆ. Παρεσύροντο ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τόσοι εὐκολὰ εἶχον παραδοθῆ οἱ Τούρκοι τῆς Καλαμάτας καὶ δὲν ὑποψιάζοντο οἱ ἀτυχεῖς, πόσον αἶμα καὶ πόσα δάκρυα θὰ ἀπῆται ἀκόμη ἢ Ἐλευθερία διὰ νὰ ἔλθῃ καὶ πάλιν εἰς τὴν κοιτίδα τῆς...

ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΗΨΕΩΣ

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπηλευθερώθη ἡ Καλαμάτα. «Ἡ ἄλωσις (τῆς) ὑπὸ τῶν Μανιατῶν (τὴν 23 Μαρτίου 1821)», γράφει ὁ Δ. Πετρακάκης (*) «ἀποδεικνύεται ἤδη ὅτι εἶναι καὶ πρέπει νὰ θεωρεῖται (ὡς ἡ ἄλωσις τῆς Βασιλλῆ), ἡ γνησία τῆς ἐνάρξεως τῆς Ἐπαναστάσεως χρονολογία».

Ἡ κατάληψις τῆς Καλαμάτας ἀποτελεῖ πρᾶξιν στρατιωτικὴν πρώτου μεγέθους: εἰς ὄλας τὰς λοιπὰς προαναφερθείσας περιπτώσεις ποὺ ἠκούσθησαν ὀρισμένες ντουφεκιές πρὸ τῆς 23ης, οἱ κινούμενοι ἦσαν, ὡς εἶπομεν ἤδη, ὀλίγοι, ἐνῶστε ὀλίγιστοι τὸν ἀριθμὸν, τὸ ἔργον τῶν δὲ περικωρίζετο, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς αὐτὴν τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν πυροβολισμῶν αὐτῶν ἢ τὸν φόνον ἑνὸς ἢ δύο Τούρκων.

Οὐδὲ τὰ γεγονότα τῶν Πατρῶν ἔχουν μεγαλύτεραν σημασίαν. Ἐννοῶ τὴν συγκέντρωσιν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς Πάτρας κατὰ τὴν 22αν Μαρτίου καθ' ἣν καὶ πάλιν ἠκούσθησαν ἐπαναστατικαὶ ἰσχυαί, καὶ ἐνεφανίσθη ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς διὰ νὰ εὐλογῆσῃ τὰ Ἑλληνικά ὄπλα. Τοῦτο δὲ διότι, ἀτυχῶς, τὸ κίνημα αὐτὸ τὸ ὁποῖον μὲ τόσον ἐνθουσιασμὸν ἤρχισεν ἀπὸ τὴν πλατεῖαν Ἀγ. Γεωργίου, μετ' ὅ πολὺ κατεπνίγει εἰς τὸ αἷμά του ὑπὸ τῶν προστρεξάντων Τούρκων.

Τὸ κίνημα τῶν Πατρῶν εἶχεν πολὺν ἐνθουσιασμὸν, ὡς ἐλέχθη, πλὴν ἐσπερεῖτο στρατιωτικῆς θάσεως.

Ἐξ ὄλων τῶν ἀντιστοίχων κινήματων, τῆσαύτην εἶχεν μόνον ἡ ἐπανάστασις τῆς Καλαμάτας, ἐν ἣ, ὡς προελέχθη συνεκεντρώθησαν δύο καὶ πλέον χιλιάδες ὀπλοφόρων Μανιατῶν — διὰ νὰ περικωρισθῶμεν εἰς αὐτὴν μόνον τὴν ἀναφορὰν καὶ οὐχὶ εἰς τὸ πλῆθος τῶν λοιπῶν ἀόπλων ἀνδρῶν οἱ ὁποῖοι πλήρεις ἐπαναστατικῶν μένους, συνέρρευσαν εἰς τὴν πόλιν.

(*) Κοινοβουλευτικὴ Ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, σελ. 42.

ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΗ ΓΕΡΟΥΣΙΑ

Ἐτι μεγαλύτεραν σημασίαν προσλαμβάνουν αἱ ἐν Καλαμάτα ἐνέργειαι, λόγω τῆς ἐν αὐτῇ συστάσεως τῆς «Μεσσηνιακῆς Γερούσιας» δηλαδὴ τοῦ πρώτου ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ βουλευτικοῦ σώματος.

Ἡ ἴδρυσις τῆς Μεσσηνιακῆς Γερούσιας (ἢ ἄλλως «Μεσσηνιακῆς Συγκλήτου») καταδεικνύει τὴν σταθερότητα τῶν θάσεων τῆς ἐν Μεσσηνίᾳ ἐπαναστάσεως καὶ ἀποτελεῖ δείγμα τῆς ὄλης σφύρονος ὀργανώσεως τῆς. Ἀποδεικνύει ὅτι οἱ τὴν Καλαμάταν κατακτήσαντες ἄνδρες εἶχον πλήρη συνείδησιν τοῦ μεγάλου καὶ μακροῦ ἔργου τὸ ὁποῖον ἀνελάμβανον. Πάν ἄλλο ἢ ὁμοιάζον οἱ συνειδητοὶ ἐκεῖνοι ἄνδρες πρὸς τοὺς κλέφτες τοὺς μέχρι τῆς στιγμῆς κινηθέντας εἰς τὰς ἄλλας περιοχὰς καὶ τὰ θουνὰ τοῦ Μωρηῶ.

Ἡ ἴδρυτικὴ πρᾶξις τῆς «Μεσσηνιακῆς Γερούσιας» φέρει τὴν ἡμερομηνίαν: 24 Μαρτίου 1821. Ἡ ἴδρυσις τῆς, αὐτῆ κυρίως εἶναι ποὺ μεταθέτει τὰς ἀπαρχὰς τῆς Μεγάλης Ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Καλαμάταν.

Ἡ «Μεσσηνιακὴ Γερούσια» ἀπέστειλεν ἐν συνεχείᾳ τὴν Προκήρυξιν πρὸς τὰς ξένας δυνάμεις, διὰ νὰ γνωστοποιήσῃ εἰς αὐτὰς τὸν μέγαν σπικωμό.

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σὰς ἀναγνώσω ὀλόκληρον τὴν προκήρυξιν αὐτὴν: εἶναι κείμενον θαυτάτου καὶ θαυτάτου ἐθνικοῦ περιεχομένου.

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ

Προειδοποίησις πρὸς τὰς εὐρωπαϊκάς ἀφῆας ἐκ μέρους τοῦ φιλογενοῦς στρατηγοῦ τῶν Σπαρτιατικῶν στρατευμάτων Πέτρου Μαυρομιχάλη καὶ τῆς Μεσσηνιακῆς Συγκλήτου τῆς Καλαμάτας.

(Βεβαίως τὰ τρατεύματα τοῦ Μαυρομιχάλη ἀπετελοῦντο, ὡς εἶδομεν ἐκ Μανιατῶν. Εἰς τὴν προκήρυξιν, ὁ συντάξας αὐτὴν τὰ ἐνεφάνιζε ὡς... σπαρτιατικά, ἴσως διὰ νὰ τοὺς προσδώσῃ μεγαλύτεραν αἰγλήν ταυτίζων ταῦτα κάπως πρὸς τὰς παλαιὰς ἀνίκητους σπαρτιατικὰς δυνάμεις, ἴσως πάλιν διὰ νὰ ἔμφορῶν νὰ ἀντιληφθῶν καλύτερον οἱ ξένοι πρὸς τοὺς ὁποῖους ἡ «Προκήρυξις» ἀπυθύνετο, τὴν προέλευσιν (ἔστω περίπου...) τῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Πετρόμπεη ἐπαναστατικῶν στρατευμάτων — ἡ λέξις «Μάνη» τοὺς ἦτο ὁπωσδήποτε ἀγνωστος).

Ἐὸ ἀνυπόφορος ζυγὸς τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας (ἔγραφεν ἡ «Προκήρυξις»).... κατήντησεν εἰς μίαν ἀκμὴν, ὥστε νὰ μὴν μὲν ἄλλο εἰς τοὺς δυστυχεῖς Πελοποννησίους Γραικοὺς, εἰμὴ μόνον ἢ πνοή· καὶ αὐτὴ διὰ νὰ ὤθῃ κυρίως τοὺς ἐγκαρδίους τῶν ἀναστεναγμοῦς. Εἰς αὐτὴν τὴν ἀθλίαν κατάστασιν ὄντες, ὑστερημένοι ἀπὸ δ-

λας, τὰ δίκαιά μας, μὲ μίαν γνώμην ὁμοφώνως ἀπεφασίσαμεν νὰ λάβωμεν τὰ ἄρματα καὶ νὰ ὀρμήσωμε κατὰ τοῦ τυράννου.

Πᾶσα πρὸς ἀλλήλους μας φατρία καὶ διχόνοια (ὡς καρποὶ τῆς τυραννίας) ἀπερρίφθησαν εἰς τὸν θυβὸν τῆς λήθης καὶ ἅπαντες πνέομεν πνοὴν ἐλευθερίας· αἱ χεῖρες μας αἰ δεδεμέναι μέχρι τοῦ νῦν ἀπὸ τὰς σιδηρὰς ἀλύσεις τῆς βαρβαρικῆς τυραννίας ἐλύθησαν ἤδη, καὶ ὑψώθησαν μεγαλοψύχως πρὸς ὀλιβρον τῆς θδελευρᾶς τυραννίας καὶ ἔλαβον τὰ ὄπλα κατὰ τῶν τυράννων. Οἱ πόδες (μας) οἱ περιπατοῦντες ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ εἰς τὰς ἐνηγγαρεύσεις... τρέχουν εἰς ἀπόκτησιν τῶν δικαιωμάτων μας. Ἡ κεφαλὴ μας ἡ κλίνουσα τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν ζυγόν, τὸν ἀπειτιναξε καὶ ἄλλο δὲν φρονεῖ εἰμὴ τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ γλῶσσα μας ἡ ἀδυνατούσα εἰς τὸ νὰ προφέρῃ λόγον, ἐκτὸς τῶν ἀνωφελῶν παρακλήσεων πρὸς ἐξιλέωσιν τῆς μανίας τῶν τυράννων, τώρα μεγαλοφώνως φωνάζει καὶ κάμνει νὰ ἀντηχῇ ὁ ἀήρ τὸ γλυκύτετον ὄνομα τῆς ἐλευθερίας.

Ἐν ἐνὶ λόγῳ, ὅλοι ἀπεφασίσαμεν ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν· δι' ὅ καὶ προσκαλοῦμεν τὴν συνδρομὴν καὶ βοήθειαν ὄλων τῶν ἐξευγενισμένων εὐρωπαϊκῶν γενῶν, ὥστε νὰ δυνηθῶμεν νὰ φθάσωμεν ταχύτερον εἰς τὸν ἱερὸν καὶ δίκαιον σκοπὸν μας καὶ νὰ ἀνανεώσωμεν τὸ ταλαιπωρημένον ἑλληνικὸν γένος μας.

Δικαίῳ τῷ λόγῳ ἡ μήτηρ μας Ἑλλάς, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ ὑμεῖς ἐφωτίσθητε, ἀπαιτεῖ ὅσον τάχος τὴν φιλόνηθρον συνδρομὴν σας καὶ διὰ χρημάτων καὶ διὰ ὄπλων καὶ διὰ συμβολῆς, τῆς ὁποίας ἐσμέν εὐέλπιδες ὅτι θέλομεν ἀξιωθῆ· καὶ ἡμεῖς θέλομεν σας ὁμολογεῖ ἄκραν ὑποχρέωσιν καὶ ἐν καιρῷ θέλομεν δεῖξει καὶ ἐμπράκτως τὴν ὑπὲρ τῆς συνδρομῆς σας εὐγνωμοσύνην μας·

Ἡ προκήρυξις φέρει τὴν ὑπογραφήν τοῦ Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη (ὑπογράφει ὑπὸ τὴν ιδιότητα, ὡς σημειοῦται, τοῦ ἐηγεμόνου καὶ Ἀρχιστρατήγου). Κάτω τῆς ὑπογραφῆς του προστίθεται ἡ Μεσοσηνιακὴ Γερουσία ἐν Καλαμάτῃ.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἡ ὥρα ὁμως παρήλθεν κυρίες καὶ κύριοι.

Ἐνόμισα, ὁμως, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκθέσωμε πάντα τὰ ἀνωτέρω ὅσον τὸ δυνατόν πλέον λεπτομερῶς διότι πρέπει νὰ λέγεται ἡ ἀλήθεια· πρέπει ὅλοι νὰ μαθαίνουν τὴν ἀλήθεια.

Βεβαίως, γνωρίζομεν ὅτι θὰ ἦτο πολὺ δυσχερὴς ἡ μεταβολὴ τῆς καθιερωθείσης ἤδη ἀπὸ μακροῦ ἡμερομηνίας ἑορτασμοῦ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως, τῆς 25ης Μαρτίου.

Ἀνάγκη, ὁμως, ὅλοι νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ὁ ἑορτασμός τῆς 25ης ἔχει κατὰ τὸ συμβατικόν. Ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἤρχισε εἰς τὴν πραγματικότητα ἀπὸ τὴν Μάνην καὶ τὴν Καλαμάτα τὴν 23ην Μαρτίου καὶ ὅτι ὁ μεσοσηνιακὸς λαὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἔδωσε πρῶτος τὸ παρὸν εἰς τὴν Μεγάλην ἐξόρμησιν. Δίκαιον εἶναι, νομίζω, κατὰ τοὺς μεγάλους πανηγυρισμοὺς νὰ τοῦ ἀπονέμωμεν τὸν ἔπαινον ποὺ δικαιοῦται! (*)

(*) Πολλὰ εἶναι τὰ σχετικὰ ἄρθρα καὶ δημοσιεύματα τὰ ὁποῖα εἶναι εἰς τὴν διάθεσιν παντὸς γράφοντος περὶ τοῦ θέματος τῆς ἐνάρξεως τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Μεταῦ τῶν πολλῶν ἄλλων ἑλ. καὶ τὰ: Φ. Μιχαλοπούλου, ἡ πρώτη κήρυξις τῆς ἐπαναστάσεως (ἄρθρον εἰς τὴν ἐφημερίδα «Καθημερινή» τῆς 25ης Μαρτίου 1938) τοῦ «Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν Γραμμάτων» Καλαμάτας. Ἡ Καλαμάτα καὶ ἡ Ἐπανάστασις τοῦ '21. Κείμενα καὶ δοκίμια (1948)· Β. Παναγιωτοπούλου. Ἡ προκήρυξις τῆς Μεσοσηνιακῆς Γερουσίας πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς (ἀνάτυπον ἐκ τοῦ «Δελτίου Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος», τόμ. XII (1957)· Παν. Ζέπου, Ἡ προκήρυξις τῆς Καλαμάτας (ἀνάτυπον ἀπὸ τὰ «Πελοποννησιακά» τόμ. Η/1971)· Ἐμμ. Πρωτοψάλτη, Ἡ Καλαμάτα στὴν Ἐπανάστασι τοῦ '21 (εἰς περιοδικὸν «Ἐργατικὴ Ἐπιθεώρησις» (Μάρτιος, 1972) τοῦ ἴδιου: Ὁ χαρακτήρ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (ἐκδόσις τοῦ Ἐθνικοῦ Συλλόγου Σπουδαστῶν τῆς «Παντείου» ΑΣΠΕ (Ἀθῆναι, 1971)· Σάββα Δικαίου, Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Καλαμάτας· Ἡ 23η Μαρτίου τοῦ 1821 (ραδιοφωνικὴ ὁμιλία) Μίμη Φερέτου, Ἐπὶ τῆς 23ης Μαρτίου 1821 (διάλεξις δοθείσα τὴν 23/3/1972 εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ φιλαλογικοῦ συνδέσμου «Παρνασσού»). Τὸν κ. Μ. Φερέτον καὶ ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου εὐχαριστῶ διὰ τὴν βοήθειαν τὴν ὁποῖαν μοῦ παρέσχεν κατὰ τὴν ἀναζητήσιν βιβλιογραφικοῦ ὕλικου καὶ τὴν συγγραφὴν τῆς ἐνταῦθα καταχωρουμένης ὁμιλίας μου.

Οἱ ἀγαπῶντες νὰ ἀκούουν καὶ τὴν «ἄλλην πλευρὰν» δύνανται νὰ εὗρουν τὰς ἀπόψεις τῆς εἰς τὸ μικρὸν δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδος «Φωνὴ τοῦ Αἰγαίου»: Ἡ Βασίλισσα καὶ τὸ Εἰκοσιένα (σελίδες 42, Αἴγιον 1970) ἑλ. ἐπίσης τὸ ἄρθρον τοῦ Ἑλ. Παπαθεοδωροπούλου, Ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ Αἰγαίου κατὰ τὴν 20ην Μαρτίου 1821 (εἰς ἐφημερίδα Πατρῶν «Φωνὴ τῆς Ἀχαιοῦ» τῆς 18 Μαρτίου 1973).

ΠΑΝ. Δ. ΔΗΜΑΚΗΣ

Καθηγητῆς καὶ πρῶην Πρύτανης
τῆς «Παντείου» Ἀνωτάτης Σχολῆς
Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν Ἀθηνῶν

Τοῦ κ. ΔΗΜ. Κ. ΚΟΥΤΣΟΥΛΕΛΟΥ
Νομαχ. Ἐπιθ. Δημ. Ἐκπ. Πειραιῶς

«Οἱ μεγάλες προσωπικότητες εἶναι φορεῖς ἀξιών. Γίνονται πρότυπα, πού ὀφείλομε ν' ἀκολουθήσωμε».

(KERSCHENSTEINER)

Στίς 17 Φεβρουαρίου ἐφέτος συμπληρώθηκαν 147 χρόνια ἀπ' τὴν ἡμέρα, πού ἐσοῦσε γιὰ πάντα ὁ μέγας παιδαγωγός κι ὁδηγός τῆς ἀνθρωπότητας Πεσταλότσι. Ἡ μεγαλύτερη παιδαγωγικὴ προσωπικότητα, πού τὴν πυρπολοῦσε ἡ μεγαλύτερη ἀγάπη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, συγκινεῖ τίς ψυχές ὄλων τῶν δασκάλων τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ εὐγενέστατη ἀνθρώπινη φυσιογνωμία, πού ὑπηρετήσε, μὲ πίστη κι εὐλάβεια, τ' ἀληθινὰ κι ὠραῖα ἀνθρώπινα ἰδανικά, προκαλεῖ πάντοτε τὸ γενικὸ θαυμασμό καὶ σεβασμό. Ἐγινε φτωχός, γιὰ νὰ σώσῃ τοὺς φτωχοὺς. Ἐζησε μέσα στὴν ἀθλιότητα, γιὰ ν' ἀνακουφίσῃ τοὺς πάσχοντες. Κι' ἐγινε δάσκαλος, γιὰ νὰ ἐξευγενίσῃ τὸ ἀνθρώπινο γένος μὲ τὴ μεγάλη δύναμη τῆς ἀγωγῆς.

Οἱ σύντομες καὶ πενιχρές αὐτὲς γραμμὲς δὲν μποροῦν ν' ἀποδώσουν τὸν φόρο τιμῆς, πού ἀνήκει στὸν παιδαγωγικὸ γίγαντα τῆς ἀνθρωπότητας. Σύρονται σὰν μιὰ ἀπέριτη ἔκφραση χρέους, σεβασμοῦ κι' εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν μέγало πνευματικὸ ὀδηγό, πού θυσιάστηκε γιὰ τὸ σύνολο.

Ὁ Πεσταλότσι, ἀποβλέποντας πάντοτε στὴν πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἀναγέννηση τοῦ λαοῦ, ἀνοίξε νέους ὀρίζοντες κι ἔδωκε νέες κατευθύνσεις στὴν Παιδαγωγικὴ Ἐπιστήμη. Ὑπῆρξε ἄοκνος στὸ πολὺπλευρο καὶ πολύμοχθο ἔργο του, πιστεύοντας, ὅτι, μὲ τὴν ὀρθὴ ἀγωγή τῆς νέας γενεᾶς, θὰ ἐπιτύχῃ μιὰ κοινωνικὴ ἀναμόρφωση. Δὲν περιορίζεται στὸ ἄτομο, ἀλλὰ ζητεῖ νὰ τοῦ δώσῃ, μὲ τὴν ἀγωγή, τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα, πού θὰ τὸ κάνουν χρησιμὸ μέλος τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ. Ἀγωνίζεται γιὰ τὴ δημιουργία μιᾶς ἠθικῆς καὶ πραγματικῆς κοινῆς, ὅπου τὸ πνεῦμα θὰ ὑποτάξῃ τὴν ὄλη, θὰ ἐπικρατῇ ἡ ἀγάπη καὶ οἱ σχέσεις τῶν ἀτόμων θὰ εἶναι ἀγαθές κι ἀρμονικές. Μὲ τὰ λόγια καὶ τὰ ἔργα του, ἀναδεικνύεται ἕνας μέγας κοινωνικός ἀναμορφωτής. «Πρέπει νὰ γίνωμε πρῶτα ἄνθρωποι γιὰ ν' ἀποθοῦμε καλοὶ πολῖτες», ἐτόνιζε πάντοτε.

Ἀφοσιώνεται, μ' ὄλη τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς του, στὸν πειραματισμὸ σὲ παιδα-

γωγικὰ καὶ διδακτικὰ ζητήματα. Φυσικὸ τόπο τῆς ἀγωγῆς θεωρεῖ τὸ πατρικὸ σπιτί. «Ζητήσετε τοὺς εὐγενικοὺς τόπους, τὰ ἀστικά σπιτία καὶ τίς χωρικὲς καλύβες... Ἐκεῖ θὰ θρῆτε τίς βασικὲς ἀρχές τῆς ἀληθινῆς ἀγωγῆς τῶν ἀνθρώπων. Ἡ μόρφωση τοῦ βιβλίου καὶ τῶν διαφόρων τεχνητῶν μέσων δὲν μπορεῖ ποτὲ ν' ἀντικαταστήσῃ τὴ μόρφωση τοῦ σπιτιοῦ. Καὶ ἡ καλύτερη ἱστορία καὶ ἡ συγκινητικώτερη εἰκόνα τοῦ βιβλίου εἶναι γιὰ τὸ παιδί, σὰν νὰ λέμε, κάτι ξεθωριασμένο. Ὅ,τι ὁμῶς γίνεται στὸ σπιτί, μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ παιδιοῦ, εἶναι φυσικὸ κι ἐνώνεται στὸ μῦθλο του μὲ χίλιες δύο ἄλλες εἰκόνας, πού ἔχουν προηγηθῇ, καὶ γι' αὐτὸ ἔχει γιὰ τὸ παιδί ἐσωτερικὴ ἀλήθεια...». Ἡ μητέρα εἶναι τὸ ἰδανικὸ τοῦ παιδαγωγοῦ καὶ ἡ μητρικὴ ἀγωγή ἡ θάση τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς.

«Μητέρα, μητέρα! Μόνον κοντὰ σου μπορῶ νὰ κρατήσω τὴν ἀθωότητά μου, τὴν ἀγάπη μου, τὴν ὑπακοή μου, τὰ προτερήματα τῆς εὐγενικῆς μου φύσεως καὶ ὅλα τὴ στιγμῇ, πού θ' ἀντικρύσω τὸ μέγало κόσμο. Ἐλα μαζί μου, νὰ γνωρίσωμε μαζί τὸν κόσμο. Ἀγίασε ἐσὺ τὴ μετὰσσή μου ἀπὸ σένα στὸν κόσμο, κάνοντάς με νὰ κρέμωμαι ἀκόμη ἀπ' τὴν καρδιά σου». Κινητήρια δύναμη τῆς δράσεώς του εἶναι ἡ ἀγάπη. Κάθε του ἐνέργεια ἔχει τὴ θερμὴ τῆς πατρικῆς καρδιάς του. «Ἡ ἀγάπη ἔχει θεῖα δύναμη, ὅταν εἶναι ἀληθινὴ καὶ δὲν φοβᾶται τὸ σταυρό». «Ἦμουν θέβαιος, ὅτι ἡ καρδιά μου θ' ἄλλαζε, τόσο γρήγορα, τὴν κατάστασιν τῶν παιδιῶν μου ὅπως ὁ ἀνοιξιᾶτικος ἥλιος τὸ παγωμένο χῶμα τοῦ χειμῶνα. Δὲν γελιόμουν. Πρὶν ὁ ἀνοιξιᾶτικος ἥλιος λύσῃ τὰ χιόνια τῶν θουνῶν, τὰ παιδιὰ μου ἦταν ἀγνώριστα...».

Ὁ Πεσταλότσι θεωρεῖται ὁ πρόδρομος τῆς νέας ἀγωγῆς κι εἶναι ὁ εἰσηγητὴς τοῦ Σχολείου Ἐργασίας. Τὸ παιδαγωγικὸ του σύστημα εἶναι πρωτότυπο, δικό του δημιούργημα, καρπὸς τῶν ἀρχῶν, μόχθων κι ἐμπνεύσεών του. Ἄς ἀκουσῶμε μερικὰ ἀπ' τὰ χρυσὰ ἔπη του, πού εἶναι σοφές παιδαγωγικὲς σκέψεις καὶ πολὺ μᾶς ἐνδιαφέρουν:

—Ὁ Θεός εἶναι πατέρας τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἄνθρωπος παιδί τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ εἶναι ἡ καλύτερη μορφή τῆς πίστεως.

—Ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν εἶναι ν' ἀποθοῦν ἱκανὰ γιὰ νὰ ζήσουν, νὰ

είναι εύτυχισμένα στην κοινωνική των κατάσταση και να γίνουν όφελμα στον κύκλο της ζωής των.

—Ο σεβασμός στην ατομικότητα του κάθε παιδιού είναι ένας απ' τους πρώτους και σημαντικότερους κανόνες της αγωγής. Οι γενικές παιδαγωγικές αρχές, που δεν αποβλέπουν σ' έναν ώρισμένο άνθρωπο, άλλ' αποβλέπουν σ' όλους τους ανθρώπους αποκλανούν πολύ εύκολα.

—'Η έποπτεία είναι το απόλυτο θεμέλιο κάθε γνώσεως. Κάθε γνώση πρέπει να έκπορεύεται απ' την έποπτεία και να μπορεί να επιστρέφει πίσω σ' αυτή.

—Θά πάρης το παιδί σου απ' το χέρι και θά το οδηγήσης έξω, στη μεγάλη φύση. Στα θουνά και στις πεδιάδες. Έκει θά το διδάξης.

—Το παιδί πρέπει να νοιώση, ότι ή φύση ή ίδια διδάσκει κι εσύ ακολουθείς, δειλά—δειλά, με την τέχνη σου. "Όταν ακούς το πουλί να κελαϊδή γλυκά και θλέπης το σκουλήκι να σέρνεται επάνω στο φύλλο, πάψε να διδάσκης με λόγια γι' αυτά. Το πουλί και το σκουλήκι θά τά πούν καλύτερα. Σώπαινε!

—"Ό,τι μπορεί να διδάξη ή ανάγκη των ίδιων των πραγμάτων δεν σου επιτρέπεται να το διδάξης με λόγια. Αφησε το παιδί να δη μόνο του, ν' ακούση, να θρη, να πέση, να σηκωθή, να πλανηθή. Μακρυά τά λόγια σου εκεί, που είναι δυνατή ή δράση.

—"Όπου δεν υπάρχει αληθινή γνώση, εκεί δεν υπάρχει, επίσης, αληθινή ζωή. Κι όπου λείπει ή ζωή, δηλαδή ή δράση, εκεί λείπει, επίσης, ή αληθινή γνώση.

—'Η διδασκαλία δεν είναι άλλο, παρά ή τέχνη ν' ακολουθοῦμε την ανάπτυξη της φύσεως και να φέρνωμε πάντοτε τις έντυπώσεις, που θά δώσωμε στο παιδί, σε αρμονική σχέση προς την ανάπτυξη των πνευματικών του δυνάμεων.

—Προσπάθησε να κρατήσης την παιδική καρδιά στη φυσική της θέρμη. Μόνον μ' αυτή αναπτύσσονται τά σπέρματα του καλού. Πράττε μπροστά στο παιδί, κι απέναντι στο παιδί με τέτοιες διαθέσεις, που θά ήθελες να γεννηθούν και μέσα στο παιδί. Έλα σε τέτοια σχέση μαζί του, ώστε να

σ' αγαπήση και να σου χαρίση την εμπιστοσύνη του.

Κοντά στην κοινωνική και παιδαγωγική του εργασία, ο Πεσταλότσι δεν παραλείπει να γράφει βιβλία. "Όλα διακρίνονται για τη δύναμη του λόγου, τη θέρμη του συναισθήματος, τη ζωηρότητα της φαντασίας, τη βαθύτητα των ιδεών, τον πλούτο και την πρωτοτυπία των αρχών του. "Όλα, στο πέρασμα του χρόνου, εξακολουθούν να είναι πλούσια σε παιδαγωγικές, κοινωνικές και φιλοσοφικές κατευθύνσεις.

'Η ζωή του ολόκληρη υπήρξε ένας ανηφορικός και δύσκολος δρόμος. Μιά ζωή με αδιάκοπο αγώνα για ιδανικά, που πάντοτε παραδειγματίζει κι οδηγεί στην υπέρτατη θυσία. Στην ώρα κι ευγενική προσπάθειά του να εφαρμόση τις όρθες θεωρίες του συνήνησε πολλά εμπόδια. Προδόθηκε, περιφρονήθηκε, πείνασε κι έκλαψε πολλές φορές. Πέθανε με το πικρό παράπονο, γιατί οι ιδέες του δεν έγιναν δεκτές απ' τους συγχρόνους του.

Σήμερα ο Πεσταλότσι θεωρείται ο μεγάλος αναμορφωτής της Παιδείας κι ο άριστος αρχιτέκτονας του νέου εκπαιδευτικού οικοδομήματος. Το δνομά του μεσουρανει στο παιδαγωγικό στερέωμα. 'Απ' τη ζωή και το έργο του, που εμπνέουν και συγκινούν κάθε ανθρώπινη ψυχή, άντλοῦμε χρήσιμα διδάγματα, για να υπηρητήσωμε αληθινά τά ιδανικά της Παιδείας μας, ν' αντικρύσωμε όρθά τά προβλήματα της εποχής μας και να φανούμε ίκανοί δασκάλοι του πονεμένου, ευγενικού και δημιουργικού λαού μας. 147 χρόνια, δύσκολα και κρίσιμα, πέρασαν απ' το θάνατο του μεγάλου παιδαγωγού και κοινωνικού αναμορφωτού. 'Η όψη του κόσμου άλλαξε μέσα σε φοβερούς σπασμούς. "Όμως, ο προστάτης των φτωχών, ο κήρυκας του λαού, ο πατέρας των όρφανών, ο δημιουργός του νέου λαϊκού σχολείου, ο Άνθρωπος, ο Χριστιανός κι ο πολίτης εξακολουθεί να στέλνη προς την ανθρωπότητα το μεγάλο του μήνυμα: το μήνυμα της αγάπης, μοναδική άγκυρα σωτηρίας για την ταραγμένη εποχή μας.

23.11.1971
45.10.1971

—Ο σεβασμός στην ατομικότητα του κάθε παιδιού είναι ένας απ' τους πρώτους και σημαντικότερους κανόνες της αγωγής. Οι γενικές παιδαγωγικές αρχές, που δεν αποβλέπουν σ' έναν ώρισμένο άνθρωπο, άλλ' αποβλέπουν σ' όλους τους ανθρώπους αποκλανούν πολύ εύκολα.

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΟΡΘΩΣΗ

Υπό κ. Χρίστου Λυκοπούλου
Α' Αντιπροέδρου της Δ.Ο.Ε.

«Σκύψε και φίλησε τή οποδό τής ανα-
φλέξεως τής έλπίδας του Κόσμου».
Χρίστος Μαλεβίτης

Στά χρόνια του Αλεξίου Κομνηνού, τον
11ον αιώνα, πού μπορεί άκίνδυνα νά χαρα-
κτηρισθί σαν περίοδος στρωφής έθλοκληρω-
τικής πρós τήν άρχαιοελληνική κλασική παι-
δεία, σαν πρώτο σοβαρό και έπίσημο, εκ μέ-
ρους τής Έκκλησίας και τής Πολιτείας, θήμα
αναγνωρίσεως των Έλληνικών γραμμάτων
τής κλασικής άρχαιότητας, δύναται νά εκ-
ληφθί ή καθιέρωση τής έορτής των Τριών
Ιεραρχών. Η τιμή ανήκει στον Έλληνολά-
τρη επίσκοπο τής Έπισκοπής Ευχαϊτών του
Πόντου, Ιωάννη Μαυρόποδα, πού πρώτος
εισήγαγε, κατά τις ιστορικές μαρτυρίες, τήν
έορτή αυτή μάλλον σαν έορτή των γραμμά-
των παρά σαν θρησκευτική, αλλά και για νά
σταματήσει τις μεταξύ των Χριστιανών, δια-
μάχες, φιλονεικίες και έριδες περί του ποιος
έκ των τριών υπήρξε μεγαλύτερος κατά τήν
προσφορά σέ όλους τους τομείς τής δρά-
σεως.

Έίχε επέλθι, στα χρόνια εκείνα, ήδη, ή
ζωντανή, ή ρωμαλέα, ή σφριγηλή του «Λό-
γου» τής Κλασικής Έλλάδος σύνθεση με τά
ύψηλά, τά αιώνια διδάγματα του Χριστιανι-
σμού.

Πρωτοπόροι τής συνθέσεως αυτής και πρῶ-
τοι έγκύψαντες στις πηγές τής Κλασικής
Έλλάδος Χριστιανοί είναι δυό εύγενή τέκνα
τής Καθηγητικής Σχολής τής Αλεξανδρείας,
ό Κλήμης και ό Πολύς Οριγένης. Πρωτοί αυ-
τοί ήρωσαν τά υπέρλογα, τά μυστικιστικά
στοιχείο του Χριστιανισμού και πρώτοι αυτοί
συνεφιλίωσαν τή νέα θρησκεία με τó «Λόγο»
τής Έλληνικής φιλοσοφίας. Εκεί, στην Αλε-
ξάνδρεια αναγνωρίζεται τότε: «Ο αυτός Θε-
ός άμφοίν ταίς διαθήκαις χορηγός, ό και τής
Έλληνικής φιλοσοφίας δ ο τ ή ρ τοίς Έλ-
λησί». Έτσι, για πρώτη φορά ή νέα θρησκεία
αναγνωρίζει τόν προπαιδευτικό χαρακτήρα
τής φιλοσοφίας των Μεγάλων τής Κλασικής
Έλλάδος φιλοσόφων, μυστών και τραγωδών,
ή κατάκτηση τής όποιας άποτελεί άπαραίτη-
τη προέπθεση κατανοήσεως τής Θείας Σο-
φίας, πού άποτελεί τόν ύψιστο σκοπό τής
Χριστιανικής Παιδείας.

Στήν Αλεξάνδρεια, λοιπόν, οι αντιφά-
σεις του Έλληνικού «Λόγου» βρίσκουν τήν
κατάφασή τους στην υπερούσια γεύση τής
μαρμαίρουσας αιωνιότητας του Χριστιανισμού.

Και ό εκχριστιανισμός του Έλληνισμού και ό
έξελληνισμός του Χριστιανισμού άρχίζει άπ'
έδῶ.

Εκείνοι, όμως, πού επέτυχαν νά ολοκλη-
ρώσουν τή συμπλήρωση τής ήθικής και υπέρ-
λογης διδασκαλίας του Χριστιανισμού, κεί-
νοι πού συνήρμασαν τó υπέρλογικό, τó μετα-
λογικό, στοιχείο του πρós τις άξιώσεις και
δυνατότητες του στοχαζόμενου καλομαϊού, κα-
τά τόν Pascal, και έγιναν θεμελιωτές του
Έλληνοχριστιανικού άνθρωπισμού (προμηθει-
κή ιδέα — χάρις), λυτρώσαντες τó άλογο
«έγῶ» του άνθρώπου και άνυψώσαντες του-
τον σέ ήθικό «έλλογο όν» με δικαιώματα και
ύποχρεώσεις έξ ήθικών εκτιμήσεων και πνεύ-
ματος κοινωνικής άλληλεγγύης, με τις περι-
«ί δε ὠν» του Πλάτωνος, περί «έ ν τ ε λ ε-
χ ε ί α ς» του Αριστοτέλους και περί του
«Λόγου» τής Στοάς θεωρίες και μς έδω-
σαν τή μεγάλη σύνθεση του «άνθρωπισμού»,
κατακτώντας έτσι τις έννοιες του «άγαθού»
και τής αλήθειας σαν πυξίδες συμπεριφορής
των άνθρώπων, είναι οι Τρεις Ιεράρχες.

Ο εκ Καισαρείας ούρανοφάντωρ, Μ. Βασι-
λειος, ό εκ Ναζιανζού Θεολόγος, Γρηγόριος
και ό έξ Αντιοχείας μελίρρυτος ποταμός, Ι-
ωάννης.

Πρωτοί αυτοί επέτυχαν τήν προσέγγιση του
μυστικιστικού στοιχείου του Χριστιανισμού με
τῶ «Λόγο» τής Έλληνικής σοφίας. Πρωτοί αυ-
τοί έλύτρωσαν τήν υπόδουλη στή νομοτελεια-
κή τάξη, ύπόσταση του άνθρώπου και τήν
άνύψωσή της στην τάξη τής ήθικής προσωπι-
κότητας, πού στέκεται αυτόνομη άνάμεσα
στην όντολογική και άξιολογική νομοτέλεια,
άνάμεσα στό «Θεό και τόν Κόσμο», άνάμεσα
στό νοητό, με τήν κατηγορική προσταγή και
στον αισθητό, με τή νομοτελειακή άπαιτηση,
κόσμο και γράφει τή μοίρα της. Δικό τους
έργο ή παλιγγενεσία τής Έλευθερίας. Δική
τους ή χριστιανική αλήθεια υπό μορφήν Έλ-
ληνική, γιατί αυτοί συνέδεσαν τήν άρχαία
Σοφία, πού έχει τις πηγές της στον Ορφι-
σμό, στή Δελφική Ίδέα, στό ζώπυρο των Έ-
λευσινίων μυστηρίων, στους μεγάλους φιλο-
σόφους Πυθαγόρα, Ηράκλειτο, Σωκράτη,
Πλάτωνα, Αριστοτέλη και στους Νεοπλατω-
νικούς, με τó ζεστό συναίσθημα και τή θερμή
καρδιά του Χριστιανισμού. Δικός τους ό έπι-
στημονικός χαρακτήρας του κοινωνικού περι-
εχομένου του Ευαγγελίου. Τήν έξοχη αυτή
διαλεκτική τους σύνθεση, στην έξαιρετη κα-
τηχητική τους δράση, χαρακτηρίζει: «Λεπτόν
γλωσσικόν αίσθημα, πρωτοτυπία ουλλήψεων,

Εξισορροπία αποδόσεως, ύψος λαμπρόν, χάρις
Πρόξενος.

Γνώσαντες φωστήρες της τριακταίου Θεότη-
τος, πυρσεύσαντες διά θεϊκών δογμάτων την
Οικουμένην! Μελλήρρυτοι της Σοφίας ποταμοί!
Πρότυπα Ἑλλήνων καὶ Οἰκουμενικῶν Διδα-
σκάλων! Διδάσκαλοι οὐ μόνον «λόγων», ἀλλὰ
καὶ «ἔργων», ἔργων, φιλαλληλίας, πα-
ραμυθίας, ἐλεημοσύνης, βοηθείας πρὸς τοὺς
ἔχοντας χρείαν, ἀρετῆς, χρηστότητος, ἐγ-
καρτερήσεως, αὐταπαρνήσεως, θουσίας, πού
π α ρ α δ ε ι γ μ α τ ι ζ ο υ ν. Ἐξοχοί, ὄντως,
παιδαγωγοὶ καὶ Οἰκουμενικοὶ Διδάσκαλοι!..

Γεννήθηκαν τὸν 4ον αἰῶνα. Ὁ αἰῶνας
αὐτὸς θεωρεῖται καὶ εἶναι ὁ χρυσοῦς τῆς ἐκ-
κλησίας αἰῶνας, ἀλλὰ καὶ πάλης ἠθικῆς κρί-
σεως, κοσμοϊστορικῶν γεγονότων καὶ καθολι-
κῆς πνευματικῆς, κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς
ἐξελιξεως τῆς ἀνθρωπότητος. Σημαδεύεται
ἀπὸ τὸ διτάγμα τῶν Μεδιολάνων, τὸ ράγι-
σμα τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας μετὰ τὴν με-
ταφορὰ τῆς πρωτεύουσας στὸ ἀρχαῖο «Βυζάν-
τιο» καὶ τὴν ἐναρξὴ τῆς μεταναστεύσεως
τῶν Ἰαῶν.

Στὰ χρόνια ἐκεῖνα ἡ Ἀθήνα ἦταν «τὸ
τῶν λόγων ἔδρα φῶς» καὶ διατηροῦ-
σε σχεδὸν ἀκέραια τὴν παλιὰ τῆς αἰγλή ὡς
πόλις τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν. Αὐτὸ
ἴσχυε καὶ γιὰ τὴν Ἀντιόχεια, ὅπου ἡ περιφη-
μὴ τοῦ Λιβανίου Σχολῆ.

Κάτω ἀπὸ τὴ σκιά τοῦ ἱεροῦ βράχου τῆς
Ἀκροπόλεως ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος
καὶ στὴν Ἀντιόχεια ὁ Ἰωάννης στὸ πόδι τοῦ
Λιβανίου ἐγνώρισαν ὅτι τὸ δέντρο τῆς Γνώ-
σεως ἔχει τὶς ρίζες του στὸ «Λόγο» τῆς ἀρ-
χαίας Ἑλλάδος καὶ ὅτι τοῦτος ὁ «Λόγος» εἶ-
ναι ἀπαραίτητη προϋπόθεσις γιὰ τὴν κατανό-
ησι τῆς θείας Χάριτος.

Μετὰ τὴ γνωριμία αὐτοῦ τοῦ «Λόγου» μπό-
ρεσαν νὰ κατανοήσουν τὸ μέγα μυστήριον τῆς
ἐνανθρωπήσεως τοῦ «Θείου Λόγου». Κι ἔτσι
ὁ Βασίλειος ἀπέβη «κῆρυξ ἀγάπης» καὶ ἔρ-
γων. «Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένθοισιν, ἡ δι-
καιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα». Δείγμα
τῆς κοινωνικῆς δράσεώς του ἡ περίφημη
«Β α σ ι λ ε ι ὶ ς» νοσοκομεῖο, ὄφρανοτρο-
φεῖο καὶ γηροκομεῖο. Τὸ ἔργο του Μέγα τοῦ
προσέδωκε δικαίως καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Με-
γάλου.

Ὁμοίως ὁ Γρηγόριος, τὸ εὐλαλο ἀηδόνι,
ὁ τρυφερὸς διδάσκαλος τῆς «Θεότητος». Ἐ-
πρεπε, κατὰ τὸν Παπαρρηγόπουλο, ἐκτός ἀ-
πὸ θεολόγος, νὰ ἐπωνομασθῆ καὶ ποιητῆς τοῦ
Χριστιανισμοῦ.

Ὁ ἄλλος, ὁ Ἰωάννης, ἐγινε «ἡ Σάλπιγξ
τοῦ Χριστοῦ», ὁ οἰκουμενικὸς διδάσκαλος, ὁ
Δημοσθένης τῆς Χριστιανοσύνης, ὁ ἀκάματος,
ὁ εὐτολμος, ὁ ἀκατάβλητος, ὁ στύλος τῆς ἐκ-
κλησίας, τὸ ὠραιότερον πνεῦμα τῆς νέας Ἑλ-
ληνικῆς κοινωνίας, «ὁ κατ' ἐξοχὴν Ἑλλη-
νιστὴς Χριστιανός». Φλογερὴ ψυχὴ μετὰ ἀ-
λύσιστη ἀγωνιστικότητα. Δὲν ἐδίστασε νὰ
στρατητεύσῃ ἀπὸ τὸν ἀμβωνα τὴν ἀνηθικότητα

ἀκόμη καὶ ἰμέσα στὸ ἀνέκτορα. «Πάλιν ἡ Ἡ-
ρωιδίς μοίνεται...». Ἡ φωτεινότερη κορυφὴ
τῆς Χριστιανοσύνης, προφηλακισμένος, ὑβρι-
σμένος, ἐξωρισμένος πεθαίνει στὴν τελευταία
ἐπαλεῖ τοῦ τῆς Καππαδοκίας. Ὁ Δημ. Μπα-
λάνος ἔγραφε: «ὡς ἀνθρώπος καὶ ποιη-
νάρχης εἶναι ὑπέροχον πρότυπον καὶ ὡς συγ-
γραφεὺς καὶ ρήτωρ εἶναι ἀπαράμιλλος».

Καὶ τῶν Τριῶν τὸ συγγραφικὸ καὶ κοινωνι-
κὸ ἔργο εἶναι μέγα! Ἡ ζωὴ τους παλυ-
κύμαντὴ καὶ δημιουργικὴ! Ἡγέτες σπάνιοι,
μαχητῆς γενναῖοι, συγγραφεῖς πολυγραφεῖς.
Κατὰ τὸν Παπαρρηγόπουλο ἀπετέλεσαν
«ἐποχὴν νέαν καὶ ἐνδοξον διὰ τὸ ἀνθρώπινον
γένος».

Τοῦτο, γιὰ τὸν τομέα τῆς Παιδείας με-
γίστη ἦτον ἡ προσφορὰ τους, πού τοὺς ἀνέ-
δειξε, ὄντως, ἐξόχους Παιδαγωγούς καὶ
Ἑθνικοὺς Διδασκάλους. Ἡ παραίνεσις τοῦ
Μ. Βασιλείου «πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἀν' ἐξ
Ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων», ἡ προτροπὴ
του, ὅπως ἐγκύψουν εἰς τὰ ἔργα τῶν «πλή-
ρων» ἀνθρώπων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, οἱ
αὐτοὺς τοὺς πραγματικοὺς «ρητῆρας λόγων»
καὶ «πρῆκτῆρας ἔργων», διότι «οὐκ ἀχρηστον
ψυχαῖς μαθήματα ἐξωθεν» καὶ ἡ ἐνθέρμη τῶν
δύο ἄλλων σύστασις μελέτης τῶν ἀρχαίων
συγγραφέων καὶ ἰδίως τοῦ Ὀμήρου, συνετέ-
λεσε στὴ διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων κειμένων καὶ
στὴ δημιουργίαν τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ,
ἐδραζομένου στὴ σύζευξιν Χριστιανισμοῦ—
Ἑλληνισμοῦ. Αὐτὸ καὶ μόνον αὐτὸ, δικαίῶναι
κατὰ τρόπο ἀναμφισβήτητον τὴν ῥῆσιν τοῦ
Παπαρρηγοπούλου. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον
αὐτὸ! Προχωροῦν καὶ παραπέρα. Καθορίζουν
τὸν καλὸν Χριστιανὸ ὡς ἰδεώδες τῆς Χρι-
στιανικῆς παιδείας, καθὼς καὶ τὴ στάσις του
ἐναντι τῆς Παιδείας εὐρύτερα. Καθορίζουν,
ἐπίσης, τὸν 7ον ἔτος ὡς καταλληλότερη ἡλικία
εἰσόδου τῶν παιδιῶν στὸ σχολεῖο, τὸν τρό-
πον διδασκαλίας καὶ τὰ προσόντα πού πρέπει
νὰ ἔχη ἐκεῖνος πού ἀναλαμβάνει νὰ διαπλάσ-
σῃ καὶ νὰ μορφώσῃ τὴν τρυφερὴν παιδικὴν
ψυχὴν. Ἐτσι «ἀνοίας ἐστί πολλῆς τὰ πρότε-
ρα ἐνθέντα καλῶς, ἐφ' ἕτερα ἄγων τὸν
μαθητῆν», δηλοδὴ τὸ παιδί πρέπει νὰ ἀπο-
κτήσῃ ἀσφαλῆ καὶ ἀπηκριθωμένην γνώσιν τῶν
διδασκθέντων καὶ ὕστερον νὰ προσδέχεται τὸ
νέο, κατὰ τὸ Χρυσόστομο. Κατὰ τὸ Βασίλειο,
τὰ διδασκόμενα πρέπει νὰ χωροῦν ἀπὸ τὰ
ἀπλοῦστερα καὶ εὐκολώτερα στὰ συνθετώτερα
καὶ δυσκολώτερα, ὁ δὲ διδάσκαλος θὰ πρέ-
πει νὰ εἶναι καλὸς Χριστιανός, νὰ ἔχη αἰδέσι-
μο ἡλικία, νὰ εἶναι «πολύπειρος» καὶ ἠθικός
καὶ προικισμένος μετὰ διδακτικὴν ἰκανότητα.

Μεγίστη ὑπῆρξε καὶ ἡ συμβολὴ τους στὴν
κοινωνικὴ ἐξυγίανση καὶ ἀνόρθωση:

Τὸν ἱερέα, ὡς λειτουργὸ τοῦ Ὑψίστου,
θέλουν νὰ εἶναι μορφωμένος, εὐφροδής, ἠθι-
κός καὶ νὰ ἐκζητῆ, κατὰ τὸν Γρηγόριον, «τὸ
ἀπολωλός», νὰ ἐνισχύῃ «τὸ ἀσθενές», νὰ δια-
φυλάσῃ «τὸ ἰσχυρόν».

Τὴν «πύλιν ἀγούσαν πρὸς τὸν διάβολον»

καὶ τὸν «ἄνθρωπον δευτέρου τάξεως», τὴν γυναῖκα καὶ μητέρα, κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν τότε πνεῦμα, ἀνεδίβασαν ἀπὸ τὴν τάξην τοῦ εὐτελοῦς τοῦ ἐπὶ τὸν νόμον ποῦ δικαιοματικὰ τῆς ἀνήκει. Ὁ Βασίλειος κηρύττει: «Αἱ φύσεις ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐπλάσθησαν ὁμοίαι καὶ ἴσαι εἶναι τούτων αἱ πράξεις, ἴσαι αἱ ἀμοιβαὶ καὶ ἴση ἡ καταδίκη». Ὁ Γρηγόριος παραδέχεται ὅτι μόνον διαφορά σώματος καὶ οὐ ψυχῆς ὑφίσταται μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν.

Καὶ οἱ τρεῖς ζωηρότατο καὶ ἀκραιότατο εἶχαν τὸ συναίσθημα τῆς φιλοπατρίας. «Ἡ τιμὴ πρὸς τὴν μητέρα εἶναι ὅσιον· μητέρα δὲ καθείς ἔχει τὴν ἰδικήν του· κοινὴ δὲ μήτηρ πάντων εἶναι ἡ Πατρίς», γράφει στὸ Σοφρώνιο ὁ Βασίλειος καὶ ἀναφωνεῖ ὁ Χρυσόστομος: «Οὐδὲν τῆς Πατρίδος γλυκύτερον». Ἀκόμη περισσότερο τοῦτο καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τῆς Θεῆς Λειτουργίας τους, μετὰ τῆς ἐκεῖ διαλαμβάνομενης ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους καὶ τῶν τυχῶν του εὐχῆς τους, ποῦ εἶναι στενά καὶ ἀρρηκτὰ συνδεδεμένο μετὰ τὴν ἐκκλησία.

Ἰήσαντες οἱ ἐποχὴ διοικητικῆς κακοδαιμονίας, ἀφαντάστου διαφθορᾶς, αἰσχροῦ ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ ἰδρώτος τῶν ἀδυνάτων ὑπὸ τῶν δυνατῶν, συγκεντρώσεως τοῦ πλοῦτου στὰ χέρια τῶν ὀλίγων, μετὰ ἀποτέλεσμα τὴν ἐξοθλίωσιν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν τεράστια αὔξησιν, λόγῳ πενίας, τῆς ἐπιταξίας, μεγάλων θεομηγιῶν καὶ βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, τοκογλυφίας καὶ ἐπαχθῶν φόρων, μετὰ ἀποτέλεσμα τὴν διόγκωσιν τῶν λατιφουντιῶν, δὲν ἦταν δυνατόν νὰ μὴ συγκινηθῆ, νὰ μὴ ἐξεγερθῆ ἡ εὐαίσθητη ψυχὴ τους. Καὶ δὲν ἐμείναν ἀδιάφοροι μπροστὰ στὴν προκλητικὴ σπατάλη καὶ πολυτέλεια, στὴν διαφθορὰ καὶ στὸν ἐκτραχειλισμὸ τῶν ἠθῶν τῆς ἀνωτέρας τάξεως, στὴν πενία καὶ ἐπιταξία, στὴν ἀνεργία καὶ δυσπραγία, ποῦ ἔδειξαν μέγα χάσμα μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Τὸ «ὁ ἔχων δύο χιτῶνας μεταδώτω τῷ μὴ ἔχοντι καὶ ὁ ἔχων βρώματα ὁμοίως ποιείτω» μετεβλήθη σ' αὐτοὺς σὲ πράξιν καὶ παραινέσιν.

Ὁ Χριστιανισμὸς, ὄντας ἐσωτερικὴ, ψυχικὴ ἐπανάστασις, ἀποσκοποῦσα στὴν ἀποκατάστασιν τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ἐξήγειρε τοὺς ὑπὲρ τῶν καταδυναστευομένων καὶ ἀδικουμένων καὶ ἐστηλίτευσε τὶς παρεκτροπὲς τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας. «Ἐκοπήθη Οὐρανὸς καὶ φρίξεν γῆ! εἰς ὄψιν θηριῶδιον τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐξεβακχεύθη!», φωνάζει ὁ Χρυσόστομος. Νοσταλγὸς τῆς «πρωτῆς ἰσονομίας» καὶ τῆς ἀρχαίας ἐλευθερίας, ὁ Γρηγόριος, αἰρετὰ εἰς μέγα ὕψος κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ ἐλευθερίας χαρακτηρίζων ὡς «ἀρρωστήματα» τὶς ἐπιγενόμενες διακρίσεις.

Καὶ δὲν ἀρκοῦνται μόνον σὲ ἀμβωνικὰς διαδιαμαρτυρίας μετὰ γενικοὺς ἀφορισμούς, ἀλλὰ λαμβάνουν ἐδραία θέσιν καὶ ἐπὶ μέγιστοις θέμασι. Ἔτσι, ἐνῶ δὲν ὑπῆρξαν κομμουνιστὰ οὔτε κεφαλαιοκράτες κατὰ τὰ κράτουντα σήμερα, ἐν τούτοις, ἐξ αἰτίας τῶν ἀφο-

ρισμῶν τους γιὰ τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ τὸ χρῆμα, πολλοὶ οἰκονομολόγοι καὶ ἱστορικοὶ διευτύησαν τὴν λανθασμένη γνώμην ὅτι οἱ μεγάλοι αὐτοὶ Πατέρες ἴσαν Κομμουνιστὰ! Ὡς ἀνθρωπιστὰ καὶ ἠθικολόγοι, ὡς ἡγέτες καὶ χριστιανοὶ ἐξανέστησαν ὀργίλως κατὰ τὴν ἀνισότητος τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς πενίας ἀναμίξαντες οἰκονομικὰς ἀντιλήψεις τους καὶ θρησκευτικὰ αἰσθήματα. Θεωροῦν τὴν ἰδιοκτησίαν ὡς «δῶρον Θεοῦ καὶ γὰρ οὐδὲν ἔχεις σὸν, οὐ χρῆματα, οὐ λόγον· πάροικαι γὰρ ἐσμέν καὶ παρεπίδημοι· τὸ δ' ἐμὸν καὶ τὸ σὸν, τοῦτο ρῆμα ἐστὶ ψιλὸν μόνον· καὶ γὰρ ἄηρ καὶ γῆ καὶ ὕλη τοῦ Δημιουργοῦ καὶ σὺ δὲ αὐτός· ἢ δὲ χρῆσις σὴ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ὁδὸς» (Χρυσόστομος). Πόσο αὐτὸ μᾶς ἐνθυμίζει τοῦ Εὐριπίδου τὸ «οὐ τοὶ τὰ χρήματα ἴδια κέκτηνται οἱ βροτοί, τὰ τῶν Θεῶν δ' ἔχοντες ἐπιμελούμεθα, ὅταν δὲ χρῆζουσι αὐτὰ ἀφαιροῦνται πάλιν» καὶ τοῦ Βίωνος «τὰ χρήματα τοῖς πλουσίοις ἢ τύχη οὐ δεδώρηκεν, ἀλλὰ δεδάνεικεν!»

Θεωροῦν τὸ χρῆμα ὡς καλὸ «ἐάν τις πενίας τοῦ πλησίον λύη». Γιὰ τὴν ρευστότητα τοῦ πλοῦτου βροντοφωνοῦν: «ρευστὴ ἡ φύσις τοῦ πλοῦτου· χειμάρρου ὀξύτερον τοὺς ἔχοντας παρατρέχει». Χαρακτηρίζουν τοὺς πλουσίους ὡς «λωποδύτας καὶ σφετεριστὰς τῶν δῶρων πρὸς οἰκονομίαν ἐδέξαντο» δωρεῶν τοῦ Θεοῦ, διότι «τοῦ πεινῶντός ἐστιν ὁ ὄρτος, ὃν σὺ κατέχεις, τοῦ γυμνητεύοντος τὸ ἱμάτιον, ὃ σὺ φυλάσσεις ἐν ἀποθήκαις, τοῦ ἀνυποδήτου τὸ ὑπόδημα, ὃ παρὰ σοὶ κατασῆται» καὶ «μὴ τοίνυν λέγε, ὅτι τὸ ἑαυτοῦ ἀναλίσκω καὶ ἐκ τῶν ἑαυτοῦ τρυφῶ. Οὐκ ἀπὸ σεαυτοῦ, ἀλλὰ ὑπὸ τῶν ἀλλοτριῶν». Ἀπὸ τὰ παρατεθέντα χωρία περὶ ἰδιοκτησίας καὶ πλοῦτου, προκύπτει ὅτι ἴσως αὐτοὺς ἡ ἰδιοκτησία καὶ ὁ πλοῦτος εἶναι ἠθικῶς ἀδιάφορα καὶ ὅτι ἐκεῖνο ποῦ δίνει τὸ χρῆμα στὴν ἠθικότητα καὶ καταξιώνει τὸ πνεῦμα τῆς δικαιοσύνης εἶναι ὁ τρόπος κτήσεως καὶ χρήσεως αὐτῶν. Καὶ ἔχει ἀπόλυτο δίκαιον ὁ Γρηγόριος ὅταν λέγῃ: «οὐ τὸν πλοῦτον κατηγορῶ οὐδὲ τὰ χρήματα διαβάλλω, ἀλλὰ τὴν κακὴν τῶν χρημάτων χρῆσιν».

Κατὰ τρόπον σύμφωνον πρὸς τὴ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀντιμετώπισαν καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐργασίας, ὅτι «ἐμπρακτον τὸ ζῶν τοῦτο ἐποίησεν ὁ Θεὸς καὶ κατὰ φύσιν αὐτῷ ἐστὶ τὸ ἐργάζεσθαι, παρὰ φύσιν δὲ τὸ ἀργεῖν» καὶ θεωροῦν τὴν ἐργασία ὡς μέσο ἀγωγῆς, ὑγείας καὶ νηφαλιότητος. Τιμοῦν ἰδιαίτερα τὴν γεωργικὴν ἐργασία καὶ περισσότερο τὴν γεωργικὴν, γιὰ τὸ «αὐτόθεν ἔχει τῶν ἀναγκαίων τὸν πορισμὸν». Δὲν περιφρονοῦν καμμιὰ σωματικὴν ἐργασία, ἀντίθετα, «ὅταν οὖν ἴδῃς ὑλοκοποῦντα, σφυροκοποῦντα, ἠσθαλωμένον, μὴ διὰ τοῦτο καταφρόνει, ἀλλὰ διὰ τοῦτο θαύμαζε» καὶ «μὴ τοίνυν καταφρονοῦμεν τῶν ἀπὸ χειρῶν τρεφομένων, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτοὺς μακαρίζομεν διὰ τοῦτο».

Μετὰ ἰδιαίτερη ἀποστροφή καταφέρονται κατὰ τὸν πλοῦτον (Συνέχεια εἰς τὴν σελ. 18)

ΤΟ ΚΡΥΦΟ

Ὁ κύριος παράγων πού συνετέλεσε ἐν εἰς τὴν ἀνάστασιν τῆς ὑπόδουλης Ἑλληνικῆς Πατρίδος εἶναι τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα.

Διὰ νὰ ἐπανεέλθῃ θεβαίως ἡ ἐλευθερία εἰς τὴν μητρικὴν τῆς γῆν, ἐχρειάσθησαν νὰ συντρέξουν καὶ ἄλλοι παράγοντες.

Ἄλλ' οἱ ἀγῶνες διὰ τὴν ἐλευθερίαν, μάστιχα τόσοσ ἀνίσιοι, ὅσων ὁ ἀγῶν τοῦ 21, πού τοὺς χαρακτηρίζει ἡ ὡραία παραφροσύνη, προϋποθέτουν ψυχικὸν ἐξοπλισμόν. Μόνον μὲ «ψυχὴν ἐγκύμονα» καὶ ὁ πτωχότερος ὑλικὸς ἐξοπλισμὸς γίνεται δύναμις ἀκαταμάχητη. Εἰς τὴν μεγαλοφάνταστον ποιητικὴν προβολὴν τοῦ Ἀγῶνος ὁ Ἐθνικὸς μας ποιητὴς ἐπρόβαλεν εἰς στίχον ἐξοχῆς πλαστικότητος καὶ τὸν βαρύτατον ψυχικὸν ὀπλισμὸν τοῦ ἔθνους καὶ τὸν παράγοντα πού τὸν ἐδημιούργησεν. Ἡ μορφή τῆς Ἐλευθερίας προβαίνει τρομερὰ εἰς τὸν Σολωμικὸν ὕμνον.

«Ἀπ' τὰ κόκκαλα θγαλμένα τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά».

Καὶ τὰ ἱερά κόκκαλα τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἡ ἐνδοξὸς Ἐθνικὴ παράδοσις, τὰ «περασμένα μεγαλεῖα», δύναμις γονιμοποιὸς τῆς ψυχῆς καὶ ἐλευθερογόνος.

Αὐτὴν τὴν ἐνδοξὸν ἐθνικὴν παράδοσιν διωχέτησεν εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ραγιαῖ τοῦ Κρυφοῦ Σχολειοῦ καὶ τὸν ἀνύψωσε εἰς τὸ ἀπρόσιτον ὕψος τῶν «Ἐλευθέρων Πολιορκημένων».

Τὸ Κρυφὸ Σχολεῖο μὲ ἐργασίαν ἐπίμονην καὶ ἐπίπονην, μεθοδικὴν καὶ πολυχρόνιον, μὲ τοὺς ἀπλοϊκοὺς ἢ τοὺς σοφοὺς Διδασκάλους τοῦ Γένους ἐμόρφωσε ρωμαλέαν τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ ἔκαμε ἐγκύμονα τὰς ψυχάς.

Καὶ ὅταν γίνεται λόγος περὶ Κρυφοῦ Σχολειοῦ καὶ Διδασκάλων, ἀδιαχώριστος νοεῖται καὶ ἡ Ὀρθόδοξος Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία καὶ ὁ Κλήρος. Ὅχι μόνον διότι κατὰ τὴν δυσχεῖμερον ἐκείνην ἐποχὴν εἰς τὸ αὐτὸ, συνήθως πρόσωπον συνέπιπτον καὶ τὰ δύο αὐτὰ λειτουργήματα καὶ διότι πολλοὶ λόγιοι τοῦ ἔθνους ἦσαν ἱερωμένοι, ἀλλὰ πρὸ πάντων, διότι ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία κατ' ἐξοχὴν ἐσυντήρησε καὶ ἀνέπτυξε τὴν Ἐθνικὴν παιδευτικὴν λειτουργίαν.

Εἰς τὸν ψυχικὸν ἐξοπλισμὸν τοῦ ἔθνους συνέδωσαν θεβαίως καὶ οἱ θρύλοι καὶ αἱ παραδόσεις γύρω ἀπὸ τὴν Ἄλωσιν καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν Κλεφτῶν καὶ τῶν Ἀρματολῶν. Ἐθνικὴ παρηγορία ἀναμφισβητήτως ἦτο τὸ «πάλε μὲ χρόνους μὲ καιροῦς...» καὶ «ὁ Μαρμαρωμένος Βασιλιάς» καὶ ἡ διακοπὴ τῆς λειτουργίας εἰς τὴν Ἁγία-Σοφία. Καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν Κλεφτῶν ἐπάνω εἰς τὰ βουνὰ ἀπετέλουν ἐνθαρρυντικὸν μῆνυμα ὅτι δὲν εἶχε ὀθήσει τῆς ἐλευθερίας ὁ πόντος.

Ἄλλ' εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ Κλέφτης ἦτο τὸ παλληκάρι, γέννημα συνήθως προσωπικῆς ἐξεγέρσεως κατὰ τοῦτου ἢ τοῦ ἄλλου Τούρκου ἀγαθῆ.

Ἐθνικὸς ἥρωσ γίνεται ὁ κλέφτης ἀργότερα, ὅταν τὸ Κρυφὸ Σχολεῖο διέχυσεν τὸ ἐθνικὸ φῶς του εἰς τὸν λαόν καὶ διωχέτησε καὶ εἰς τοῦ κλέφτη τὴν ψυχὴν τὸ ἰδανικὸν ὄχι τῆς ἀτομικῆς, ἀλλὰ τῆς Ἐθνικῆς Ἐλευθερίας. Τότε ὁ κλέφτης

Τὸ κρυφ

ΣΧΟΛΕΙΟ

καί ὁ ἀγών του γίνεται δημοτικό, δηλαδή ἐθνικό τραγούδι.

Τὰ μοναστήρια καί οἱ νάρθηκες τῶν Ἐκκλησιῶν ἔγιναν, ἀπαραβίαστα ἀουλα τῶν Γραμμάτων. Ἐκεῖ, μέσα εἰς τὸν ὑπέρτατον ἐθνικὸν πόνον, ἀνασταίνεται εἰς τὴν ψυχὴν τῶν σκλάβων τὸ ἐνδοξὸν ἐθνικὸν παρελθόν, διότι ἐκεῖ ἡ διδασκαλία διαπρόσθεσε ὅλον τὸ μυσταγωγικὸν ρίγος καί τὸν ἱερὸν ἐνθουσιασμόν διδασκόντων καί διδασκομένων.

Ἡ Ἀρχαία Ἑλλάς, ἀνασπῆμένη τώρα ἀπὸ τὸ Κρυφὸ Σχολεῖο, παραστέκει τὸ δούλον Γένος, τοῦ ὀπλίζει τὴν ψυχὴν καί τοῦ δίδει τὸ σπῆραρό του χέρι διὰ τὸ μεγάλο ζεσθήκωμα.

Τὸ Κρυφὸ Σχολεῖο ἀνέσπῃσε τὸ Ἐθνικὸ μας ὄνομα. Παύουν πλέον οἱ ραγιᾶδες νὰ λέγωνται ρωμιοί! Ἕλληνες λέγονται. Δὲν ὑπάρχει πλέον ἡ ταπεινωμένη

Ρωμιοσύνη, ὑπάρχει ὑπερήφανη ἡ Ἑλλάς. Γεμίζουν αἱ ψυχὰ ἀπὸ τὰ προγονικὰ κλέη, ἀπὸ τὰ περασμένα μεγαλεῖα. Ἡ ἐνδοξὸς ἐθνικὴ παράδοσις διακύνεται εἰς ὅλον τὸν λαόν, ὑψώνει τοὺς κλέφτες εἰς ἐθνικοὺς ἥρωας, τοὺς κουρσάρους εἰς Σαλαμινομάχους.

Ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ Κρυφοῦ Σχολείου ἀνεπήδησαν οἱ μεγάλοι ἀγωνισταί, ὄχι μόνον οἱ πολιτικοί, ἀλλὰ καί οἱ στρατιωτικοί.

Καί δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ πρώτη μεγάλη θυσία εἰς τὸν θῶμόν τοῦ 21 γίνεται εἰς τὸ Δραγατσάνι ἀπὸ τὸν Ἱερὸν Λόχον, ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ ἄνθος τῆς σπουδαζούσης νεολαίας τοῦ Ἔθνους.

Καί οὕτω ὅταν οἱ ἐνιαυτοὶ τῶν δοκιμασιῶν συνεπλήρωσαν τὸν κύκλον των, τὸ Γένος ἀκμαῖον καί μεγαλοπρεπὲς συνετάραξε τὰ δεσμὰ τοῦ τυράννου καί ἐνεθρόνισε καί πάλιν τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς γνωρίμους τῆς τόπους.

Ἦδη ἐνώπιον τῶν κρισίμων καιρῶν εὐχόμεθα, ἵνα καί πάλιν ὁ Παπᾶς καί ὁ Δάσκαλος ἀποτελέσουν ἀρραγὲς καί ἀρμονικὰ συντεθειμένον σύνολον, διὰ νὰ δημιουργήσουν μίαν Ἑλλάδα φωτόλουστον καί Πάναγνον, ἡ ὁποία θὰ καλέσῃ καί πάλιν τοὺς παραπαίοντας τῆς Γῆς, διὰ νὰ ἐπανεύρουν τὸν δρόμον τὸν ἀνθρώπινον, τοῦ Καθήκοντος καί τῆς Ἀρετῆς.

Πρόθυμοι καί ἔτοιμοι εἶναι αἱ ψυχὰ τῶν διδασκάλων καί τῶν ἱερέων, διὰ τὰ μεγάλα καί τὰ ὑψηλά. Ἡ Ἑλλάς καί ὁ Χριστὸς ἐμπνέουν τὰ θήματά τους εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἔργου τὸ ὁποῖον οἱ καιροὶ ἀπαιτοῦν.

Εἶναι αἰώνιον τὸ ἔργον, διὰ τὸ ὁποῖον ὁ θεὸς προώρῃσε τὴν Ἑλλάδα. Δὲν πελειώνει ποτέ! Ὅσον ζῆ ὁ ἀνθρώπος ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ Ἕλληνισμὸς πρέπει νὰ πᾶρξῃ, νὰ μοχθῇ, νὰ δημιουργῇ. Ἡ παράδοσις τῆς προόδου του δὲν πρέπει νὰ διακόπτεται ποτέ, ἀλλὰ μεταδιδόμενης τῆς φλογός της ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν νὰ ἐπιτυγχάνεται ἡ διαιώνισις τῆς Ἑλληνικῆς ἀκτινοβολίας.

σχολεῖο

τὰ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ τοκογλύφου καὶ Εξχωριστῆ εἶναι ἡ δριμύτητά τους γι' αὐτόν, διότι «οὔτε οἶδε πόνον γεωργίας, οὐκ ἐπίνοιαν ἐμπορίας», «γεωργοῦσι οὐ τὴν γῆν, ἀλλὰ τὴν χρεῖαν τῶν δεομένων» καὶ «τόκος ἐπὶ τόκῳ πονηρῶν γονέων ἔκγονον».

Συνεχίζουσι τὴν εὐγενική κίνηση τοῦ Σενέκα καὶ τοῦ Ἐπικτήτου κατὰ τῆς ἀνθρώπινης δουλείας. «Μία γὰρ δουλεία ἀνθρώπων, τὰ ἄλογα. Τὸν καθ' ὁμοιότητα τοῦ Θεοῦ ὄντα καὶ πάσης ἀρχοντα τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς τὴν ἐξουσίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ κληρωσάμενον τις ὁ ἀπεμπολῶν, εἰπέ, τις ὁ ἀνοούμενος;» «Ὁ γὰρ Θεὸς πλάττων τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἐποίησεν αὐτὸν δούλον, ἀλλ' ἐλεύθερον».

Καὶ ὀρίζουσι «ὅτι σοὶ μέχρι τῆς τῶν ἀλόγων ἐπιστάσις ἢ ἀρχὴ προώρισται». Ἐκείνου, λοιπόν, ποῦ ὑποδουλώνει τὸν ἄνθρωπον τὸν θεωροῦν ὅτι ἀνατρέπει τὴ φυσικὴ τάξη, τὸ νόμο τοῦ Θεοῦ καὶ ἀντιμάχεται τὰ προστάγματα τοῦ καὶ τῆ θέλησός του. Ἐνα προορισμὸς ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ γῆς: Νὰ ὑποτάξῃ, ὡς ἐλεύθερα καὶ αὐτόνομη φύση, τὴν ἄλογο φύση του.

Πρῶτοι αὐτοὶ ἐμερίμησαν συστηματικὰ γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς φιλανθρωπίας. Εἶναι οἱ πρῶτοι ποῦ μᾶς ἔδωσαν τὸ παράδειγμα δημιουργίας ἐνὸς κεντρικοῦ φορέα κοινωνικῆς προνοίας καὶ μερίμνης, κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως καὶ ὀρωγῆς μετὰ τὴ συγκέντρωση τῶν τακτικῶν προσόδων στὰ ἐκκλησιαστικὰ ταμεία καὶ τῆ διάθεσή τους ὑπὲρ τῶν ἐχόντων χρεῖα. Τρεῖς χιλιάδες χῆρες, ὄρφανὰ καὶ ἄπορα κορίτσια εἶχαν μόνιμη περίθαλψη ἀπὸ τὸ ταμεῖο τῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως στὰ χρόν' α τοῦ Χρυσόστομου, ἐκτός τῶν ἐκτάκτων βοηθημάτων σὲ ἀσθενεῖς καὶ φυλακισμένους. Ὁ Γρηγόριος «πᾶσαν τὴν οὐσίαν ἀφιέρωσε τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ Ναζιανζὸν εἰς τὴν πτωχῶν διακονίαν», γενόμενος δὲ Ἀρχιεπίσκοπος Κων)λεως, ὠργάνωσε εὐρύτατα τὴν εὐποιᾶ. Ὁ Βασίλειος, τὸ εἶπαμε, ἴδρυσεν τὴ Βασιλειάδα Ἔργα, λοιπόν, καὶ λόγοι σὲ θαυμαστὴ ἁρμονικὴ σύνθεσι!

Καὶ τὴ δικαιοτέρα κατανομή τοῦ εἰσοδήματος καὶ τὴν Ἀριστοτελικὴ ἔννοια τῆς ὀργανικῆς ἐνότητος τῆς Οἰκονομίας, τοῦ γενικοῦ συμφέροντος καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης ἐτόνισαν οἱ Πατέρες αὐτοὶ. Περιφνημῆ εἶναι ἡ μεταφορικὴ εἰκόνα ποῦ μᾶς δίνει ὁ Χρυσόστομος γιὰ τὴν ἀνάγκη δικαιοτέρας κατανομῆς τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, τῆς καλῆς κυκλοφορίας του καὶ τίς ἀνωμαλίες ποῦ γεννιοῦνται ἀπὸ τὴν ἀνιση κατανομή του: «Ὡσπερ οὖν κακία γαστρός, τὸ κατέχειν τὰ θανάματα καὶ μὴ διανέμειν παντὶ γὰρ τῷ σώματι λυμνίεται. Οὕτω κακία τῶν πλουτούντων τὸ κατέχειν ὅπερ ἔχουσι παρ' ἑαυτοῖς. Ταῦτο γὰρ καὶ ἑαυτοῦς καὶ τοὺς ἄλλους ἀπόλλυσιν».

Ὁ πνευματικὸς καὶ κοινωνικὸς σπόρος, ποῦ ἐσπειραν οἱ ἱεροὶ αὐτοὶ ἄνδρες, ἐγονιμοποιήθη καὶ ἡ Ἐκκλησία κατέστη μέγας συντελεστὴς κοινωνικῆς ἀνάδοῦ.

Τὸ πνεῦμα τους ἀκτινοβολεῖ καὶ φωτίζει τὸ δρόμο ποῦ πρέπει νὰ ἀκολουθήσωμε γιὰ νὰ φθάσωμε κάποτε στὴ λύση τῶν κοινωνικῶν μας προβλημάτων.

Στὴν ἐποχὴν ἐτούτῃ τοῦ «τρόμου» καὶ τοῦ «παράλογου», στὸ χάλκεο τοῦτο σκότος, ποῦ «λιποτάκτησαν οἱ θεοὶ» καὶ ποῦθενά «φῶς ἠελίοιο», πόσο ἐπίκαιρα εἶναι τὰ λόγια τοῦ Μ. Βασιλείου: «Ὡς πότε χρυσός, τῶν ψυχῶν ἡ ἀγχόνῃ, τοῦ θανάτου τὸ ἀγκιστρον, τῆς ἀμαρτίας τὸ δέλεαρ; Ἔως πότε πλοῦτος ἡ τοῦ παλέμου ὑπόθεσις, δι' ἣν ἀκονᾶται τὰ εἶψη, δι' ὃν συγγενεῖς ἀγνοοῦσι τὴν φύσιν καὶ ἀδελφοὶ κατ' ἀλλήλων φονικὸν βλέπουσιν;»

Στὸν αἰῶνα τοῦτο, ποῦ «γέρας ἢ φτώχυνε φοβερὰ», ποῦ «καθεύδει ὁ λάλος Δέλφιος» καὶ ἡ Ἱστορία νυχτώνει, καθὼς ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὸν ἄνθρωπο γίνεται λύκος, ἐπίκαιρα καὶ τὰ λόγια τοῦ Χρυσόστομου: «Ὡσπερ οἱ λέοντες, ὡσπερ οἱ παρδάλεις, ὡσπερ οἱ ἄρκτοι συγκλειόμενα καὶ ἐν ἀκότει καθειργόμενα δ' ἐγειροῦσι τὸν θυμὸν, αὔξουσι τὴν ὀργήν, οὕτω δὴ καὶ ὁ πλοῦτος συγκλειόμενος καὶ κατορρυτόμενος λέοντος μᾶλλον ὠρύεται καὶ πάντοτε ἀνασοβεῖ. Εἰ δὲ ἐξάγῃς αὐτὸν ἐκ τοῦ ἀκότους καὶ διασπείρῃς εἰς τὰς τῶν πενήτων γαστέρας, τὸ θηρίον γίνεται πρόβατον, ὁ ἐπίβουλος προστάτης, ὁ ἀκόπελος λιμὴν, τὸ ναυάγιον γαλήνη».

Πολλὰ ἔχουν νὰ διδαχθοῦν ἐκεῖνοι ποῦ κατέχονται ἀπὸ τὴν «ἀγωνία ἐναντι τοῦ μηδενός» ἀπὸ τὸ «αἰσθημα ἐγκατάλειψης», ποῦ δοκιμάζουσι τὴ «ναυτία», τύπου Σάρτρ ἢ ποῦ εὐρίσκονται σὲ «ὀρακὴ» κατάστασι ἀπὸ τὴν ἀκλόνητη πίστη, τὴν ἀπαράμιλλη φιλανθρωπικὴ δράση, τὴν ἀφοβία, τὸ φιλελεύθερο πνεῦμα, τὴ βαθύτατη γνώση τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν ἀγάπη πρὸς τὴ φύση, τὴν κατανόηση τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων, τὴ γενναία ἀντίδρασι κατὰ τῆς διαφθορᾶς, τὴ φιλοπατρία, τὸ ὑποδειγματικὸ ἦθος, ποῦ ἐπέδειξαν οἱ τρεῖς αὐτοὶ ἱεράρχες καὶ ποῦ ὅλα τοῦτα τοὺς ἀνέδειξαν πρότυπα ἀνθρώπων καὶ ἱεραρχῶν, προστάτες τῶν Γραμμάτων καὶ τῆς Παίδεως, πρόσωπα ἀξία καθ' ὅλα μιμήσεως.

Δίκαια ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι οἱ προσφιλέστεροι Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ὀρθοδόξου καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ καὶ ὀρθότατα Ἐκκλησία καὶ Σχολεῖο καὶ Γράμματα τιμοῦν τὴ μνήμη τους «ἐστ' ἂν ὕδωρ τε νάη καὶ δένδρα τεθῆλη». Γιὰ νὰ μπορέσωμε δὲ νὰ ἰδοῦμε κατόματα τὴ μοῖρα μας, ἀπ' ὅπου «μᾶς γνέφει νὰ σμιξῶμε ὁ Ἐρχόμενος Θεός», κατὰ τὸν Χαϊλντερλιν, ἕνα, μετὰ βαθεῖα περίσκεψη, γιὰ τοῦτο σκύψιμο πᾶνω σ' αὐτὴ τὴ μεγάλη τους προσφορά στὴν ἱερὴ τοῦ ἀνθρώπου ὑπόθεσι, εἶναι ἐπιβεβλημένο.

ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΚΟΤΗΤΟΣ

Η ΑΤΟΜΙΚΟΤΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΧΟΛ. ΕΡΓΑΣΙΑΝ

Υπό κ. Κων/νου Μπούκαλη
Δ/λου του 3/θεσίου Προτύπου Δημ. Σχολείου της Παιδ. Ακαδημίας Λαμίας,
Μετεκπαιδευθέντος εις τὸ Δ.Δ.Ε.

Συνέχεια ἐκ τοῦ τεύχ. 3, τοῦ ἔτους 1973

Ἡ ἐπεξεργασία ἑνὸς «σχεδίου», ὑπὸ τοῦ αὐτενεργῶς ἐργαζομένου μαθητοῦ, διέρχεται ἀπὸ τὰς ἐξῆς τέσσαρας φάσεις.

1. Τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ: Οἱ εἰσηγηταὶ τῆς μεθόδου ἀπαιτοῦν θέσιν τοῦ σκοποῦ ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς μαθητάς. Τὸ ἰδεῶδες εἶναι τὸ «σχέδιον» νὰ πηγάζῃ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν μαθητὴν. Ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ἐνθαρρύνῃ κάθε μαθητὴν νὰ συλλαμβάνῃ μόνος του τὸ «σχέδιον», διότι ὅσον περισσότερο αἰσθάνεται ἰδικόν του τὸ πρόβλημα (σχέδιον) τὸ ἄτομον, τόσο μεγαλύτεραν προσπάθειαν καταβάλλει διὰ νὰ ἔρῃ τὴν λύσιν του.

2. Τὴν σχεδίασιν. Αὕτη περιλαμβάνει τὰς ἐπὶ μέρος ἐνεργείας διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ κατασκευὴν τοῦ «σχεδίου» καὶ εἶναι ἀποφασιστικῆς σημασίας, διότι ἀπ' αὐτῆς πλέον ἕκαστος μαθητὴς τίθεται ἀμέσως εἰς τὴν ἐνέργειαν καὶ δράσιν». Τὸ κύριον θάρρος καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ φέρῃ ὁ ἴδιος ὁ μαθητὴς, τούτεστιν ἡ σχεδίασις ἐπιβάλλεται νὰ εἶναι αὐτενεργός. Ἐάν πρόκειται περὶ ἀναλήψεως, κοινῶς «σχεδίου» ὑπὸ ὅλης τῆς τάξεως, ἡ σχεδίασις γίνεται διὰ κοινῆς συζητήσεως τῆς τάξεως, εἰς τὴν συζήτησιν μετέχει καὶ ὁ διδάσκαλος ὡς διευθυντὴς αὐτῆς.

3. Τὴν ἐκτέλεσιν. Ὁ μαθητὴς ἐκτελεῖ τὴν ἐργασίαν μόνος καὶ ἀβοήθητος, ὅσον ἴσως θραδεία καὶ ἀδεξία ἴσως εἶναι αὕτη, ἀφοῦ «ἡ βασιλικὴ ὁδὸς πρὸς μάθησιν εἶναι θραδεία καὶ ἀδεξία».

4. Τὴν κριτικὴν. «Τὸ ἀποπερατωθὲν ἔργον πρέπει νὰ γίνῃ ἀντικείμενον κριτικῆς», διότι ἔτσι μόνον τὰ σφάλματα γίνονται ἀφορμαὶ θελιώσεως. «Εἰς τὰ ἀτομικὰ σχέδια πρέπει ὁ μαθητὴς νὰ γίνεταί, ὅσον τὸ δυνατόν, ὀξύτερος κριτὴς τοῦ ἰδίου τοῦ ἑαυτοῦ του». Εἰς δὲ τὰ κοινὰ «σχεδία» ἡ αὐτοκριτικὴ γίνεται μεταξὺ τῶν ἰδίων μαθητῶν.

Παραμερεῖς εἶναι καὶ τὸ σύστημα Dalton plan. Ἡ δημιουργὸς αὐτοῦ, Ἀμερικανὴς διδασκάλισσα Helen Parkhurst, ἀπὸ ἀντίδρασιν πρὸς τὸ παλαιὸν σχολεῖον τῆς παθητικότητος καὶ ἐπηρεασμένη ἀ-

πὸ τὰ κηρύγματα περὶ αὐτενεργείας καὶ αὐτοαγωγῆς τοῦ Dewey καὶ τῆς Montessori, θέτει ὡς θάσιν τοῦ συστήματός της τὴν αὐτενεργὸν ἐπεξεργασίαν τῆς ὕλης, ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ. Τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τοῦ συστήματός της εἶναι τὰ ἐξῆς:

1. Καταργεῖ τὰς συνήθεις τάξεις καὶ τὴν κοινὴν διδασκαλίαν. Ἄντ' αὐτῶν θέλει τὸν μαθητὴν ἐργαζόμενον μόνον του ἐντὸς αἰθουσῶν ἐργαστηρίων ὑπὸ τὴν ἐπιβλεψιν εἰδικῶν διδασκάλων. Τὸ γεγονός ὅτι διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἐργασίας ἔχομεν ὑπερτροφικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀτομικότητος, ἠνάγκασε τὴν Parkhurst νὰ δώσῃ εἰς τὸ σύστημά της ἀργότερον «χαρακτήρα περισσότερο κοινωνικόν», διὰ τῆς κοινῆς διδασκαλίας τῶν θρησκευτικῶν, τῆς ἀγωγῆς τοῦ πολίτου, τῆς ὠδικῆς καὶ γυμναστικῆς!

2. Ἡ ὅλη, τὴν ὅποιαν πρέπει νὰ ἐπεξεργασθῶν ἐντὸς τοῦ ἔτους οἱ μαθηταί, καθορίζεται ἀπὸ εἰδικούς διδασκάλους καὶ ὑποδιαιρεῖται εἰς τμήματα ἀνάλογα τῶν μηνῶν καὶ κατόπιν τῶν ἑβδομάδων διδασκαλίας. Τέλος καὶ ἡ ἑβδομαδιαία ποσότης τῆς ὅλης ὑποδιαιρεῖται εἰς ἐνότητες μικροτέρας.

3. Ἡ ὅλη ἐργασία ὀργανοῦται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους, διὰ τῆς ἐπαφῆς τοῦ εἰδικοῦ διδασκάλου μετὰ τοῦ μαθητοῦ. Ὁ μαθητὴς λαμβάνει γενικὰς ὁδηγίας, ἐξοικειοῦται μὲ τὴν χρῆσιν τῶν ἐντύπων ὁδηγίων καὶ ἐπὶ τῇ θάσει αὐτῶν χωρεῖ εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ἐκάστοτε ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεγομένου θέματος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, ὅτι εἰς τὸ Dalton ἔχομεν πράγματι ἀτομικοποιημένην ἐργασίαν. Τὰ μόνον δὲ περιοριστικὰ σημεῖα εἶναι τὰ ἀδρομερῆ προγράμματα ὅλης, ὡς καὶ αἱ ἐντυποὶ ὁδηγίαι. Ἐντὸς αὐτῶν ὁμοῦς ὑπάρχουν εὐρέα περιθώρια πρωτοβουλίας καὶ αὐτοτελείας, μὲ συνέπειαν, ὁ τρόπος τῆς ἐπεξεργασίας τῆς ὅλης, κατὰ τὸ σχέδιον Dalton, νὰ χαρακτηρίζεται ὡς αὐτοδιδασκαλία.

1. Β. Κονιδισιώτου : Ἡ νεωτέρα Παιδαγωγική, σ. 147 καὶ 150.

2. Ε. ἀ., σ. 147.

3. Ε. ἀ., σ. 148.

1. Β. Κονιδισιώτου : Ἡ νεωτέρα Παιδαγωγική, σ. 144, 145 καὶ 146.

Επίσης και το σύστημα Winnetka δύναται να χαρακτηριστεί ως σύστημα αὐτοδιδασκαλίας. Ὁ δημιουργὸς αὐτοῦ Washburne, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν Dewey καὶ στηριζόμενος εἰς τὸ Dalton plan, θέτει εἰς τὸν ἑαυτὸν του τρία βασικά ἐρωτήματα: α) Τί ὀφείλει νὰ μάθῃ ὁ μαθητής; β) Τί δύναται νὰ μάθῃ; γ) Πῶς ὀφείλει νὰ μάθῃ;

Εἰς τὸ πρῶτον ἐρώτημα, τί ὀφείλει νὰ μάθῃ ὁ μαθητής, ἀπαντᾷ: ὅ,τι τοῦ ἐπιτρέπουν αἱ δυνάμεις του. Εἰς τὸ δεύτερον, τί δύναται νὰ μάθῃ: ὅ,τι εἶναι κατανοητὸν ἀπὸ τὰ 75% τῶν μαθητῶν, μιᾶς ἡλικίας καὶ δυνάμενον νὰ διατηρηθῇ εἰς τὴν μνήμην αὐτῶν ἐπὶ ἕξ μῆνας. Εἰς δὲ τὸ τρίτον, πῶς ὀφείλει νὰ μάθῃ, «διὰ ἀτομικῆς ἢ ὁμαδικῆς προσωπικῆς ἐργασίας», ἥτις λαμβάνει τὴν μορφήν αὐτοδιδασκαλίας².

Ἄξιον μνείας εἶναι, ὅτι ὁ Washburne, καινοτομεῖ εἰς τὸ θέμα τῆς διαιρέσεως τῶν μορφωτικῶν ἀγαθῶν τῶν Ἀναλυτικῶν Προγραμμάτων εἰς δύο κατηγορίας: α) εἰς τὰ παρέχοντά τὰς ἀπαραιτήτους γνώσεις διὰ τὰς πρακτικὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς, εἶναι καὶ εἶναι ὑποχρεωτικὰ δι' ὅλους τοὺς μαθητὰς καὶ β) εἰς ἐκεῖνα, ἅτινα ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰς εἰδικὰς κλίσεις τῶν μαθητῶν τὰ ὁποῖα εἶναι καὶ προαιρετικὰ.

Λι' ὅλους τοὺς ἀνωτέρω λόγους ἐτὸ σύστημα Winnetka θεωρεῖται ὡς τὸ πλέον ἐπιστημονικῶς θεμελιωμένον ἐκπαιδευτικὸν σύστημα³ καὶ ἔνεκεν ὡς τὸ τελειότερον. Συνδυάζει ἀτομικὴν καὶ κοινὴν ἐργασίαν, ὑποχρεωτικὴν καὶ προαιρετικὴν τοιαύτην, παραδέχεται τὸν διδάσκαλον ὡς παιδαγωγοῦσαν προσωπικότητα, μὲ συνέπειαν νὰ χαρακτηρίζεται οὗτος οὐχὶ ὡς ἐπαναστάτης νεωτεριστής, ἀλλὰ ὡς μεταρρυθμιστής, ὁ ὁποῖος στηρίζεται καλῶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ἐκπαιδευτικῆς πραγματικότητος³.

Μεγάλην, ὁμῶς, ὠθησὶν διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀτομικοποιημένης διδασκαλίας ἔδωσαν τὰ κηρύγματα τῆς λειτουργικῆς Ψυχολογίας τοῦ Claparède. Τὰ κηρύγματα ταῦτα ὀρίζουν σαφῶς τὴν ἀτομικότητα ἐκάστου μαθητοῦ καὶ τὴν συνεπείαν τοῦ γεγονότος τούτου ἰδιαίτερον μεταχειρίσιν αὐτοῦ. Ὁ Robert Potlens, μαθητὴς τοῦ Claparède καὶ τοῦ Bonet καὶ διάσημος σύγχρονος παιδαγωγός, ἐπέδωκεν τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀτομικοποιημένης διδασκαλίας εἰς τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γενεύης

διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν δελτίων αὐτοδιδασκαλίας¹.

Ἡ ὁμολογουμένως σοβαρὰ αὕτη ἐργασία περιλαμβάνει τὰ ἑξῆς τρία βασικά στάδια ἐνεργείας:

α) Τὸν καταρτισμὸν τῶν δελτίων — καρτελλῶν (10X15)². Ἐφ' ἐκάστης καρτέλλας ὁ διδάσκαλος καταγράφει ἓνα θέμα (κεῖμενον διὰ τὴν Γραμματικὴν, πρόβλημα διὰ τὴν ἀριθμητικὴν, ἐρωτήματα διὰ τὰ λοιπὰ μαθήματα). Τὰ θέματα τῶν δελτίων καθίστανται ἐποπτικὰ διὰ καταλλήλων ἐπ' αὐτῶν εἰκονογραφήσεων. Ἀτονόητον τυγχάνει, ὅτι ἡ δυσχέρεια τῶν ἐπὶ τῶν δελτίων ὑπαρχόντων θεμάτων εἶναι διαφόρου βαθμοῦ.

β) Ὁ διδάσκαλος δίδει εἰς ἕκαστον μαθητὴν, ἀναλόγως τῆς προόδου καὶ τῶν δυνατοτήτων αὐτοῦ, ἓν δελτίον πρὸς ἐπεξεργασίαν. Τὸ θέμα ἐπομένως καθορίζεται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Ἡ αὐτενεργία τοῦ μαθητοῦ περιορίζεται εἰς τὴν ἐπίλυσιν τοῦ προβλήματος τὸ ὁποῖον περιέχει τὸ δελτίον³.

γ) Μετὰ τὴν ἐπίλυσιν τοῦ προβλήματος, ὁ μαθητὴς ἐπιτρέφει τὸ δελτίον εἰς τὸν διδάσκαλον καὶ γίνεται ἡ διόρθωσις ἀτομικῶς.

Τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ὡς ἀνω τρόπου ἐργασίας εἶναι τὰ ἑξῆς: α) Τὸ θέμα τοῦ δελτίου — καρτέλλας εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὰς δυνατότητας τοῦ μαθητοῦ. β) Ἡ χρῆσις τοῦ θελτίου καθιστᾷ τὴν μάθησιν αὐτενεργόν. γ) Ἀποφεύγεται ἡ συχνὴ χρῆσις τῶν βιβλίων, δεδομένου ὅτι ἐν μέρει ἀντικαθίστανται ταῦτα διὰ τῶν δελτίων. δ) Τὰ παιδιά αἰσθάνονται μεγάλην χαρὰν ν' ἀσχολοῦνται μὲ θελτία, καὶ ε) παρατηρεῖται μεγάλη πρόοδος εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῶν μαθητῶν εἰς τὰ διάφορα μαθήματα. Ἐχει ὁμῶς ἓνα σοβαρὸν μειονέκτημα: Τὸ ὅτι τὸ θέμα καθορίζεται ἀπὸ τὸν διδάσκαλον.

Βασικὸν χαρακτηριστικὸν τῶν ὡς ἀνω προσπαθειῶν διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀτομικοποιημένης διδασκαλίας καὶ ἀγωγῆς εἶναι, ὅτι ἀνατρέσκον τὴν συνήθη σχολικὴν πραγματικότητα. Καταργοῦν ἀναλυτικὰ καὶ ἀρολογία προγράμματα, τὰς συνήθεις τάξεις μὲ βάσιν τὴν χρονολογικὴν ἡλικίαν καὶ διαπνέονται ἀπὸ μεγάλην ἐλευθερίαν. Ἡ ἐλευθερία δὲ αὕτη εἶναι, κατὰ πολλοὺς, καὶ ἡ Ἀχὼλειος πτέρνα των. Μὲ τὴν παρατήρησιν αὕτην δὲν θέλομεν νὰ ὑπεραμυνθῶμεν τῶν Ἀναλυτικῶν Προγραμμάτων. Βεβαίως ἡ ὑπαρξίς αὐτῶν εἶναι ἀναγκαία. Διότι ἡ πο-

1. Β. Κοιδισιώτου : Ἡ νεωτέρα Παιδαγωγική, σ. 152.

2. Ἰ. ἄ., σ. 153.

3. Ἰ. ἄ., σ. 153.

1. Β. Β. Κοιδισιώτου : Ἡ νεωτέρα Παιδαγωγική, σ. 166.

2. Ἡλ. Ἐπρωτόρη : Διδ. Πειραματισμοὶ καὶ Παιδαγ. Ἐρευνες, σ. 206.

3. Β. Κοιδισιώτου : Ἡ νεωτέρα Παιδαγωγική, σ. 167.

λιτεία, διαπαιδαγωγούσα τὰ τέκνα της, ἐπιθυμεί νὰ προσδώσῃ εἰς αὐτὰ μίαν μορφήν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἱστορίαν, τὰς παρὰ βόσεις, τοὺς σκοποὺς της, ὡς καὶ πρὸς τὰς σύγχρονους ἐπιστημονικὰς κατευθύνσεις. Ἀλλὰ θέλομεν νὰ τονίσωμεν ὅτι, κατ' ἀρχὴν, ἡ ἔννοια τῆς ἀτομικότητος καὶ ἡ ἀτομικοποιημένη διδασκαλία ἀντιφάσκουν πρὸς τὰ διάφορα ἀναλυτικὰ καὶ ὠρολόγια προγράμματα. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον τὰ προγράμματα αὐτὰ ἦσαν, εἶναι καὶ θὰ εἶναι σοβαρὰ προβλήματα καὶ διὰ τὴν πολιτείαν καὶ διὰ τοὺς παιδαγωγούς της.

Διὰ νὰ καταδείξωμεν αὐτὴν τὴν ἀντίφασιν, ἀναφέρομεν ὅτι εἰς τὸ ἰσχυρὸν Ἀναλυτικὸν Γράμμα, ἐνῶ γίνεται πολὺς λόγος καὶ μάλιστα μετ' ἐμφάσεως διὰ τοὺς γενικοὺς σκοποὺς τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν μας, ἐν τούτοις μόνον εἰς τὰς σελίδας 5, 14, 65, 89, 104 γίνεται λόγος διὰ τὰς πνευματικὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν γενικῶς καὶ ἀορίστως καὶ μόνον εἰς τὴν σελίδα 150, περίπτωσις ια, γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀτομικότητος (Ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἰδιαιτέρων ἀθλητικῶν δεξιοτήτων κλπ.). Τὸ πρᾶγμα θεθαίως διαφέρει εἰς τὸ ἐνημερωτικὸν τεύχος ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐπιτροπῆς Παιδείας, ὅπου εἰς τὰς σελίδας 43, 48 καὶ 55 καὶ ὑπὸ στοιχεῖα β, α-δ καὶ γ ἀντιστοιχῶς γίνεται λόγος ὅχι μόνον ἐμφανῶς περὶ τῆς ἐννόας τῆς ἀτομικότητος, ἀλλὰ, τὸ καὶ σπουδαιότερον τονίζεται σαφῶς καὶ εὐθέως, ὅτι ἅπαντα τὰ Ἑλληνόπουλα δεόν ὅπως τύχουν ἐκπαιδεύσεως ἀναλόγου πρὸς τὰς ἱκανότητάς, τὰς κλίσεις καὶ τὰ διαφέροντα των.

Ἀναφέρομεν ἀνωτέρω τὴν ἀναγκαιότητα τῶν Ἀναλυτικῶν καὶ ὠρολογίων προγραμμάτων, τὴν τοιαύτην ἐπίσης τῆς ἐξατομικευμένης διδασκαλίας καὶ ἀγωγῆς καὶ ἐτονίσωμεν τὴν ἀντίφασιν αὐτῶν. Γεννᾶται, ὅθεν, εὐλόγως τὸ ἐρώτημα: Πῶς εἶναι δυνατόν, μετὰ τὰ σημερινὰ δεδομένα εἰς τὴν σχολικὴν πραγματικότητα, νὰ διαφοροποιήσωμεν τὴν παιδαγωγικὴν ἐξουσίαν μας ἐνέργειαν, ὥστε αὕτη ν' ἀποβῆ γόνιμος καὶ ὠφέλιμος διὰ τοὺς μαθητὰς μας καὶ κατ' ἐπέκτασιν καὶ διὰ τὸ σύνολον;

Διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἀτομικοποιημένης διδασκαλίας καὶ ἀγωγῆς, ἦτοι α) τῆς παροχῆς θεμάτων εἰς τὸν μαθητὴν ἀναλόγων πρὸς τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, β) τῆς παροχῆς θεμάτων ἀναλόγων πρὸς τὰ διαφέροντα καὶ τὰς κλίσεις καὶ γ) τῆς παροχῆς ἰδιαιτέρας βοήθειας καὶ μεταχειρίσεως εἰς προβληματικὰ παιδιά, κατὰ τὴν γνώμην μας δυνάμεθα νὰ ἐργασθῶμεν ὡς ἑξῆς:

Ὁ Διδάσκαλος ἐξάγει ὅλας τὰς δυνατὰς μορφωτικὰς ἐργασίας. Δι' αὐτῶν συντάσσει τόσας καρτέλλας, ὅσοι καὶ οἱ μαθηταὶ του. Ἐπειδὴ συμβαίνει ἐκ τῶν μαθητῶν μας ἄλλοι νὰ εἶναι προχωρημένοι, ἄλλοι μέτριοι καὶ ἄλλοι ὑστεροῦντες, ὁ Διδάσκαλος καταβάλλει προσπάθειαν, ὥπως αἱ εἰς τὰς καρτέλλας διατυπωμέναι ἐργασίαι εἶναι διαφόρου βαθμοῦ δυσχερείας, ὥστε τὰ θέματα τῶν καρτελλῶν ν' ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰς πνευματικὰς δυνατότητας καὶ τὰς ἐλλείψεις τῶν μαθητῶν. Ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ἐπιβάλλεται μεγάλη προσοχή, διότι ἐάν συμβῆ εἰς προχωρημένους μαθητὰς νὰ δώσωμεν καρτέλλαν μετὰ εὐκόλον ἐργασίαν ἢ εἰς ὑστεροῦντας καὶ μετρίους μετὰ δύσκολον τοιαύτην, ὅπως ἴσως θὰ ἐκφυλισθῆ ἢ ὡς ἄνω προσπάθειά μας, διότι εἰς μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν θὰ ἔχωμεν ἀνίαν, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἀδυναμίαν ἐκτελέσεως, ἀπογοήτευσιν καὶ εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἀδιαφορίαν.

Τὸν ὡς ἄνω τρόπον τὸν ἐφημέριαμεν εἰς τὰ βασικὰ μαθήματα τῆς Γραμματικῆς καὶ Ἐριθμητικῆς. Αἱ παρατηρήσεις μας εἶναι αἱ ἑξῆς:

α) Οἱ μαθηταὶ αἰσθάνονται μεγάλην χαρὰν ν' ἀσχολοῦνται μετὰ τὰς καρτέλλας. β) Ἀποτελοῦν αὐτὰ σπουδαῖον συμπλήρωμα τῆς κοινῆς ἐργασίας, ἀρίστην ἐμπειρικὴν ἐργασίαν, μετὰ συνέπειαν ἱκανοποιητικὴν πρόοδον ὅλων τῶν μαθητῶν, καὶ γ) ἐδόθη μία καλὴ λύσις εἰς τὸ θέμα τῶν σιωπηρῶν ἐργασιῶν διὰ τὰ ὡς εἴρηται μαθήματα, δεδομένου ὅτι ἐργαζόμεθα εἰς 1/θέσιον σχολεῖον.

Παρὰ ταῦτα ὅμως τὸν ὡς ἄνω τρόπον δὲν τὸν εὐρίσκομεν ἀπηλλαγμένον μειονεκτημάτων διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους:

α) Ὁ ὡς ἄνω τρόπος λαμβάνει ὡς θέματα τὴν ἐπίδοσιν τῶν μαθητῶν εἰς τὰ μαθήματα ἢ καὶ τὸν βαθμὸν εὐφυΐας. Αἱ νοητικαὶ ἱκανότητες ἀποτελοῦν θεθαίως σημερινῶν στοιχείων τῆς ἀτομικότητος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ μοναδικόν. β) Δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν κλίσεις, διαφέροντα καὶ ἰδιαιτέρας ἱκανότητας τῶν μαθητῶν, καὶ γ) Δεδομένου ὅτι αἱ ἐργασίαι αὐταὶ καθορίζονται ἀπὸ τὸν Διδάσκαλον, δὲν ἐμπαίνει εἰς κίνησιν ὁ μηχανισμὸς τῆς θελήσεως τῶν μαθητῶν, ἢ προτίμησις αὐτῶν. Τὸ τοιοῦτον συμβαίνει μόνον ὅταν ἔχωμεν μίαν ποικίλιαν ἐργασίαν, ὅποτε ὑπάρχει δυνατότης ἐκλογῆς ἐκ μέσους τῶν μαθητῶν. Διότι ἡ ἀτομικότης ἐκφράζεται διὰ τῆς ἐκλογῆς. Καὶ ἐκλογὴν ἔχωμεν μόνον ὅταν ὑπάρχη ποικιλία ἐργασιῶν καὶ ἀνάλογος ἐλευθερία διὰ τὴν ἐπιδίωξιν καὶ πραγματοποίησιν αὐτῆς.

1ος ΤΡΟΠΟΣ

Ἐπὶ μιᾷ ἐκάστης διδακτικῆς ἐνότητος

1. Ἡλ. Ἐηροτύρη: Διδ. Πειραματισμοὶ καὶ Παιδαγ. Ἐρευνες, σ. 33.

ΤΟ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΟΝ ΕΝΤΥΠΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΙΔΙ

Υπό Κατούλα Σπυριδωνος
Μετεκπ/μένου Διδ/λου

«Τὰ παιδιὰ ἀγοράζουν εὐχαρίστως εἰκονογραφημένα περιοδικά, τὰ ὅποια συνήθως περιέχουν θλακώδεις ἱστορίες, ἀνήθικες, ἀναληθεῖς, τρομακτικές. Αὐτὸ τὰ ράσσει τὴ φαντασίαν τους, καταστρέφει τὸ πνεῦμα τους καὶ τὴν καρδίαν τους καὶ τοὺς δίνει τὴν ἐπιθυμίαν νὰ κάνουν τὸ κακόν».

(Α. Bostarron)

1. Σχέσις αὐτοῦ καὶ ἀγωγῆς.

Ἐάν ὁ ἄνθρωπος εἶναι προῖον τῆς κληρονομικότητος καὶ τοῦ περιβάλλοντος — ὑπὸ τὰς διαφόρους μορφάς καὶ ἐκδηλώσεις αὐτοῦ —, τότε καὶ τὸ ἐξωσχολικόν ἐντυπον συγκαταλέγεται ἀναμφισβητήτως μεταξὺ τῶν βασικῶν παραγόντων τῆς ἀγωγῆς, ὡς πολιτιστικῆ ἐκδήλωσις τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος.

Τὸ ἐξωσχολικόν ὁμοῦς ἐντυπον τοποθετεῖται ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην τῆς Παιδαγωγικῆς εἰς τὰ πλαίσια τῆ μη συνειδητῆς ἀγωγῆς, δηλ. τῆς ἀγωγῆς ἣ ὅποια δὲν κατευθύνεται σκοπίμως καὶ συνειδητῶς, ὅπως ἐκεῖνη ποὺ συντελεῖται εἰς τὸ σχολεῖον καὶ τὴν οἰκογένειαν.

Ἡ κατευθυνομένη ἀγωγή, ποὺ γίνεται εἰς τὸ σχολεῖον ἐπιδιώκει ὀρισμένους σκοπούς. Οὕτω π.χ. διδάσκει τὴν Ἱστορίαν κυρίως, διὰ νὰ καταστήσῃ τὸν σημερινὸν μαθητὴν ἕναν καλὸν καὶ τίμιον αὐριανὸν πολίτην. Διδάσκει τὰ Ἑλληνικά, διὰ νὰ τοῦ ἐκμάθῃ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Γενικῶς δὲ τοῦ παρέχει ὅλα τὰ ἀπαραίτητα ἐφόδια, διὰ νὰ καταστῇ ἕνας φλογερός Ἕλληνας πατριώτης, ἕνας γνήσιος Ὀρθόδοξος Χριστιανός, με πλήρη προσωπικότητα, ἱκανὸς νὰ ζῆσῃ καὶ νὰ συνεργασθῇ εἰς τὸ κοινωνικόν περιβάλλον, ἀλλὰ καὶ νὰ ὠφελήσῃ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὸ σύνολον.

Ἐκ παραλλήλου ὁμοῦς τὸ κοινωνικόν περιβάλλον, δηλ. ἡ γειτονία καὶ ἡ εὐρύτερα κοινωνία με τὰς πολιτιστικὰς αὐτοῦ ἐκδηλώσεις (ἥθη, ἔθιμα, ἀντιλήψεις περὶ ἠθικῆς, ἡ τέχνη, ὁ τύπος κ.ἄ.) δὲν θέτουν ὡς ἀπώτερον σκοπὸν τὴν διαπαιδαγώγησιν τοῦ παιδιοῦ ἀλλ' ἐν τούτοις ἀσκοῦν εὐμενῆ ἢ δυσμενῆ ἐπίδρασιν ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου αὐτῶν. Οὕτω ἀκριβῶς ἀσυνείδητος εἶναι καὶ ἡ ἐπίδρασις, τὴν ὅποιαν ἀσκεῖ τὸ ἐξωσχολικόν ἐντυπον. Ἡ ἐπίδρασις δὲ αὐτῆ εἶναι ἀποφασιστικῆς σημασίας διὰ τὴν ὀλην ἐξέλιξιν τοῦ νέου καὶ στηρίζεται εἰς τὴν ἐμφυτον τάσιν αὐ-

τοῦ νὰ μιμῆται νὰ ἀφομοιώνῃ καὶ νὰ ταυτίζεται πρὸς πᾶν ὅ,τι τοῦ προκαλεῖ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον.

Ἐνεκα τούτου, τὰ παιδικὰ ἐξωσχολικὰ ἀναγνώσματα, παρὰ τὴν σχετικῶς βραχείαν διάρκειαν ἀπὸ τῆς ἐμφανισεῶς των, ἔχουν σημειώσῃ σήμερον τεραστίαν ἐξέλιξιν.

2. Ἱστορικὴ θεώρησις.

Ἡ ἀναδρομὴ εἰς τὸ παρελθόν, πρὸς ἐξεύρεσιν τῶν πηγῶν τοῦ ἐξωσχολικοῦ παιδικοῦ ἐντύπου, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τοῦτο παρουσιάσθη ἀπὸ τοῦ 19ου αἰῶνος, με βασικόν στοιχεῖον τὴν «εἰκόνα».

Ἡ «εἰκὼν» θεβαίως ἀνάγει τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὴν ξυλογραφίαν τοῦ 14ου αἰῶνος. Κατὰ τρόπον ὁμοῦς ἐπικίνδυνον ἀρχίζει νὰ ἐπηρεάζῃ τὸ παιδικόν ἐντυπον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος, ὅταν τὸ ἐργαστάσιον τοῦ Erinal κατέκτησε τὴν παγκόσμιον παιδικὴν ἀγορὰν διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν «ἱστοριῶν με εἰκόνες», ποὺ ἀκολούθως κατέληξαν εἰς τὰ εἰκονογραφημένα ἐντυπα τοῦ Walt Disney.

Ἀπὸ τοῦ 1935 τὸ παιδικόν ἐντυπον ὑφίσταται τὴν Ἀμερικανικὴν ἐπίδρασιν καὶ ἀπὸ τότε οὐσιαστικῶς ἀρχίζει ἡ περίοδος τῶν εἰκονογραφημένων ἐντύπων, διὰ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἐφημερίδος τοῦ Mickey 1

Τὴν ἴδιαν ἐποχὴν ἐμφανίζονται πολλὰ Ἱταλικά, Γαλλικά καὶ Ἀμερικανικά ἐντυπα, ὅπως ὁ Zorro, Hwttah, Tarzan κ.ἄ. περιπετειώδη καὶ κατασκοπευτικὰ περιοδικά, ποὺ ἔχουν ὡς κύριον γνώρισμα νὰ εἶναι εἰκονογραφημένα κατὰ 70—90%.

Ἐκτοτε ἐπικρατεῖ ἡ ἴδια περίπου κατὰστασις, ὑπὸ τὴν βασικὴν θεβαίως διαφορὰν ὅτι τὸ παιδικόν ἐντυπον κατέστη σήμερον μᾶλλον «φιγουρίνι» παρὰ ἀνάγνωσμα καὶ ἠδὲ κατὰ πολὺ ὁ ἀριθμὸς κυκλοφορίας αὐτοῦ.

Οὕτω π.χ. διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς ἕν καὶ μόνον παράδειγμα: Τὸ Micky Maous πωλεῖται σήμερον εἰς τὴν Γαλλίαν κατὰ 500.000 ἀντίτυπα, εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ 700.000, εἰς τὴν Δ. Γερμανίαν κατὰ 300.000, εἰς τὴν Ἱταλίαν κατὰ 350.000, εἰς τὴν Ὀλλανδίαν κατὰ 200.000 κλπ. (2).

1. Τὰ παιδικὰ ἐξωσχολικὰ ἀναγνώσματα : Ἡλία Ξηροτύρη σελίς 32.

2. Τὰ παιδικὰ ἐξωσχολικὰ ἀναγνώσματα : Ἡλ. Ξηροτύρη, σελ. 34.

Τό αυτό περίπου ποσοστόν κυκλοφορίας είναι διαπιστωμένο και διά τόν πού έχει διαδοθή ώσαν ήρωας ώς τό τελευταίο χωρίο, διά τών αγγελιών τών ήφημερίδων, κινηματογραφικών ταινιών και άλλων μέσων.

Κατά συνέπειαν, εύρισκόμεθα έμπρός εις έν τράστ και εις έν διεθνές έπίσης πρόλημα.

Εύλόγως ήδη γεννάται τό έρώτημα: Τί είναι εκείνο, τό όποϊον καθιστά τό έξωσχολικόν έντυπον τόσον περιζήτητον εις τούς νέους;

3. Αίτιολογία - ψυχολογική θεμελίωσις.

Αναζητούντες τούς λόγους, οι όποιοι ώθοϋν τούς νέους εις τό νά μελετούν μετ' έπληστίας τά έξωσχολικά έντυπα, όφείλομεν νά ένθυμηθώμεν τά σχετικά διδάγματα τής ψυχολογίας του παιδιού.

Όπως είναι γνωστόν, ό άνθρωπος έρχόμενος εις τόν κόσμον φέρει μεθ' έαυτού διαφόρους όρμας, όπως πρός κίνησιν, κοινωνικότητα και κυρίως τήν όρμήν πρός μάθησιν.

Πρός Ικανοποίησιν, λοιπόν, τής φυσικής τάσεως διά μάθησιν και κατανόησιν του κόσμου, αλλά και λόγω του ότι τά σχολικά έγχειρίδια — κατά κανόνα — δέν τό προσελκύουν, ρύπτεται χωρίς κορεσμόν εις τό έξωσχολικόν έντυπον, τό όποϊον συνδυάζει τήν εικόνα μετά του συναρπαστικού.

Η «εικών» δέ είναι άρεστή εις τό παιδί τών 7—9 έτών, καθ' όσον ή ηλικία αυτή είναι προσκεκολλημένη εις τήν εικόνα, διότι τότε κυριαρχεί ή κατ' αίσθησιν αντίληψις. Η «εικών» είναι τό σύμολον, είναι κάτι, τό όποϊον όμοιάζει πρός τό παιγνίδι, είναι ή Ισορρόπησις του ψυχοσωματικού όργανισμού του παιδιού, όπως λέγει ό Piaget.

Επίσης δέν πρέπει νά λησμονώμεν, ότι τό εύληπτον, τό φανταστικόν, και τό περιπετειώδες, τά όποια χαρακτηρίζουν τά πλείστα τών έξωσχολικών έντύπων, είναι σαγηνευτικά διά τήν παιδικήν ψυχήν, ή όποια διψά διά τήν μεγαλουργίαν και έπιθυμεί νά έξέλθη τής παιδικής αδυναμίας, έστω και διά του ταύτισμού πρός τά μελετώμενα κατορθώματα τών φανταστικών ήρώων(3).

Αλλά και όταν έμφανίζεται και ώριμάη ή άφαιρετική σκέψις (10—15 έτών) τό παιδί έξακολουθεϊ νά άρέσκηται εις τήν μελέτην έξωσχολικών έντύπων, άρκεί τό περιεχόμενον αυτών νά είναι ανάλογον πρός τά ενδιαφέροντα τής ηλικίας αυτής.

Επιτακτικόν, όθεν, προβάλλει τό έρώτη-

μα: ποία έξωσχολικά έντυπα διαβάζει τό παιδί εις τάς διαφόρους ηλικίας αυτου;

4. Είδη έξωσχολικών έντύπων.

Εις πέντε (5) βασικούς κύκλους δυνάμεθα νά κατατάξωμεν τά συνηθέστερα εκ τών έξωσχολικών άναγνωσμάτων:

1ος) Κύκλος: Τά θρησκευτικά έντυπα ή περιοδικά τά όποια έχουν τήν πηγήν τους εις τήν επίδρασιν τών Χριστιανικών όργανώσεων, είναι:

α) Η Ζωή του παιδιού.

β) Πρόν τήν Νίκην.

γ) Τό σπίτι του παιδιού κ.ά.

2ος Κύκλος: Τά έντυπα, πού έχουν τήν άρχήν τους εις τήν σχολικήν κυρίως επίδρασιν, είναι:

α) Έλληνικός Έρυθρός Σταυρός.

β) Μαθητικ Ζωή.

γ) Διάπλασις τών παιδων κ.ά.

3ος) Κύκλος: Τά οικογενειακά περιοδικά, ήτοι αυτά τά όποια διαβάζονται κυρίως, λόγω τής οικογενειακής επίδρασεως. Βεβαίως οι γονείς δέν αγοράζουν τά περιοδικά αυτά διά τά παιδιά τους, αλλά διά τόν έαυτόν τους. Έπιπροσθέτως ή μητέρα, ίσως, άπαγορεύει τήν μελέτην αυτών από τά παιδιά. Η άπαγόρευσις όμως αυτή είναι «λάβι στη φωτιά» διά τό παιδί, καθ' όσον τά έν λόγω περιοδικά έπηρεάζουν διά τών προκλητικών εικών και τών αισθηματικών περιπετειών. Τά σπουδαιότερα τούτων, είναι:

α) Ρομάντσο,

β) Θησαυρός,

γ) Φαντασία και

δ) Γυναίκα

4) Κύκλος: Τά περιοδικά, τά όποια όφείλουν τήν κυκλοφορίαν τους εις τόν έπηρεασμόν τών όμηλικών και του κοινωνικού περιβάλλοντος, όπως είναι:

α) Μίκυ Μάους,

β) Ταρζάν,

γ) Ποπάυ,

δ) Χονδρός και λιγός,

ε) Κλασικά εικονογραφημένα,

στ) Λούκυ Λούκ κ.ά.

5) Κύκλος: Τά άθλητικά περιοδικά και Έφημερίδες, όπως είναι:

α) Όμάδα,

γ) Τό φως κ.ά.

Εάν τώρα διακρίνωμεν τά προαναφερθέντα έξωσχολικά έντυπα εις «κατάλληλα» και «άκατάλληλα» και αναζητήσωμεν τό ύφος τής συχνότητος αυτών, θά εύρωμεν ότι μάλλον ύπερτεροϋν τά «άκατάλληλα».

Όπως, συμφώνως πρός έρευναν, τήν όποϊαν διενήργησε τό 1960 εις 1.409 μαθητάς τής Ε' και ΣΤ' τάξεως τών Δημ. Σχολείων Πατρών ό παιδαγωγός και τότε Έπιθ)τή κ. Ηλ. Ξηροτύρης, τό 51%

3. Πρβ. Έιλικτική ψυχολογία : Εϋθ. Στυλιάρη, σελ. 103.

των μαθητών διαθάζουν «ακατάλληλα» περιοδικά και το 49% «κατάλληλα».

Το μεγαλύτερον δέ ποσοστόν των μαθητών, οι οποίοι διαθάζουν «ακατάλληλα» περιοδικά, προέρχονται από γονείς, οι οποίοι είναι οικονομικώς ευκατάστατοι και συνήθως κατέχουν κάποιο ανώτερο κοινωνικόν αξίωμα.

Όμοιος εκ γενομένης έρευνης — υπό του Δ)ντου της Π.Α. Θεσσαλονίκης και των Έπόπτου κ. Γεωργίου Τσαμπή εις έν των προτύπων της έν λόγω Ακαδημίας διεπιστώθη ότι εις μεγαλύτερον ποσοστόν αναγιγνώσκουν άκατάλληλα περιοδικά τά θήλεα (40 άρρ. — 61 θήλεις) (4).

Έκ παραλλήλου, όσον άφορά εις τό είδος του περιεχομένου των έξωσχολικών έντύπων, τά όποια άρέσκονται νά μελετούν οι μαθηταί, τούτο ποικίλλει άναλόγως της ηλικίας αυτών.

Ότω, όπως αναφέρει ό Ν. Έξαρχόπουλος εις την Γεν. Διδακτικήν του (5) και συμφώνως πρός πρόσφατον έρευναν, την όποιαν διενήργησεν ό καθηγητής κ. Βασ. Χαραλαμπίδου εις τό Πειραματικόν Σχολείον Αθηνών, συμπερασματικώς προκύπτουν τά έξής: (6)

Α) Οι μαθηταί των μεσαιών και κατωτέρων τάξεων του Δημ. Σχολείου (7 έως 10 έτών) αναγιγνώσκουν παραμύθια ή φανταστικού περιεχομένου εικονογραφημένα περιοδικά.

Β) Οι μαθηταί των δύο τελευταίων τάξεων του Δημ. Σχολείου (11 και 12 έτών) προτιμούν τά διηγήματα ή θισλία με εικόνας

Γ) Οι μαθηταί της Α' και Β' τάξεως Γυμνασίου (13 και 14 έτών) άρέσκονται εις τά βιογραφίας μεγάλων άνδρών, έφευρετών ή έξερευνητών.

Δ) Οι της Γ' και Δ' τάξεως Γυμνασίου (15 και 16 έτών) ρέπουν πρός τά λογοτεχνικά θισλία.

Ε) Οι μαθηταί των Ε' και ΣΤ' τάξεως Γυμνασίου (17 και 18 έτών) άρέσκονται εις τά κλασσικά ή έπιστημονικά έργα.

Τέλος οι νέοι, καθ' όλην την διάρκειαν της παιδικής των ηλικίας προτιμούν τά πεζογραφήματα και όχι τά ποιήματα.

5. Θετική και άρνητική επίδρασις.

Τό έξωσχολικόν έντυπον άσκει τεραστίαν επίδρασιν εις την διαμόρφωσιν του πνευματικού κόσμου και του χαρακτήρος

4. Πρβ. Η ψυχαγωγία ως παιδαγωγικόν πρόβλημα : Γεωργίου Τσαμπή, σελ. 140.

5. Πρβ. Γεν. Διδακτική : Ν. Έξαρχοπούλου, Τόμος Α', σελ. 85-86.

6. Η ψυχαγωγία ως παιδαγωγικόν πρόβλημα : Βασ. Χαραλαμπίδου, σελ. 89.

του παιδιού, άναλόγως του περιεχομένου αυτού. Ότω τό κατάλληλον έντυπον:

I. Καλλιεργεί τάς πνευματικάς λειτουργίας, όπως την σκέψιν, την δημιουργικήν φαντασίαν, την μνήμην την θέλησιν και τροφοδοτεί τό παιδί με γνώσεις αναγκαίας, διά την γνωσιολογικήν του συγκρότησιν.

II. Ηθικοποιεί και κατευθύνει εις ανθρώπινα πρότυπα, γεμάτα από τάς άρετάς της τιμιότητος, της εργατικότητος, της συνεπειας των πράξεων, της αγάπης και του σεβασμού πρός τόν συνάνθρωπον.

III. Αναπτύσσει την εύγενή άμιλλαν διά άτομικήν άνοδον και κοινωνικήν και έθνικήν πρόοδον.

IV) Άνεβάζει τό άτομον εις ανώτερα έκπολιτιστικά επίπεδα ζωής και τό κάμνει νά προσαρμόζεται και νά ζή όμαλά, ειρηνικά και άποδοτικά εις τό ανθρώπινον περιβάλλον.

Έκτός όμως από την θετικήν επίδρασιν, την όποιαν άσκει τό έλεγχόμενον και κατευθυνόμενον πρός την όρθήν διαπαιδαγώγησιν έξωσχολικόν έντυπον, ύπάρχει και τό άκατάλληλον έντυπον, τό όποιον έχει εύρυτέραν κυκλοφορίαν και άδιστακτως δύναται νά θεωρηθή ως βασικός παράγων της έν γενεί μη όμαλής έξελίξεως του παιδιού. Και τούτο, διότι:

α) Τό άκατάλληλον έξωσχολικόν έντυπον οδηγεί κατά μεγάλο ποσοστόν, εις την πνευματικήν όκνηρίαν και εις τόν παθολογικόν έγωισμόν του παιδιού.

β) Κλονίζει την ψυχικήν ύπόστασιν, ισορροπίαν και ένότητα αυτού.

γ) Περιορίζει την γλωσσικήν μόρφωσιν του παιδιού και οδηγεί εις την χρήσιν ιδιωματικής γλώσσης, ή όποία είναι άξεστός και ένίοτε έγγίζει τά όρια της χυδαιότητος.

δ) Δημιουργεί ψευδή πρότυπα διά την ζωήν, με αποτέλεσμα ό σημερινός αναγνώστης άκαταλλήλων έξωσχολικών έντύπων νά καθίσταται άδριον έας τετυμπούς ή ένας έγκληματίας(6).

6. Ληπτέα μέτρα.

Αίτημα, λοιπόν, παιδαγωγικόν, ανθρωπιστικόν και έθνικόν είναι νά εύρεθή διέξοδος από τό τέλμα και τά «βαλτονέριο», εις τά όποία οδηγείται ή έλληνική νεότης από τό έξωσχολικόν έντυπον. Η πολιτεία, τό σχολείον και ή οίκογένεια όφείλουν νά λάβουν όλα τά ένδεικνύόμενα πρός τούτο μέτρα.

Μεταξύ τούτων, αποτελεσματικώτερα, κατά την ταπεινήν μας γνώμην, είναι και τά έξής:

7. Πρβ. Η νεολαία και τό Έθνος μας : Ι. Κιτσαρά, σελ. 62.

Ἡ Πολιτεία πρέπει νὰ ἐκδώσῃ κατάλληλα περιοδικὰ καὶ βιβλία διὰ καθὲς ἡλικίαν, τὰ ὁποῖα νὰ διατίθενται μετὰ ξὺ τῶν μαθητῶν εἰς προσιτὰς τιμὰς ἢ καὶ τελείως δωρεάν. Νὰ ἰδρῶσῃ παιδικὲς βιβλιοθήκες, νὰ ὀργανώσῃ παιδικὲς λέσχες καὶ περισσότερα παιδικὰ πάρκα(7).

Τὸ σχολεῖο νὰ ὀργανώσῃ πλουσίαν σχολικὴν ζωὴν, μὲτὰ ἐργαστήριά του, τὰ γυμναστήρια, τὰ ἀναγνωστήρια, τὸ μαθητικὸν περιοδικὸν κ.ἄ.

Ἐντὸς τοῦ σχολείου νὰ λειτουργῇ δανειστικὴ βιβλιοθήκη μὲ ἐκλεκτὰ παιδικὰ βιβλία.

Ἔργον ἐπίσης τοῦ Δ)λου εἶναι νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὰ παιδιά τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν συνήθειαν, ὥστε νὰ διαθέτουν τὰς οικονομίας των εἰς ἀγορὰν ὠραίων βιβλίων.

Ἐκ παραλλήλου οἱ Διδ)λοι πρέπει νὰ συμβουλεύουν τοὺς γονεῖς, ὅπως, ἐπ' εὐκαιρία ἑορτῶν ἢ ἐπισκέψεων εἰς φιλικὰς οικογενεῖας, προσφέρουν βιβλία κατάλληλα διὰ τὰ παιδιά τῶν συγγενῶν ἢ φίλων των. Διότι τὸ παιδί εἶναι κατ' ἐξοχὴν πνευματικὸν ὄν καὶ πρέπει νὰ ὑποστῇ τὸν κατάλληλον ἔθισμόν, ὥστε νὰ αἰσθάνεται ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ὡς ἀνάγκην τὴν πνευματικὴν ἡδονὴν καὶ χαρὰν, ἢ ὁποῖα προσιδί-αζει εἰς αὐτό.

Κατὰ συνέπειαν, οἱ Διδάσκαλοι πρέπει νὰ γνωρίζουν τὰ κυκλοφοροῦντα ἐκάστοτε κατάλληλα ἐξωσχολικὰ παιδικὰ ἀναγνώσματα, ὡς καὶ τὴν ἡλικίαν διὰ τὴν ὁποῖαν κυρίως ἐνδείκνυται.

Τέλος, οἱ γονεῖς δὲν πρέπει μόνον νὰ περιορίζονται εἰς τὸ νὰ ἐπιθλέπουν τὴν σχολικὴν ἐργασίαν τῶν παιδιῶν των, ἀλλὰ νὰ παίζουν μαζί τους, νὰ τὰ καθοδηγοῦν εἰς τὴν καλὴν χρῆσιν τῶν δια-

κοπῶν τους, νὰ δείχνουν ἐπιείκεια εἰς τὸ ἀνακάτεμμα τοῦ σπιτιοῦ ἀπὸ τὰ παιδιά τους — διότι εἶναι προτιμώτερον νὰ ἔχωμε εὐτυχημένα παιδιά, παρά γυαλιστερά παρκέ—καὶ νὰ τοὺς προμηθεύουν κατάλληλα βιβλία καὶ περιοδικὰ, τὰ ὁποῖα θὰ τὰ παιδαγωγοῦν ἀντὶ νὰ τὰ ἐκφυλίζουν. Διότι, ὅπως λέγει καὶ ὁ Πεσταλότσι:

«Δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιεῖ κανεὶς καλύτερα τὰ χέρια του ἀπὸ τὸ νὰ κρατᾷ ἓνα ὠραῖο βιβλίον».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Μεγάλῃ Παιδαγωγικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμος Δ'.
2. Γενικὴ Παιδαγωγικὴ: Ἀντωνίου Τσίριμπα, Ἀθήναι 1969.
3. Γενικὴ Διδακτικὴ: Ν. Ἐξαρχοπούλου, τόμος Α', Ἀθήναι 1953.
4. Ἐξελικτικὴ ψυχολογία: Εὐθ. Στυλιάρᾱ, Ἰωάννινα 1968.
5. Τὰ παιδικὰ ἐξωσχολικὰ ἀναγνώσματα: Ἡλ. Ξηροτύρη, Ἀθήναι 1960.
6. Ἡ ψυχαγωγία ὡς παιδαγωγικὸν πρόβλημα: Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν, Ἀθήναι 1968.
7. Ἡ Νεολαία καὶ τὸ Ἔθνος μας: Ἰω. Κίτσαρᾱ, Ἀθήναι 1960.
8. Στοιχεῖα Ἐπιστημονικῆς ἀγωγῆς: Εὐσταθ. Κουράφα, Ἀθήναι 1965.
9. Στοχασμοὶ ἀπόψεις: Παν. Παυλοῦρου, Ἀθήναι 1963.
10. Μορφωτικαὶ Κοινότητες: Παν. Κρονητζίη, Ἀθήναι 1961.
11. Φταεὶ καὶ τὸ Σχολεῖο: Παν. Νάκου, Θεσσαλονίκη 1969.
12. Τὸ «Σχολεῖο καὶ τὸ σπῆτι» περιοδικόν, τεύχος 5-6, Ἀθήναι 1967.

8. Πρβ. Τὰ παιδικὰ ἐξωσχολικὰ ἀναγνώσματα: Ἡλ. Ξηροτύρη, σελ. 45.

Τὰ βοηθητικά μέσα διδασκαλίας στο μάθημα τῆς Γεωγραφίας

Υπό κ. Κωνσταντίνου Ν. Παπαμανώλη
Μετεκπ/ντος Διδασκάλου

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Ἡ παρακάτω περιγραφή ἐκδρομῆς, εἶναι ἔκθεσι μαθητοῦ τῆς πόλεως Ρόδου, πού ἔκαμε τάχα με τὸν δάσκαλο καὶ τοὺς συμμαθητὰς του σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ Δωδεκάνησα. Μονάχα δὲ στὴ γλῶσσα πού ἐχρησιμοποίησε ὁ μαθητὴς ἔχει γνεὶ μιὰ ἐλαφρὰ διασκευή.

«Ἀπὸ τὰ μέσα τῆς σχολικῆς χρονιάς, μᾶς ἔλεγε ὁ δάσκαλός μας ὅτι θὰ κάναμε μιὰ ἐκδρομὴ γιὰ νὰ ἐπισκεφθοῦμε τὰ νησιά Σύμη, Κῶ καὶ Κάλυμνο. Βρισκόμεθα στὰ τέλη Μαΐου καὶ ἡ ὑπόσχεσι τοῦ δασκάλου μας ἀρχισε νὰ πραγματοποιηθῆται. Θὰ φεύγαμε με καΐκι ἀπὸ τὴ Ρόδο καὶ θὰ κάναμε μιὰ ἐκδρομὴ γιὰ νὰ ἐπισκεφθοῦμε τὸ νησί τοῦ Νιρέα, τοῦ Ἴπποκράτη καὶ τὸ νησί τῶν σφουγγαράδων.

Ξεκινᾶμε πρῶτὴ με καΐκι ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Ρόδου. Τὰ μεγάλα κτίρια τῆς πόλεως, Διοικητήρια, Ταχυδρομεῖα, Μέγαρο τῶν Ἴπποτῶν, Ἀγορὰ καὶ ἄλλα σὰν νὰ μᾶς στέλλουν τὸν πρῶτὸ τους χαιρετισμὸ καὶ τὴν εὐχὴ τους «Καλὸ ταξίδι».

Βγαίνοντας ἀπὸ τὸ λιμάνι, προχωροῦμε πρὸς τὰ βορειοδυτικά. Ὑστερα ἀπὸ δύο ὥρων ταξίδι, φθάνομε στὴ Σύμη, στὸ νησί τοῦ Πανορμίτη. Εἶναι ξερό, χωρὶς νερό καὶ θλάσθησι. Οἱ εὐγενικοὶ καὶ καλόκαρδοι κάτοικοι τοῦ νησιοῦ μᾶς δείχνουν τὰ ἀξιοθέατα τῆς «Σκάλας», τὰ παλιὰ ἀρχοντικά, τὸ ρολόι, τίς πολλὰς καὶ ὡραίας ἐκκλησίας, τὰ σχολεῖα κ.ἄ. Θέλαμε νὰ πάμε καὶ στὸ θαυματουργὸ μοναστήρι τοῦ Πανορμίτη, μὰ ὁ χρόνος πού εἴχαμε στὴ διάθεσί μας δὲν μᾶς τὸ ἐπέτρεπε. Ἐτοί φεύγαμε ἔνωρίς γιατί μέσα στὸ πρόγραμμα τῆς ἐκδρομῆς μας εἴχαμε νὰ ἐπισκεφθοῦμε καὶ ἄλλα νησιά.

Στὴν Κῶ φθάσαμε τὸ ἀπόγευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας. Στὸ λιμάνι τῆς θρήκαμε κίνησι ζωηρὴ ὅμοια περίπου με τῆς Ρόδου. Βγήκαμε στὴν παραλία καὶ καθίσαμε σ' ἓνα ζαχαροπλαστεῖο. Στὴν Κῶ θὰ μέναμε μονάχα τὸ ἀπόγευμα τῆς ἡμέρας ἐκείνης κι' ἔπρεπε νὰ ἐπισκεφθοῦμε τὰ πρὸ ἀξιοθέατα μέρη τῆς πόλεως, καὶ τὸ Ἀσκληπιεῖο πού θρίσκειται λίγο ἔξω ἀπὸ τὴν πόλι. Δρόμοι ἀσφαλτοστρωμένοι, καθαροί, με δένδροστοιχίες καὶ σπιτία κάτασπρα, τυλιγμένα στὸ πράσινο καὶ στὰ λουλούδια. Ἰδιαιτέρη συγκίνησι ἐνοιώσα ἀντικρίζοντας τὸν γέρικο πλάτανο τοῦ Ἴπποκράτη, καὶ τὸ Ἀσκληπιεῖο ἀναστηλωμένο με κάτασπρο μάρμαρο νὰ φαν-

τάξη μέσα σ' ἓνα καταπράσινο τοπίο, ὄλο πεύκα καὶ κυπαρίσσια. Ξαναγυρίσαμε στὴν πόλι καὶ θρήκαμε τὸ καΐκι νὰ μᾶς περιμένῃ γιὰ νὰ μᾶς πάῃ ἀπέναντι στὸ νησί τῆς Καλύμνου.

Ὑστερα ἀπὸ μιᾶς ὥρας ταξίδι, ρίχναμε ἀγκυρα στὸ λιμάνι τοῦ νησιοῦ. Ζωηρὴ κίνησι θρήκαμε στὴν παραλία. Κόσμος πολλὸς στὰ καφενεῖα, στὰ μαγαζιά, στὰ κέντρα. Εὐκόλο νὰ τὸ ἐξηγήσῃ κανεὶς, ἀνσκεφθῆ ὅτι ὄλος ὁ πληθυσμὸς τοῦ νησιοῦ, κατοικεῖ στὴν πρωτεύουσα, στὴν Κάλυμνο. Μᾶς ἔκαμαν ἐντύπωσι τὰ ἠλιοσημμένα πρόσωπα τῶν κατοίκων, πού πολλοὺς μῆνες τὸ χρόνο ἀπουσιάζουν μακριὰ ἀπὸ τὸ νησί τους ψαρεύοντας τὸ πολύτιμο ἀγαθὸ τῆς θάλασσας, τὸ σφουγγάρι...».

ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Σὲ κάθε σχολεῖο, καὶ μάλιστα στὰ σχολεῖα τῆς ὑπαίθρου, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ μουσεῖο πού σ' αὐτὸ θὰ θρίσκωνται συγκεντρωμένα πολλὰ ἀπὸ τὰ δημιουργήματα τοῦ λαϊκοῦ μας πολιτισμοῦ. Ἡ ἴδρυσι ἑνὸς τέτοιου μουσεῖου δὲν εἶναι ἔργο δύσκολο. Φτάνει νὰ ὑπάρχῃ ὁ κατάλληλος χώρος, καὶ τὰ ὑπόλοιπα εἶναι θέματα πού ὁ φιλόπρονος δάσκαλος με τὴ βοήθεια τῶν μαθητῶν καὶ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς μπορεῖ νὰ κάμῃ.

Ὁ χώρος αὐτὸς πού προορίζεται γιὰ μουσεῖο λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, πρέπει νὰ εἶναι μοιρασμένος σὲ τόσα μέρη, ὅσα καὶ τὰ γεωγραφικὰ διαμερίσματα τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ εἶναι διακοσμημένα με ἐπιμέλεια καὶ καλαισθησία με τὰ πρὸ ἀντιπροσωπευτικὰ δημιουργήματα τῆς κάθε περιοχῆς.

Τοπικὲς ἐνδυμασίες, τύποι ἀρχιτεκτονικῆς σπιτιῶν, μουσικὰ λαϊκὰ ὄργανα, εἶδη οἰκιακῆς χρήσεως, ὁμοιώματα γεωργικῶν ἐργαλείων, κεντήματα καὶ ὑφαντά, εἶδη ποιμενικῆς χρήσεως, καὶ ὅτι ἄλλο πάει νὰ χαθῆ καὶ νὰ καταστραφῆ ἀπὸ τὸ ἀχόρταγο στόμα τοῦ χρόνου, πρέπει νὰ διατηρηθῆται στὸ μουσεῖο με θρησκευτικὴ εὐλάβεια.

Εἶναι γνωστὸ πόσο ἀρέσκειται ὁ μαθητὴς νὰ καταρτίζῃ διάφορες συλλογὲς ἀπὸ γραμματόσημα, νομίσματα, ταριχευμένα ζῶα, πτηνὰ κ.ἄ. Ὅταν δὲ καὶ στὴν ἴδρυσι τοῦ μουσεῖου λαϊκῆς τέχνης τὸν καθοδηγήσωμε σωστὰ, μπορεῖ θαυμάσια νὰ βο-

ηθήση τὸν δάσκαλό του στὸν πλουτισμὸ τοῦ μουσείου.

«Ὁ δάσκαλος κρατᾶ καὶ ἐπιηρεάζει γιὰ χρόνια τὰ παιδιά στὸ σχολεῖο «παρατηρεῖ σχετικά ἢ Βιργινία Ζαννᾶ στὸ ἄρθρο τῆς «Μουσεῖα καὶ Ἐκπαίδευση».

«Οἱ μαθηταὶ πρέπει ἀπὸ μικροὶ νὰ καθοδηγηθοῦν κατάλληλα καὶ νὰ συνηθίσουν νὰ μαζεύουν τὰ δοτρακὰ, τὰ ἀρχαῖα θραύσματα, πού θρῖσκονται σκόρπια σὲ τόσες περιοχὲς τῆς χώρας μας, νὰ τὰ συγκεντρώνουν ὅλα στὸ σχολεῖο καὶ νὰ σημειώνουν πάντα καὶ τὴν ἀκριβῆ περιοχή πού τὸ θρῖσκαν. Ἔτσι σιγά-σιγά θὰ καταρτισθῆ τὸ σχολικὸ μουσεῖο πού τόσο ἀπαραίτητο κρίνεται σήμερα γιὰ τὴ διδασκαλία πολλῶν μαθημάτων, καὶ περισσότερο τῆς ἱστορίας καὶ τῆς γεωγραφίας».

Στὴ συνέχεια τοῦ ἀρθροῦ τῆς μᾶς μιλά γιὰ τὸν προορισμὸ τῶν σχολικῶν μουσείων πού σκοπὸς τους εἶναι: «Νὰ βοηθοῦν τοὺς ἐκπαιδευτικοὺς καὶ διαμέσου αὐτῶν νὰ ὠφελοῦν τοὺς μαθητὰς. Νὰ προάγουν ὅλους τοὺς κλάδους τῆς παιδείας, οἱ δὲ διάφορες συλλογὲς του νὰ θεωροῦνται σύνεργα στὴν ὑπηρεσία τῆς γνώσεως καὶ νὰ χρησιμοποιοῦνται ὡς σκαπανεῖς τῆς παιδευτικῆς ἐπιστήμης. Γενικὰ τὸ μουσεῖο τὸ μορφωτικὸ πρέπει ἀπαραίτητα νὰ παρουσιάζεται ὡς ζωντανὸς ὀργανισμὸς, στὸν ὁποῖο νὰ συμμετέχουν τὰ παιδιά μὲ ἀγάπη καὶ ἐνδιαφέρον. Τὰ ἴδια δέ, νὰ συντελοῦν στὴν ἀνάπτυξη καὶ στὸν πλουτισμὸ του».

Μποροῦμε ἔτσι κάλλιστα νὰ ἀναθέσωμε στὶς μαθήτριες τῶν ἀνωτέρων τάξεων τοῦ σχολεῖου, νὰ κεντήσουν στὶς ὄρες τοῦ μαθήματος τῶν τεχνικῶν κάθε τί πού ἔχει σχέση μὲ ἐκδηλώσεις τῆς λαϊκῆς δημιουργίας ὅπως ἐθνικὲς ἐνδυμασίες, διάφορα ἄλλα ἀντιπροσωπευτικὰ κεντήματα τῆς περιοχῆς, στοὺς μαθητὰς δέ, στὶς ὄρες τῆς ξυλοκοπτικῆς νὰ ἐτοιμάσουν ὁμοιώματα ἀπὸ ἀρχιτεκτονικοὺς τύπους σπιτιῶν, ἐκκλησιῶν κ.ἄ. ἀπ' ὅλα τὰ προϊόντα τῆς δημιουργικῆς φαντασίας τοῦ λαοῦ μας.

Τὸ κέρδος τῶν μαθητῶν ἀπ' αὐτὴ τους τὴ συμμετοχὴ στὴν ἴδρυσι τοῦ μουσείου εἶναι σημαντικό.

1. Ἀποκοτῶν πολύτιμες γνώσεις μὲ τὸν πῶ ἐποπτικὸ, αὐτενεργὸ καὶ ἀβίαστο τρόπο, γνώσεις πού δὲν περιέχονται στὰ σχολικὰ τους ἐγχειρίδια.

2. Καλλιεργοῦν τὶς καλλιτεχνικὲς τους δεξιότητες καὶ ἱκανοποιοῦν τὴν συλλεκτικὴ τους τάσι.

3. «Μελετῶντας τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς λαϊκῆς μας τέχνης», ὅπως παρατηρεῖ σχετικά ἢ Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη, «θὰ γνωρίσωμε καλύτερα τὴ φυλὴ μας καὶ τὸν ἑαυτὸ μας καὶ θὰ μορφώσωμε

σύμφωνα μὲ τὴ συνειδήσί μας, μιὰ νέα ἀληθινὰ ἑλληνικὴ καὶ ἐθνικὴ ἀισθητικὴ τέχνη, πού θὰ βοηθήσῃ νὰ δημιουργηθῆ ὁ πολιτισμὸς μας, θγαλμένος ἀπὸ τὶς πραγματικὲς δυνάμεις τοῦ ἔθνους.

Ἡ συγκέντρωση τῶν δημιουργημάτων τῆς λαϊκῆς τέχνης μαζί μὲ τὴν ἔρευνα ὁλων τῶν ἄλλων ἐκδηλώσεων τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ μας θὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ βροῦμε τὸ δρόμο μας, γιὰτὶ θὰ μᾶς γνωρίσῃ τὶς πολυποίκιλες ἐκδηλώσεις τῆς λαϊκῆς δημιουργίας, πού μᾶς φανερώνει τὴ βαθύτατη φύσι του.

Ἔτσι θὰ κατορθώσωμε στηριγμένοι στὶς πραγματικὲς δυνάμεις τοῦ ἔθνους, νὰ καλλιεργήσωμε συνειδητὰ καὶ ὅλο κληρωτικὰ τόσο τὴν ἀτομικὴ ὅσο καὶ τὴ συλλογικὴ ψυχὴ τοῦ λαοῦ μας καὶ νὰ δημιουργήσωμε τὴ μορφή τοῦ δικοῦ μας νεώτερου πολιτισμοῦ».

Παράλληλα μὲ τὴ συγκέντρωσι τῶν προϊόντων τῆς δημιουργικῆς φαντασίας τοῦ λαοῦ μας στὸ μουσεῖο λαϊκῆς τέχνης τοῦ σχολεοῦ, πρέπει νὰ γίνεται καὶ ἀνάλογη ἐργασία στὴ μαθητικὴ δανειστικὴ βιβλιοθήκη.

Σήμερα ὅλα σχεδὸν τὰ σχολεῖα διαθέτουν μαθητικὴ βιβλιοθήκη. Ἐνα μέρος ἀπὸ τὰ βιβλία πού ὁ μαθητὴς δανείζεται ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ σχολεῖου, γιὰ νὰ διαβάσῃ στὸ σπίτι του, πρέπει νὰ εἶναι βιβλία πού ἀναφέρονται στὸ λαϊκὸ μας πολιτισμὸ. Γιὰ ὅλα τὰ διαμερίσματα τῆς χώρας μας ἔχουν γραφῆ βιβλία πού μᾶς μιλοῦν γιὰ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῆς περιοχῆς, γιὰ τὰ δημοτικὰ τραγούδια, τὶς θρησκευτικὲς καὶ ἐθνικὲς παραδόσεις, τὶς παροιμίες, τὴ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ γιὰ ὅλα τὰ προϊόντα τῆς πλούσιας φαντασίας τοῦ λαοῦ μας. Ὅλα τὰ παραπάνω ἀποτελοῦν τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ κάθε γεωγραφικοῦ διαμερισματος.

Τὸ μάθημα τῆς Γεωγραφίας, καὶ πολὺ περισσότερο τῆς Γεωγραφίας τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἔχει σκοπὸ μονάχα νὰ δώσῃ στὸν μαθητὴ γνώσεις πού μπορεῖ καὶ μόνος του νὰ βρῆ ἀπὸ ὁποιοδήποτε γεωγραφικὸ ἀντλᾶντα, ἐγκυκλοπαιδικὸ λεξικὸ καὶ βιβλίον Γεωγραφίας, γνώσεις πού ἀναφέρονται στὴν οἰκονομικὴ, γεωφυσικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἐξέτασι τῆς κάθε περιοχῆς, ἀλλὰ σκοπὸ του ἔχει νὰ δείξῃ στὸν μαθητὴ τὴ φυσιογνωμία καὶ τὸ ἰδιαιτέρο χρῶμα τῆς κάθε περιοχῆς τῆς πατρίδος μας.

Γιὰ νὰ ἐπιτύχωμε ὁμως τὸν σκοπὸ αὐτό, πρέπει οἱ μαθηταὶ, μὲ τὴν κατάλληλη ὑπόδειξι τοῦ δασκάλου, νὰ μάθουν νὰ συλλέγουν, νὰ καταγράφουν καὶ νὰ ταξινομοῦν δημοτικὰ τραγούδια, ἦθη καὶ ἔθιμα, παραδόσεις, παροιμίες καὶ κάθε τί τὸ ἀντιπροσωπευτικὸ τῆς περιοχῆς.

Βέβαια οἱ μαθηταὶ τοῦ Δημοτικοῦ

ΣΥΓΚΡΗΤΙΣΜΟΣ

Έννοια και εξέλιξις αὐτοῦ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν

ὑπό κ. Δημ. Παντέρα

Συγκρητισμὸς λέγεται ἢ χωρὶς μέθωδον συγκόλλησις διαφορητικῶν καὶ συχνὰ ἀντιφατικῶν σκέψεων ποῦ ἀποτελεῖ τὴν κατωτάτην μορφήν τῆς ἐκλεκτικῆς φιλοσοφίας. Ἐκλεκτικοὶ φιλόσοφοι λέγονται ἐκεῖνοι ποῦ δὲν ἀποδέχονται ὠρισμένο φιλοσοφικὸ σύστημα ἀλλὰ παίρνουν ἀπὸ ὅλα, ὅτι τοὺς φαίνεται ἀληθινὸ καὶ σωστὸ.

Εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἐκλεκτικὴ φιλοσοφία ὑπῆρξε ἢ ἐκλογὴ ἑλληνικῶν διδασμάτων ποῦ ἔγινε ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, ὅπως τὴν παρουσιάζει ὁ Κικέρων καὶ ἡ φιλοσοφία τῶν Νεοπλατωνικῶν, ποῦ κύριοι

ἀντιπρόσωποι τῆς ὑπῆρξαν ὁ Πλωτῖνος καὶ ὁ Πρόκλος.

Εἰς τὰ ἰδικὰ μας χρόνια ἐκλεκτικὸ σύστημα ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τὸν Β. Κουζέ καὶ τὴν σχολὴν του.

Ὁ ὄρος Συγκρητισμὸς ἔλαθε τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Κρητικούς, ποῦ ἐκόνονταν ἐναντίον ξένου ἐχθροῦ παρ' ὅλας τὰς ἐσωτερικὰς των διαφορὰς.

Κατὰ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς Ψυχολογίας τῆς Μορφῆς, ἢ ἀντίληψις ἐνὸς ἀντικειμένου δὲν εἶναι ἀθροισμα ἐπὶ μέρους αἰσθημάτων καὶ ἐντυπώσεων, ἀλλ' εἶναι ἀπ' ἀρ-

Σχολεῦ, δὲν ἔχουν τίς ἀπαιτούμενες γνώσεις γιὰ νὰ προβαίνουν σὲ αἰσθητικὰ κρίσεις γύρω ἀπὸ τὸ ὕλικὸ ποῦ συγκεντρώνουν, ὅμως ἢ καταγραφή δημοτικῶν τραγουδιῶν, καὶ ἄλλου λαογραφικοῦ ὕλικου κατὰ περιοχάς, μὰς βοηθᾷ ὥστε ὁ μαθητὴς νὰ σχηματίσῃ πλήρη γνῶσι γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποῦ κατοικοῦν τὴν περιοχὴ καὶ μ' ἓνα δικό του τρόπο, ἔστω καὶ στοιχειώδη, νὰ θγάλη συμπεράσματα γιὰ τὴν ἀξία τοῦ ὕλικου ποῦ ἔχει συλλέξει.

Γιὰ νὰ ἐπιτύχωμε ὅμως τὸν παραπάνω σκοπὸ, πρέπει ἢ κάθε Σχολικὴ βιβλιοθήκη νὰ εἶναι πλουτισμένη μὲ πολλὰ συλλογὰς δημοτικῶν τραγουδιῶν, καὶ μὲ ἔργα λαογραφικοῦ περιεχομένου ἀπὸ κάθε γεωγραφικὸ διαμέρισμα τῆς πατρίδος μας, ὥστε οἱ μαθηταὶ μὲ τὴν κατάλληλη καθοδήγησι τοῦ δασκάλου νὰ μάθουν νὰ διαθάζουν καὶ νὰ ἀνθολογοῦν τὸ ἀνάλογο ὕλικό.

Πρέπει ἀκόμη οἱ μαθηταὶ νὰ μάθουν τὸν τρόπο νὰ ἔρχονται σὲ ἀμεση ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἀπλοϊκοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ μας καὶ ἀπ' αὐτοὺς νὰ παίρνουν πολῦτιμο λαογραφικὸ ὕλικὸ ποῦ ἐπεξεργαζόμενοι ἔπειτα, νὰ ἀποτελέσῃ πολῦτιμο καὶ σπουδαῖο κεφάλαιο γιὰ τὴ βαθύτερη γνωριμία περασμένων ἐποχῶν.

«Οἱ δασκάλοι θρῖσκονται πρὸ κοντὰ στὶς πηγὰς τοῦ λαϊκοῦ μας, πολιτισμοῦ» παρατηρεῖ σχετικὰ ὁ Βασίλης Μοσχόθης «κι ἔχουν καὶ τὰ προσόντα, νὰ διατηροῦν ἀναμμένη τὴ φλόγα τῆς ζωντανῆς παράδοσης πλὴν στὸ ἀποθησαύρισμά της. Ὁ δάσκαλος βοηθούμενος ἀπὸ τοὺς μαθητὰς του, μπορεῖ νὰ μάθῃ ἀπὸ τοὺς ἡλικιωμέ-

νοὺς τὰ τραγούδια, τίς παραδόσεις, τὰ ἔθιμα καὶ νὰ τὰ διδάξῃ στοὺς μαθητὰς του Ἔτσι μέσα στὴ ρουτίνα τῆς δουλειᾶς του καὶ τὴν πλήρη τῆς ἐπαρχίας θὰ ἐπιτέλεσῃ ἔθνικὸ ἔργο καὶ ἀτομικὰ ἐπισημονικὰ ἐπιτεύγματα».

Στὴν ἐργασία μου αὐτὴ προσπάθησα νὰ τονίσω τὴ μεγάλη σημασία ποῦ ἔχουν τὰ ἐπιβοηθητικὰ μέσα διδασκαλίας στὸ μάθημα τῆς Γεωγραφίας, καθὼς ἐπίσης τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τῶν μαθητῶν τόσο στὴ διεξαγωγὴ τοῦ μαθήματος ὅσο καὶ στὴν κατασκευὴ τῶν ἐποπτικῶν μέσων Καὶ τοῦτο, γιὰτὶ μάθημα ὅπως ἡ Γεωγραφία ποῦ οἱ ἀρχὲς τῆς ἐποπτείας καὶ τῆς αὐτενεργοῦ ἐργασίας πρέπει νὰ τηροῦνται κατὰ τὴ διδασκαλία, ἢ χρησιμοποίησι πολλῶν καὶ ποικίλων ἐποπτικῶν μέσων κρίνεται ἀναγκαία.

Ἐπέμεινα ἰδιαίτερα στὶς ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις καὶ στὸ μουσεῖο λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ τοῦτο γιὰτὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσι τῶν ταξιδιωτικῶν περιγραφῶν, οἱ μαθηταὶ καὶ γεωγραφικὰς γνώσεις ἀποκομίζουν ἀλλὰ καὶ στὸ λογοτεχνικὸ εἶδος τῶν ταξιδιωτικῶν ἐντυπώσεων μυθῶνται.

Ἡ Ἴδρυσις ἐπίσης τοῦ μουσεῖου στὸ σχολεῖο, μὰς δίδει κατάλληλες εὐκαιρίες νὰ μελετοῦμε τὸ λαϊκὸ μας πολιτισμὸ καὶ νὰ διαφυλάττωμε τὰ δημιουργήματά του.

Ἔτσι ἢ διατήρησι τῶν ἀριστουργημάτων τῆς λαϊκῆς μας τέχνης γίνεται αἰτία νὰ θαυμάζωμε τὰ ἔργα τῶν προγόνων μας καὶ νὰ παραβειγματίζωμεθα ἀπὸ αὐτὰ γιὰ νὰ δημιουργήσωμε τὸ δικὸ μας σύγχρονο πολιτισμὸ ποῦ θὰ πρέπει ἔνα ἀπὸ τὰ θεμέλια του νὰ εἶναι καὶ ἡ τέχνη τοῦ λαοῦ μας.

χης καθολική, έποπτική, σφαιρική, είναι όγκώδης προγενεστέρα πάσης αναλύσεως τών λεπτομερειών συγχωνευομένων εις τó καθολικόν σχήμα. Με άλλας λέξεις είναι εκείνο τó όποϊόν εισδέχεται άμέσως τó πνεύμα, δηλ. είναι έκ τών προτέρων καλώς καθωρισμένα μορφαί.

Αί άπόψεις αύται περί τού μηχανισμού τής γνώσεως έχουν μερικόν έφαρμογήν και εις τόν παιδικόν συγκρητισμόν, ώστε να θεωρηται ως σωστή ή γνώμη τού Μπέρξον, ότι ή παιδική αντίληψις και σκέψις είναι έποπτική και όχι αναλυτική. Τούτο θεβαίως είναι φυσική συνέπεια τού παιδικού έγωκεντρισμού, ό όποϊός έμποδίζει τó παιδί, να συλλάβη τήν έννοιαν τής σχέσεως. Διότι διά να αναλύσωμε ένα όλον, πρέπει εις τήν πράξιν ή με τó μυαλό μας να τó χωρίσουμε εις τά στοιχεία του, πού τó αποτελούν. Άλλά κάθε στοιχείο προσλαμβάνει γόημα και ύπόστασιν εις σχέσιν με τά άλλα επί μέρους στοιχεία τού όλου.

Μεταξύ τής όλικής αντίληψεως τών ψυχολόγων τής Μορφής και τού παιδικού συγκρητισμού ύπάρχει ουσιώδης διαφορά. Κατ' αύτούς τó Πνεύμα αντίλαμβάνεται μορφαί ήτοι ώργανωμένα διηρθρωμένα σύνολα. Σωστά όμως διαστέλλεται τó σύνολο από τó άθροισμα. Τó πρώτο είναι συστηματοποιημένο, τακτοποιημένο, διηρθρωμένο. Άντίθετα τó δεύτερο είναι ρευστό, συγκεχυμένο και άμορφο. Ένα στρατιωτικό τμήμα πού κάνει παρέλασι είναι ένα σύνολο, ενώ τó διάφορο πλήθος πού τó παρακολουθεί είναι ένα άθροισμα. Ό παιδικός συγκρητισμός όμως δέν δημιουργεί οργανικά σύνολα, αλλά ρευστά, άμορφα και συγκεχυμένα άθροίσματα, χάριν ακριβώς τής αδυναμίας τού παιδιού να συλλάβη τήν μεταξύ τών μερών ύπάρχουσαν σχέσηιν. Όσον άφορά τήν αντίληψιν τών γεγονότων, ό παιδικός συγκρητισμός ενεργεί ώστε τó παιδί να διαθλέπη σχέσεις αιτιώδους έξαρτήσεως μεταξύ γεγονότων έντελώς άσχέτων, διότι μόνον τόν λόγον ότι προσφέρονται ταυτοχρόνως στήν αντίληψιν του. Τοιουτοτρόπως ένα μικρό παιδί δέν δυσκολεύεται να θεβαιώση ότι ό άνθρωπος θουλιάζει εις τήν θάλασσα διότι πρέπει να πιγή.

Ό συγκρητισμός τής παιδικής ηλικίας εις αντίθεσιν πρós τήν καθολικόν αντίληψιν τών μεγάλων, παρουσιάζει τήν περίεργη όσο και αντίφατικήν έκδήλωσιν τής προσκολλησεως εις τάς λεπτομερείας. Έμπρός εις μίαν εικόνα τó παιδί προβαίνει εις άρίθμησιν ώρισμένων κομματιών χαρακτήρων τής εικόνας αύτης χωρίς να καταβάλη προσπάθεια να τά συνδέση δηλ. σάν να είναι τó πνεύμα του αϊχμάλιτο μεμονωμένων και άσυνδέτων λεπτομερειών και εύρίσκεται έμπρός εις

πλημμύραν αίσθημάτων τής στιγμής πού τού παρουσιάζονται. Όταν δέ ένα παιδί λέει π.χ. τήν έντύπωσιν τήν όποιαν τού έκαμε εις τó αντίκρυσμα μιάς οικίας, ενός δένδρου, ενός άλλου δένδρου ή μιάς πολυκατοικίας, κατασκευή, σχήμα κλπ. αύτης, κανένας δέν δύναται να άμφιβάλλη ότι εις τήν αντίληψιν του, παρά τόν συγκρητισμόν τής κυριαρχούν αι λεπτομέρειαι χωρίς λογικόν, και όπως τó ονομάζουν οι ψυχολόγοι αυτό κυριαρχεί ή σκέψις κατά παράθεσιν.

Αί διάφοραι μορφαί τής παιδικής αντίληψεως δύναται να μοιρασθούν εις μηκος μιάς φανταστικής γραμμής πού εις τήν μίαν άκρην τής εύρίσκεται ή Συγκρητική αντίληψις, και εις τήν άλλην ή αντίληψις τών λεπτομερειών. Μεταξύ τών δύο αύτών άκρων, πλησιάζει ή παιδική αντίληψις πότε πρós τήν μίαν και πότε πρós τήν άλλην ή αντίληψις τών λεπτομερειών. Αυτό ακριβώς δύναται να τοποθετηθούν αι κατ' αίσθησιν αντίληψεις τού συνόλου πού εύρίσκονται ένωμένο ή τών διηρθρωμένων συνόλων.

Η μεγάλη διαφορά μεταξύ τής παιδικής αντίληψεως και τής αντίληψεως τού μεγάλου ανθρώπου συνίσταται εις τούτο, ότι, πολλές φορές ή παιδική αντίληψις καταλήγει εις τάς άκρότητας χωρίς πολλήν σκέψιν ενώ σπάνια ή αντίληψις τού ώριμου ανθρώπου παίρνει έπιπόλαια ένα ζήτημα. Έδώ πρέπει να σημειώσωμε και τούτο. Περί συνθέσεως λέμε, όταν ή ένότης τού όλου είναι άμέσως συνειδητή, διότι στηρίζεται εις τήν καθαράν κατανόησιν τών σχέσεων αι όποϊαι ύπάρχουν μεταξύ τών συστατικών στοιχείων τής συνθέσεως. Διά τόν λόγον αυτόν και ή προσήλωσις τού πνεύματος τού παιδιού, ή αντίληψις τής λεπτομερείας δέν δύναται να θεωρηθή άνάλυσις. Εις τήν πραγματικότητα αι λεπτομέρειαι αύται είναι παρμένα αιπ' τήν τύχην. Δέν έχουν σχέσεις, δέν συνδέονται ούτε μεταξύ των ούτε με τó σύνολο. Τόσο εις τήν συγκρητικήν αντίληψιν όσον και εις τήν λεπτομερειακήν, τó συναισθημα τής σκέψεως άπουσιάζει από τó παιδικό πνεύμα.

Αί δύο αύται αντίπαλαι τάσεις ενεργοϋν ώστε ή αντίληψις τών αντικειμένων να είναι ταυτοχρόνως συγκρητική και λεπτομερειακή.

Έπίσης και ή έξήγησις τών γεγονότων υπόκειται ταυτοχρόνως εις ένα καθαρόν φαινομενισμόν απ' τόν όποϊόν άπουσιάζει πᾶσα σχέσις και πᾶσα αίτιότης χάρις εις τόν όποϊόν τήν φοράν αύτην ή αίτιότης είναι πανταχού παρούσα, χάριν τής συγχωνεύσεως τού παιδικού έγώ με τόν έξωτερικόν κόσμον.

Η αντίληψις τού παιδιού περί τών πραγμάτων θα γίνη αντικειμενική όταν ώριμάση σιγά-σιγά και άπαλλαγῆ από τόν

Μάρκος Μπότσαρης

Υπό του διδασκάλου κ. Κολιοῦ Παναγ.
Δ)ντου 2ου Δημ. Σχολ. Στυλίδος

«Κλεισμένο δὲν ἔμεινε στόμα, ἀπάνου
στοῦ Μάρκου τὸ σῶμα· ἐπέθαν' ἐπέ-
θαν' ὁ Μάρκος· μιὰ θλίψη, μιὰ ἄκρα
βοή καὶ θρήνος καὶ κλάμα πολλή».

Διον. Σολωμός

Στῆς δόξας τὸν ἀνηφορικὸ δρόμο, πού
λαχανιάζει κανεὶς κι' ἀγνατεύοντας μονά-
χα τὸ ψῆλωμα, δὲ στάθηκαν λίγοι πού μὲ
κομμένη τὴν ἀνάσα, ἀπ' τῆς μοίρας τὸ
θάσκανο μάτι, θέλησαν ὄχι νὰ ξανασά-
νουν, μὰ νὰ στολίσουν μὲ τὴν τιμημένη
τους θυσία τὸν Πάνθεον τῶν Ἑλλήνων Ἡ-
ρώων καὶ νὰ καταλάβουν μιὰ σειρά ἔστω,

ἀλλὰ χρυσῆ, στὶς ἀπειρες σελίδες τῆς
στρατιάς τῶν δοξασμένων.

Πέσανε. Πέσανε γιὰ νὰ ὑψωθοῦνε, ν' ἀ-
νεβοῦνε στὸν Ὀλυμπο τῆς τιμῆς καὶ τῆς
ἀνθρωπιᾶς τῆς «Γραϊκικῆς», νὰ αἰσθαν-
θοῦνε τὸ χᾶδι τοῦ ζέφυρου καὶ νὰ γευ-
τοῦνε τὴν κνίσσα τῆς θυσίας τῶν κληρο-
νόμων.

Πόσες θυσίες! Πόσες ἀποκοτιές! Πό-
σα ξυπνολαλήματα γιὰ μιὰ ἰδέα!

Ἐνα τίποτα, πού γεμίζει τὸ πᾶν.

Ἐνα φῶς, πού γιὰ νὰ μὴ λιγοστεύη, θέ-
λει Ζάλλογγα καὶ Μεσολόγγια, Γραβιές
καὶ Ἀλαμάνες, Θερμοπύλες καὶ Μαρα-

έγωκεντρισμὸν μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀ-
φαιρετικῶν ἱκανοτήτων.

Ληπτέα μέτρα, ὑπὸ τῶν Γονέων καὶ τῶν Διδασκάλων

Διὰ ν' ἀποκτήσῃ τὸ παιδί πραγματικὴν
σωστὴν καὶ ὄχι λανθασμένην ἰδέαν τοῦ
χώρου καὶ τοῦ χρόνου ἐντὸς τῶν ὁποίων
ἀναπτύσσεται, καὶ διὰ ν' ἀποφύγῃ τὰς
πλάνας τῆς κατ' αἰσθησὶν ἀντιλήψεως
(δηλ. τὴν πλάνην τῶν αἰσθήσεων — ρά-
θος ὅταν βουλιάξῃ εἰς τὸ νερὸ φαίνεται
σπασμένη), τὰς παραισθήσεις, τὰς ψευ-
δαισθησίας, τὰς ὑπνοθασίας καὶ διὰ νὰ γί-
νῃ τέλειος ἰσορροπημένος ἄνθρωπος θὰ
πρέπη:

1ον) Οἱ γονεῖς νὰ προσπαθοῦν νὰ συν-
ηθίζουν τὰ τέκνα των νὰ εἶναι ἀμερόλη-
πτα, νὰ βλέπουν, ν' ἀντιλαμβάνονται τὰ
πράγματα ὅπως εἶναι εἰς τὴν πραγματι-
κότητα κι' ὄχι ἀπὸ τὸ φακὸ τῶν ὑποκειμε-
νικῶν τῶν σκέψεων καὶ συναισθημάτων.
Ἄς τοὺς δίδουν νὰ καταλάβουν ὅτι ἀμε-
ροληψία δὲν εἶναι μόνο καλὴ πίστις ἀλλὰ
γυρίως προστασία τῆς ἐλευθερίας τοῦ
πνεύματος ἐναντι πάσης προκαταλήψεως
ἢ ὁποῖα θὰ τὸ ἠμπόδιζε νὰ γνωρίσῃ τὴν
πραγματικὴν ἀλήθειαν.

2ον) Αἱ νηπιαγωγοὶ — διδάσκαλοι κλπ.
θὰ πρέπη νὰ συνηθίζουν τὸ παιδί νὰ πα-
ρατηρῆ μὲ προσοχὴ τὰ ἀντικείμενα τὰ ὁ-
ποῖα ἐμφανίζονται ἐμπρὸς του. Χωρὶς βε-
βαίως νὰ ζητοῦν ἀπὸ ὄλα τὴν ὑπομονὴν
τοῦ φυσιοδίφου ἐκείνου, πού ἀφιέρωσε 20
ὀλόκληρα χρόνια εἰς τὸ νὰ παρατηρῆ τὴν
κάμπια τῆς ἰτέας. Βεβαίως πολλοὶ τῶν
ἀνθρώπων εἶναι ἀνίκανοι εἰς τὸ παρατη-

ρεῖν καὶ στεροῦνται πολλῶν στοιχείων
πρὸς σωστὴν ἐξήγησιν τῶν πραγμάτων.
Ἡ παρατηρητικότης κατὰ τὸν Σπένσερ
ἀποτελεῖ βασικὴν προϋπόθεσιν τῆς ἐπιτυ-
χίας εἰς τὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κατὰ
τὸν Κλάουντε Βέρναρντ τὸν ἀκρογωνναῖον
λίθον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἐδῶ χρειά-
ζεται ἡ δεξιότης τοῦ ἐπιστήμονος δι-
σκάλου. Πρέπει νὰ συνηθίζωμε τὰ παι-
διὰ νὰ συγκεντρώνουν ἐπὶ ὀλίγην ὥραν
τὴν προσοχὴν των εἰς τὸ ἴδιον ἀντικείμε-
νο. Ἐκτὸς θεθαίως τῶν ἰχνογραφικῶν ἀ-
σκήσεων αἱ ὁποῖαι συμβάλλουν ἀποτελε-
σματικῶς εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν, οἱ δι-
δάσκαλοι ἔχουν εἰς τὴν διάθεσίν των τὸ
μάθημα τῆς πατριδογνωσίας καὶ ἰδίως τὰς
διηγήσεις καὶ τὰς περιγραφὰς μὲ τὰς ὁ-
ποῖας ἀναγκάζεται τὸ παιδικὸ πνεῦμα νὰ
θεωρῆ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ἀπὸ πολλῶν ἀπό-
ψεων καὶ νὰ μὴ τὸ ἐγκαταλείπη πρὶν ἢ
ἰδῆ εἰς αὐτὸ πᾶν ὅτι ὁ βαθμὸς τῆς πνευ-
ματικῆς ἀναπτύξεως ἐπιτρέπει ν' ἀντιλη-
φθῆ.

Ἡ προσοχὴ καὶ ἡ παρατηρητικότης δὲν
εἶναι ἱκαναὶ πάντοτε νὰ ἐμποδίσουν μερι-
κὰς πλάνας τῆς ἀντιλήψεως αἱ ὁποῖαι ἐ-
πιβάλλονται ἀπὸ ὀρισμένην προκατάλη-
ψιν τοῦ πνεύματος. Διάφορα συναισθημα-
τά, πάθη, ἐσχηματισμένοι ἰδέαι κτλ. ἢ
καὶ ἰδιάζουσαι προσωπικαὶ τάσεις τροφο-
δοτοῦν τὰς προλήψεις καὶ μοιραίως ὀδη-
γοῦν εἰς ἀντιλήψεις ἐσφαλμένας.

Πρέπει λοιπὸν νὰ συνηθίσωμεν τὸ παιδί
νὰ εἶναι ἀμερόληπτον, νὰ βλέπῃ, νὰ ἀν-
τιλαμβάνηται μὲ τὸν φακὸν τῶν πραγμα-
τικῶν του σκέψεων ὡς καὶ τῶν συναισθη-
μάτων του. Νὰ τοῦ δώσωμεν νὰ ἐννοήσῃ
τί εἶναι ἀμεροληψία.

Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

«ΠΙΝΑΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ»

Β. Κυριακίδη

Καθηγητού — Ιστορικού Συγγραφέως
Διδάσκων επί σειράν ετών τὸ μάθημα
τῆς Ἱστορίας, ὁ ἐκλεκτὸς Καθηγητὴς καὶ

θῶνες, Σαλαμίνας καὶ Ψαρά, ἀγγόνες
καὶ σοῦβλες!

Καὶ Κεφαλόβρυσαι! Δὲν εἶναι εὐκολο
νὰ γλυτώσῃ κανεὶς ἀπ' τὴν ἀνάγκη, πού
δέρνει τὸ κουφάρι νὰ ὑψωθῆ, νὰ καμαρώ-
σῃ καὶ νὰ κάμῃ χρῆση τῆς ἐξουσίας, πού
τοῦ δίνει ἡ ἀναγνώριση. Εἶναι δύσκολο
νὰ πετάξῃς ἀπὸ πάνω σου, ν' ἀποποιηθῆς
τὴν ἐξουσία καὶ νὰ προτιμήσῃς τὴ μετα-
βολή, γιὰ νάρθῃς τελευταῖος στὴν ἱεραρ-
χία, ἐνῶ εἶσαι κι ἐπίσημα πρῶτος.

Ἔνας μονάχα στάθηκε τέτοιος. Ὁ
Μάρκος! Μὰ, αὐτὸς εἶχε γεννηθῆ στὸ
Σούλι. Ἦταν Σουλιώτης. Μόνον αὐτὸ θὰ
ἦτο ἀρκετό. Δὲν εἶναι λίγο νὰ εἰσαιμόνο
Σουλιώτης, ὅμως στὸν Μπότσαρη δὲν ἔ-
φτανε. Ἐπρεπε καὶ νὰ φανῆ Σουλιώτης.
Καὶ Σούλι γιὰ τὸ Μάρκο δὲν ἦταν μόνο ἡ
Κιάφα. Σούλι ἦταν καὶ τὸ Μεσολόγγι,
Σούλι καὶ τὸ Καρπενήσι, Σούλι κι ὅλη
ἡ Ἑλλάδα. Ὁ Ἠπειρώτης Βαλτάσαρ, ὠ-
δηγήθηκε ἀπ' τ' ἀστέρι τῆς λευτεριάς γιὰ
νὰ βρῆ τὴν γαλήνη στὰ πλατάνια τοῦ Κε-
φαλόβρυσου.

Κι ἐκεῖ στὸν Ἰσκιο τοῦ γέρο-πλάτανου,
τὸ αἷμα του μνήσκει. Ὠραῖος στὴ φά-
τσα, σπητὸς στὴν κορμοστασιά, περήφα-
νος σ' ὄλα του, σκληρὸς σ' ἀντοχή πολε-
μική, γρανιτένιος, ἀσυγκίνητος, θράχος
στὸν πειρασμό, στὸν κάθε πειρασμό, μὰ
πιότερο τῆς ἐξουσίας, εὐλικρινής, γνήσιος
ἀετὸς τοῦ Σουλιοῦ πετιέται μπροστὰ σου,
στοῦ θωμοῦ του τ' ἀντίκρυσμα. Καημένε
Μάρκο! Ἡρώα Μάρκο—Ἑλληνα Μάρκο.

Τὸ αἷμα τῆς λεβέντικης νεότητος του πό-
τισε τὴν περήφανη Εὐρυτανική γῆ καὶ
στήθηκε φρουρὸς καὶ φλόμπουρο πάλλη-
καριάς, ἱστορικὸ λούλουδο, πού σκορπᾶ
τ' ἄρωμα τῆς θυσίας στ' ἄμορφο Εὐρυτα-
νικὸ τοπίο.

Στάθηκε σύνθημα ἀπολύτρωσης ἀπὸ
τίς μικρότητες, πού δέρνουν ἀνελέητα
τὴν ἀνθρώπινη ματαιοδοξία. Καὶ νίκησε!
Νίκη δὲν εἶναι μόνο τὸ νὰ πεταχθῆς ἐλα-
φίσια στὴν κορφή, γιὰ νὰ στήσῃς τὸ λά-
βαρο πάνω στὴ γῆ, πού στρώθηκε μὲ
κορμιά, πο ὑτὰ κλαῖνε χαροκαμένες μά-
νες. Νίκη εἶναι τὸ νὰ στήσῃς τὸν ἴδιο σου
τὸν ἑαυτὸ φλόμπουρο στὴ ψηλὴ κορφή
τῶν Κεφαλόβρυσων τῆς Οἰκουμένης καὶ
νὰ γίνῃς φάρος, νὰ γίνῃς λαμπάδα λαμ-
πριάτικη ν' ἀσὲ κρατᾶ ψηλά ἡ πατρίδα
καὶ νὰ φωνάζῃ στοὺς σκλαβωμένους συμ-
πατριῶτες τοῦ Μάρκου στοὺς σκλάβους
τῆς Βορειοηπειρώτικης γῆς: «Δεῦτε λά-
βετε φῶς».

Ἱστορικός Συγγραφεὺς κ. Β. Κυριακί-
δης, προσφέρει σήμερον, διὰ τῆς ἐκδόσε-
ως τοῦ ἱστορικοῦ συγγράματός του «ΠΙ-
ΝΑΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ», ἓνα μεθοδικόν,
ἐπιμελημένον καὶ πρωτότυπον ἔργον.

Ἡ ἐπιστημονικὴ δὲ συνέπεια, ἡ ὁποία
διακρίνει τὸν κ. Β. Κυριακίδη εἰς τὸ πλῆ-
θος τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντων ἔργων
του, εἶναι τὸ κύριον στοιχεῖον καὶ εἰς τὸ
νέον τοῦτο σύγραμμά του. Ἐκτὸς ὅμως
ταύτης οἱ «ΠΙΝΑΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ» ἔ-
χουν καὶ τὴν σφραγίδα τῆς παιδαγωγικῆς
καὶ διδακτικῆς συνέπειας τὴν ὁποίαν πο-
λὸ λίγοι ἐνδιαφέρονται διὰ νὰ θέσουν εἰς
τὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματά των.

Εἰς τὰ 592 σελίδας του ἐξαντλεῖται, κα-
τὰ τρόπον ἐπιστημονικῶς καὶ ἐκπαιδευτι-
κῶς ὑπεύθυνον, ἡ ἱστορία ὄλων τῶν λαῶν
ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον
κατὰ κράτος καὶ ἐποχὴν.

Εἶναι διηρημένον εἰς 119 πίνακας, τοὺς
ὁποίους θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν δι-
δακτικὰς ἐνότητας. Ἐκάστη δὲ ἐνότης θί-
δει τὴν εἰκόνα μιᾶς ἱστορικῆς ἐποχῆς ἢ
ἐνὸς ἱστορικοῦ γεγονότος.

Εἰς τὸ σύγραμμα τοῦτο δύναται κανεὶς
νὰ εἶρῃ τὴν οὐσιώδη ἱστορίαν κάθε
ἔθνους χωριστὰ καὶ θεβαίως εἰς πλήρη
ἀνάλυσιν τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος. Τὰ
γεγονότα, τὴν κριτικὴν τῶν γεγονότων,
τὰς χρονολογίας, τὰς προσωπικότητας,
τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν προσωπικοτήτων,
τὸν πολιτισμὸν, τὰς καταστάσεις, τὴν θρη-
σκείαν, τὰς τέχνας, τὰς ἐπιστήμας, τὰ πο-
λιτεύματα καὶ κάθε ἄλλην ἀνθρώπινην
ἐκδήλωσιν.

Εἶναι γραμμένον εἰς ἀπλὴν καθαρεύου-
σαν, μὲ ἀπλότητα ἐκφράσεως, μὲ σαφή-
νειαν καὶ συμπύκνωσιν ἰδεῶν.

Κρίνεται σὰν ἀπαραίτητον ἐφόδιον διὰ
πάντα διδάσκοντα ἢ διδασκώ-
μενον τὴν ἱστορίαν, διὰ τοὺς ὑποψηφίους
τῶν ἀνωτάτων καὶ ἀνωτέρων σχολῶν, διὰ
τοὺς μαθητὰς ὄλων τῶν τάξεων τοῦ Γυ-
μνασίου, ὡς καὶ διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν
ἀνωτέρων τάξεων τοῦ Δημοτικοῦ σχο-
λείου. Περιττὸν θεωρῶ νὰ τονίσω τὸ ἀ-
παραίτητον τῆς ὑπάρξεώς του εἰς τὰς
σχολικὰς βιβλιοθήκας.

ΕΛΕΥΘ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

Διδάσκαλος Μετεκπαιδευθεὶς ἐν τῷ ΔΔΕ
Πτυχιούχος τῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν

ΔΙΕΥΘ/ΣΕΙΣ ΣΥΜΦΩΝΩΣ ΤΩ ΝΟΜῶ
Ἰδιοκτήτης. Ἐκδότης — Δ/ντῆς Συντάξεως
ΑΝΑΣΤ. ΝΤΟΓΚΑΣ

Πρόεδρος Διοικ. Συμβουλίου Δ.Ο.Ε.

Νιόβης 18 Τ.Τ. 821 — Ἀθῆναι

ΔΙΔ/ΛΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ὁδὸς Ξενοφώντος 15α Τ.Τ. 118

Ἰνστιτ. Τυπογραφείου: Ι. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΡΟΣ

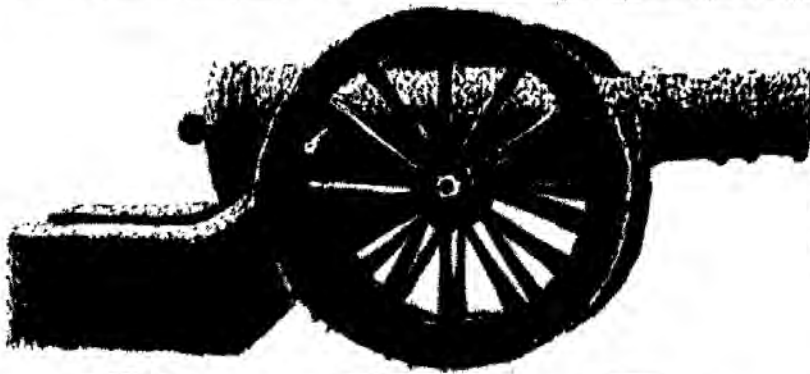
Καλοκαιρινοῦ 55 — Πειραιεὺς

Στοιχειοθεσία — Ἐκτύπωσις

Τυπογραφεῖον: Ι. ΚΑΜΠΑΝΑΣ Α.Ε.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ (Άκαδημαϊκού)

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ
ΑΠΟ 23 ΜΑΡΤΙΟΥ
ΣΕ ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΤΕΥΧΗ
ΤΩΝ 10 ΔΡΧ.
ΤΑΥΤΟΧΡΟΝΩΣ
ΣΕ ΟΛΗ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

6
ΜΕΓΑΛΟΙ
ΤΟΜΟΙ

4500
ΣΕΛΙΔΕΣ
21,5 X 29

1500
ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ
ΕΙΚΟΝΕΣ

ΧΑΡΤΕΣ-
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΜΑΧΩΝ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ-
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΠΛΗΡΗ

Η ΠΛΗΡΕΣΤΕΡΗ, Η ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΩΤΕΡΗ, Η ΣΥΝΑΡΓΑΣΤΙΚΩΤΕΡΗ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

1821

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚΤΗ ΕΚΔΟΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΑΚΗ-ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ
ΤΟ ΕΡΓΟ ΘΑ ΟΛΟΚΛΗΡΩΘΗ ΣΕ 20 ΜΗΝΕΣ

23 ΜΑΡΤΙΟΥ
ΖΗΤΗΣΤΕ ΤΟ 1ο ΤΕΥΧΟΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
«ΜΕΛΙΣΣΑ»

ΑΘΗΝΑΙ : ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 34 ΤΗΛ. 611 692-635 096 - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ : ΤΣΙΜΙΣΚΗ 41 ΤΗΛ. 229 010